Honoré de BALZAC

Banca Nucingen

Ştiți prea bine cât de subțiri sunt pereții de scânduri care despart salonaşele intime din cele mai elegante restaurante ale Parisului. La Véry, de pildă, sala cea mare e tăiată în două de un paravan de scânduri ce poate fi uşor scos ori pus la loc după dorință. Scena ce urmează nu s-a petrecut acolo, ci într-un alt local de petreceri pe care nu-mi vine la îndemână să-l numesc. Luam masa în doi, aşa că mă voi mulțumi să spun ca Prudhomme, personajul lui Henri Monnier3: „N-aş vrea s-o compromit". Ciuguleam din bunătățile ce alcătuiau cina noastră, delicioasă în toate privințele, în timp ce stăteam de vorbă în şoaptă, fiindcă ne dădusem seama cât erau de subțiri pereții micului salonaş în care ne găseam. Până în momentul când ajunsesem la friptură nu avusesem nici un vecin în încăperea alăturată, de unde nu se auzea decât pâlpâitul locului din sobă. Când orologiul bătu ora opt „se auziră paşi zgomotoşi, forfotă, cuvinte schimbate la repezeală, apoi chelnerii aducând sfeşnice cu lumânări aprinse. Era vădit că salonaşul vecin fusese ocupat. După voci am înțeles numaidecât cine se afla acolo. Erau patru din acei aprigi corbi de mare, ieşiți din spuma ce încununează valurile mereu reînnoite ale generației actuale; nişte băieți de viață, ale căror mijloace de trai sunt o taină, deoarece nimeni n-a auzit să aibă rente sau moşii, dar, cu toate acestea, trăiesc bine. Aceşti

Honoré de BALZAC

Banca Nucingen

Ştiţi prea bine cât de subţiri sunt pereţii de scânduri care despart salonaşele intime din cele mai elegante restaurante ale Parisului. La Véry, de pildă, sala cea mare e tăiată în două de un paravan de scânduri ce poate fi uşor scos ori pus la loc după dorinţă. Scena ce urmează nu s-a petrecut acolo, ci într-un alt local de petreceri pe care nu-mi vine la îndemână să-l numesc. Luam masa în doi, aşa că mă voi mulţumi să spun ca Prudhomme, personajul lui Henri Monnier3: „N-aş vrea s-o compromit”. Ciuguleam din bunătăţile ce alcătuiau cina noastră, delicioasă în toate privinţele, în timp ce stăteam de vorbă în şoaptă, fiindcă ne dădusem seama cât erau de subţiri pereţii micului salonaş în care ne găseam. Până în momentul când ajunsesem la friptură nu avusesem nici un vecin în încăperea alăturată, de unde nu se auzea decât pâlpâitul locului din sobă. Când orologiul bătu ora opt „se auziră paşi zgomotoşi, forfotă, cuvinte schimbate la repezeală, apoi chelnerii aducând sfeşnice cu lumânări aprinse. Era vădit că salonaşul vecin fusese ocupat. După voci am înţeles numaidecât cine se afla acolo. Erau patru din acei aprigi corbi de mare, ieşiţi din spuma ce încununează valurile mereu reînnoite ale generaţiei actuale; nişte băieţi de viaţă, ale căror mijloace de trai sunt o taină, deoarece nimeni n-a auzit să aibă rente sau moşii, dar, cu toate acestea, trăiesc bine. Aceşti spirituali condottieri ai finanţelor moderne4, pe tărâmul căreia se dă astăzi cel mai cumplit dintre războaie, lasă

toate frământările în seama creditorilor, păstrând pentru ei numai plăcerile, singura lor preocupare fiind eleganţa vestimentară.

Destul de cutezători, de altfel, pentru a-şi fuma trabucul şezând pe un butoi cu praf de puşcă, ca Jean Bart5, poate numai pentru că şi acest lucru face parte din rolul pe care îl joacă; mai zeflemişti decât o gazetă-revolver, zeflemisindu-se chiar pe ei înşişi, ageri la minte şi bănuitori, veşnic în goană după afaceri, hrăpăreţi şi risipitori, invidioşi pe toată lumea, dar mulţumiţi de sine; deşi uneori de o dibăcie politică surprinzătoare, în stare să analizeze şi să ghicească totul, ei nu izbutiseră încă să-şi croiască drum în lumea în care ar fi vrut să-şi desfăşoare talentele.

Dintre toţi patru numai unul singur s-a ridicat, dar şi acesta numai pe prima treaptă a scării sociale. În această lume nu-i de ajuns să ai bani, iar un parvenit nu-şi dă seama de tot ce-i lipseşte decât după şase luni de linguşiri. Tăcut, rece, băţos, lipsit de humor, acest parvenit, anume Andoche Finot, a avut destulă tărie pentru a se târî pe brânci înaintea celor care-i puteau fi de folos şi destulă şiretenie pentru a se obrăznici faţă de cei de care nu mai avea nevoie. Asemenea unui personaj grotesc din baletul lui Gustave, pare un marchiz când îl priveşti din faţă, iar din spate, un bădăran. Acest vlădică al bursei întreţine un ţârcovnic, pe Emile Blondet, redactor pe la diferite gazete, om plin de duh, dar împrăştiat, sclipitor, capabil, dar leneş, care se lasă exploatat cu bună-ştiinţă, când perfid, când generos, după toane; unul dintre acei oameni pe care-i iubeşti, dar nu-i stimezi. Şiret ca o subretă de comedie, incapabil să refuze condeiul său oricui ar vrea să îl cumpere şi inima oricui i-o cere cu împrumut, Emile este cel mai fermecător dintre acei bărbaţi cu apucături de curtezană, despre care cel mai năzdrăvan dintre zeflemiştii noştri a spus: „Îmi plac mai mult când poartă pantofiorii de mătase, decât cizme”.

Cel de al treilea, anume Couture, se menţine datorită speculaţiilor de bursă. El înnădeşte o afacere cu alta: câştigul adus de una acoperă pierderea pricinuită de cealaltă. Şi astfel izbuteşte să se menţină la suprafaţa apei numai datorită încordării nervoase a jocului său, a cacialmalelor sale pe cât de neaşteptate, pe atât de îndrăzneţe. El înoată când într-o direcţie, când în alta, căutând în oceanul afacerilor pariziene o insulă oricât de mică, dar destul de litigioasă, ca să se poată cuibări pe ea. Fireşte, un asemenea om nu-i nicăieri la locul lui.

Cât despre ultimul dintre cei patru, cel mai pornit pe zeflemea şi ironie, e de ajuns să-i pomenim numele: Bixiou! Dar vai, Bixiou din 1836 e cu totul altul decât cel din 1825. El a ajuns bufonul mizantrop, cu cea mai multă vervă şi cu cel mai muşcător sarcasm, un diavol înfuriat fiindcă şi-a cheltuit în zadar humorul atât de fin şi îndârjit, fiindcă n-a izbutit să pescuiască măcar o epavă din marea agitată a ultimei revoluţii6, gata să dea oricui un picior în spate, ca un adevărat Pierrot de la Théâtre Funambules7, cunoscând pe degete epoca sa şi aventurile ei scandaloase, înflorindu-le cu propriile sale scorneli hazlii, gata să încalece ca un clovn pe umerii oricui, ca, apoi, să-i pună pe frunte, asemenea unui călău, pecetea infamiei.

După ce şi-au satisfăcut pe rând primele şi cele mai imperioase cerinţe ale unei lăcomii rafinate, vecinii noştri au ajuns cu cina acolo unde ne găseam şi noi, şi anume la desert, iar datorită tăcerii noastre se crezură singuri. Printre divertismentele gastronomice ale desertului, mulţumită şampaniei îmbibate cu fumul de trabuc, se înfiripă o conversaţie intimă. Pătrunsă ele acea luciditate glacială care împietreşte sentimentele cele mai elastice, frânează şi inspiraţia cea mai generoasă, imprimând râsului o notă stridentă, această convorbire, plină de ironia muşcătoare ce schimbă veselia în sarcasm, dădu la iveală secătuirea unor suflete care s-au închis în ele însele, fără alt scop în viaţă decât satisfacerea propriului egoism, rod al

huzurului în care trăim. Numai cu Nepotul lui Rameau, pamfletul îndreptat împotriva omului pe care Diderot nu s-a încumetat să-l publice8, numai cu această carte, voit dezmăţată pentru a arăta anumite răni, se poate asemui pamfletul rostit fără nici un gând ascuns de vecinii noştri; aci cuvântul nu ţinea seamă nici măcar de nedumeririle cugetului, totul era clădit din ruine, totul era tăgăduit şi nu era admirat decât ceea ce e nevoit să recunoască şi un sceptic: forţa atotputernică, atotştiutoare şi atotcuprinzătoare a banului. După ce a tras la întâmplare câteva gloanţe în cercul cunoştinţelor comune, bârfeala îşi îndreptă focul ucigător asupra prietenilor intimi. Un semn a fost de ajuns pentru ca să fie înţeleasă dorinţa mea de a rămâne şi de a asculta mai departe, atunci când Bixiou începu să povestească ceea ce va urma. Ne-a fost dat să auzim una dintre acele teribile improvizaţii care i-au atras lui Bixiou reputaţia de artist în rândul câtorva spirite blazate, şi pe care memoria mea a înregistrat-o cu fidelitatea unei stenograme, în ciuda deselor întreruperi, intervenţii şi reluări. Nici părerile, nici forma în care erau exprimate nu răspund câtuşi de puţin cerinţelor literare. Cu toate acestea, voi reda totul aşa cum a fost: un potpuriu de lucruri sinistre, care zugrăveşte vremurile noastre, vrednice să asculte numai astfel de istorii; de aceea şi las întreaga răspundere povestitorului ei principal. Mimica, gesturile corespunzătoare deselor schimbări ale glasului, prin oare Bixiou înfăţişa personajele aduse în scenă, trebuie să fi fost desăvârşite, judecând după exclamaţiile de aprobare şi după interjecţiile de satisfacţie ale celor trei ascultători ai săi.

— Aşadar i-ai propus lui Rastignac şi a refuzat? întrebă Blondet pe Finot.

— Categoric.

— Şi nu l-ai ameninţat cu ziarele? întrebă Bixiou.

— Ba da, dar a pufnit în râs, răspunse Finot.

— Rastignac e moştenitorul direct al răposatului de Marsay şi-şi va face drum în politică cum şi-a făcut şi în lumea bună, fu de părere Blondet.

— Dar cum s-o fi îmbogăţit oare? întrebă Couture. În 1819 locuia cu celebrul Bianchon într-o mizeră pensiune din Cartierul Latin9, în timp ce familia lui mânca răbdări prăjite şi bea poşircă ţărănească numai ca să-i poată trimite lui o sută de franci pe lună, că de! moşia lui taică-său nu valora nici trei mii de franci şi pe deasupra mai avea şi două surori şi un frate pe cap, iar acum…

— Acum are un venit de patruzeci de mii de franci, răspunse Finot. A dat fiecăruia dintre surori o zestre grasă, le-a măritat pe amândouă cu câte un nobil de viţă veche şi a lăsat maică-si uzufructul moşiei…

— În 1827, zise Blondet, îl ştiam fără o leţcaie.

— Asta a fost în 1827! exclamă Bixiou.

— Ei bine, continuă Finot, astăzi e pe cale să devină ministru, să ajungă pair al Franţei10 şi tot ce i-o pofti inima! De Delphine s-a despărţit în termeni buni încă de acum trei ani, şi nu încape îndoială că vânează o partidă grozavă, fiindcă nu-l împiedică nimic să ia chiar şi o fată de neam mare! Ştrengarul a avut destulă minte să se încurce cu o femeie bogată.

— Ei, prieteni, să-i acordăm circumstanţe atenuante: a încăput pe mâna unui om foarte dibaci tocmai când izbutise să se smulgă din ghearele mizeriei, zise Blondet.

— Îl cunoşti prea bine pe Nucingen, interveni Bixiou; la început Delphine şi Rastignac îl socoteau un om de treabă; părea că vede în femeie o jucărie, o podoabă a casei sale. Pentru mine, asta-i încă o dovadă că omul acesta cântăreşte toate cu aceeaşi măsură: Nucingen nu se sfieşte să spună pe şleau că nevastă-sa este emblema averii lui, un lucru foarte necesar, totuşi de importanţă secundară în viaţa veşnic sub presiune a oamenilor politici şi a marilor financiari. Eram de faţă când a spus că Bonaparte a fost mărginit ca un burtă-verde la începutul legăturii lui cu

Joséphine, că, deşi a dovedit apoi destul cura; s-o folosească drept trambulină, a fost un caraghios când a vrut s-o facă părtaşă la gloria lui11.

— Orice om superior trebuie să aibă o concepţie orientală în ceea ce priveşte femeile, afirmă Blondet.

— Baronul a contopit teoriile orientale cu cele occidentale într-o admirabilă doctrină pariziană. Nu-l putea suferi pe de Marsay, care nu era uşor de mânuit. În schimb Rastignac i-a plăcut foarte mult şi l-a exploatat, lăsându-i în seamă toate îndatoririle lui familiale, fără ca acesta să o simtă măcar; toate toanele Delphinei se spărgeau în capul lui Rastignac, el trebuia s-o plimbe la Bois de Boulogne12, s-o însoţească la toate spectacolele. Ca să ajungă astăzi un viitor mare om politic, Rastignac a trebuit să-şi piardă o bună parte din viaţă scriind şi citind răvaşe de dragoste. La început, Eugčne era beţtelit pentru orice fleac; se înveselea când era Delphine veselă, se posomora când era ea tristă, trebuia să-i suporte migrenele. Confidenţele, să-i consacre tot timpul, oră cu oră, cei mai frumoşi ani ai tinereţii lui, ca să alunge plictisul din viaţa searbădă a acestei doamne din elita Parisului. Cu el se sfătuia îndelung Delphine în privinţa toaletelor care ar prinde-o cel mai bine, asupra lui îşi descărca furia, el era ţinta nenumăratelor ei bobârnace, aşa că baronul avea parte numai de drăgălăşenia soţiei sale. În sinea lui, baronul râdea de toate astea, şi, de câte ori îl vedea pe Rastignac copleşit de atâtea obligaţii, se prefăcea că a căzut la bănuială, şi astfel teama comună îi apropia din nou pe cei doi amanţi.

— Înţeleg ca o femeie atât de bogată să-l fi ajutat pe Rastignac, ba chiar să-i fi asigurat o situaţie onorabilă, dar de unde atâta avere? întrebă Couture. Ca să ajungă la o avere atât de considerabilă, ca aceea de astăzi, trebuie să fi dat o lovitură, şi, pe câte ştiu, nimeni nu l-a învinuit vreodată de a fi pus la cale o afacere bănoasă.

— O fi moştenit-o, zise Finot.

— De la cine? întrebă Blondet.

— De la cine ştie ce neghiobi, adăugă Couture.

— Ei, nu i-o fi jumulit chiar pe toţi, mai sunt destui, dragii mei, zise Bixiou:

Nu vă pierdeţi cu firea, fraţilor;

Azi mai mult ca oricând e vremea de aur a hoţilor.

Hai să vă povestesc de unde i se trage averea. Să ne închinăm în primul rând în faţa talentului său! Prietenul nostru nu este un ştrengar, cum pretinde Finot, ci un gentleman care ştie regulile jocului, cunoaşte cărţile şi pe care galeria îl respectă. Rastignac are prezenţă de spirit, ce se cere în anumite împrejurări, şi procedează ca un militar care nu-şi împrumută curajul decât contra poliţă cu scadenţă peste nouăzeci de zile şi cu trei giruri plus gaj. Deşi pare un om slab de înger, un zănatic, un om cu idei incoerente, şovăitor, incapabil să ducă ceva la bun sfârşit, totuşi, în clipa când se iveşte o afacere serioasă, o combinaţie ispititoare, el nu se împrăştie ca Blondet, de pildă, care în astfel de împrejurări se zbate pentru alţii; dimpotrivă, Rastignac îşi adună toate forţele, cercetează temeinic poziţia pe care vrea s-o cucerească, apoi atacă fără greş. Cu o îndrăzneală şi o pricepere demne de urmat, el ia cu asalt poziţiile adversarului, produce panică printre acţionari, în consiliile de administraţie, în sfârşit, zguduie din temelii toată şandramaua; apoi, după ce a dat lovitura, se domoleşte, îşi reia viaţa de huzur, lipsită de griji, devenind iarăşi meridionalul dornic de plăceri, flecarul, leneşul Rastignac, care-şi poate îngădui să doarmă până la amiază, tocmai fiindcă a fost în stare să vegheze în momentul crizei.

— Toate bune şi frumoase, dar mai bine ne-ai lămuri odată ce-i cu averea lui, zise Finot.

— Bixiou o să ne înşire câte în lună şi în soare, interveni Blondet. Ce mai încolo-încoace, averea lui Rastignac se datorează în întregime Delphinei de Nucingen, o femeie excepţională, care îmbină îndrăzneala cu prevederea.

— Nu cumva ţi-a împrumutat nişte bani? întrebă Bixiou.

Izbucniră cu toţii într-un hohot de râs.

— Te înşeli, i se adresă Couture lui Blondet. Inteligenţa ei se reduce la anumite replici mai mult sau mai puţin spirituale, la dragostea ei pentru Rastignac, pe care-l plictiseşte cu fidelitatea ei supărătoare şi cu supunerea ei oarbă… pe scurt, este o adevărată italiancă.

— Dacă nu ţinem seama de avere, adăugă răutăcios Andoche Finot.

— Ei, vedeţi – continuă Bixiou cu şiretenie – după tot ceea ce vorbirăm acum, se mai încumetă vreunul dintre voi să-l învinuiască pe bietul Rastignac de a fi trăit pe seama Băncii Nucingen, care l-ar fi căpătuit, chipurile, întocmai cum a procedat prietenul nostru des Lupeaulx cu la Torpille13? În cazul acesta aţi fi la fel de vulgari ca oricare mic-burghez de pe strada Saint-Denis14. Mai întâi, judecând abstract, după cum spune Royer Collard15, chestiunea rezistă la critica raţiunii pure16, cât despre raţiunile impure…

— Iar a luat-o razna! îi spuse Finot lui Blondet.

— Dar are dreptate! exclamă Blondet, chestiunea asta nu se pune de azi, de ieri. Ea este cheia vestitului duel pe viaţă şi pe moarte între La Châteigneraie şi Jarnac17. Jarnac a fost învinuit de a fi în relaţii prea bune cu soacră-sa, pe socoteala căreia acest ginere excesiv de iubit ducea o viaţă pe picior mare. Când un fapt e atât de evident, nu se cade să vorbeşti despre el. Din devotament pentru regele Henric al II-lea, La Châteigneraie a luat bârfeala regelui asupra sa; de aici duelul care a îmbogăţit limba franceză cu expresia „lovitura lui Jarnac”.

— Aşa! vasăzică e o expresie nobilă, de vreme ce-i atât de veche, zise Finot.

— Cum, nu ştiai? La urma urmei e firesc, ai fost doar proprietar de gazete şi reviste! îl ironiză Blondet.

— Există anumite femei, ca şi bărbaţi de altfel – continuă Bixiou pe un ton grav – care pot să-şi împartă viaţa în două şi să nu dăruiască decât o parte (ţineţi seama că vă expun părerea mea, folosind o formulă umanitaristă). Pentru

asemenea oameni, interesele materiale n-au nimic comun cu sentimentele. Ei îşi dau viaţa, timpul, onoarea pentru o femeie, ei sunt darnici cu bărbaţii, când e vorba de acele hârtii cu filigran18 pe care stă scris: Legea prevede pedeapsa cu moartea pentru falsificatori. În schimb asemenea oameni nu primesc nimic de la o femeie. Şi bine fac, deoarece totul devine o infamie atunci când contopirea intereselor se confundă cu contopirea sufletelor. Multă lume propovăduieşte această doctrină, dar foarte puţini o aplică…

— Fleacuri! exclamă Blondet. Mareşalul de Richelieu, care ştia să fie într-adevăr galant, a făcut pensie de o mie de galbeni doamnei de La Popeliničre19 după vestita păţanie cu placa de marmură de pe cămin. În naivitatea ei, Agnčs Sorel i-a oferit regelui Carol al VII-lea20 toată averea ei şi regele a primit-o. Jacques Coeur21 a subvenţionat monarhia franceză, care s-a lăsat întreţinută, pentru ca să se dovedească apoi ingrată ca o curtezană.

— Domnilor, zise Bixiou, eu cred că dragostea, care nu implică o prietenie pe viaţă, nu este altceva decât desfrâu şi nu poate dura. Cum poţi să te dăruieşti în întregime, când nu vrei să dai totul? În zadar ai încerca să împaci aceste două teorii, pe cât de opuse, pe atât de profund imorale amândouă. După părerea mea, cine se teme de o legătură fără rezerve e desigur încredinţat că ea e trecătoare şi atunci… adio pasiune! Orice pasiune pe care n-o socoteşti veşnică e monstruoasă. (După cum vedeţi, vorbesc ca un discipol al lui Fénelon22.) De altfel, cei ce cunosc moravurile lumii bune, toţi oamenii cu spirit de observaţie, care ştiu să se poarte în societate, bărbaţii eleganţi cu mănuşi şi cravate impecabile, pe care faptul de a se însura cu o femeie numai de dragul zestrei nu-i face să roşească, sunt cei ce susţin sus şi tare că între interesele materiale şi sentimente nu trebuie să existe nici o legătură. Toţi ceilalţi sunt nişte nebuni care iubesc cu adevărat şi se cred singuri pe lume cu iubita lor! Pentru ei, o avere de milioane e

gunoi, în schimb o camelie, o mănuşă pe care a purtat-o idolul lor valorează milioane! La ei n-ai să găseşti niciodată mârşavul metal nobil risipit prin casă, dar în schimb ai să găseşti flori uscate păstrate cu grijă în elegante casete de cedru! Toţi oamenii de acest soi sunt la fel: ei au pierdut până şi noţiunea de eu. TU – iată cuvântul care-i caracterizează cu desăvârşire. Ce să le faci? Cine-i poate lecui de această boală care le roade inima în taină? Totdeauna au existat neghiobi care, atunci când iubesc, nu-şi fac nici un fel de socoteli, şi înţelepţi care iubesc cu socoteală.

— Bixiou e de-a dreptul sublim, izbucni Blondet. Nu-i aşa, Finot?

— În orice altă împrejurare, spuse Finot cu un ton sentenţios, aş vorbi ca un gentleman, dar în cazul de faţă… sunt de părere…

— De aceeaşi părere cu secăturile ordinare în mijlocul cărora ai onoarea să te afli, îi tăie vorba Bixiou.

— Ai ghicit, mărturisi Finot.

— Dar tu ce crezi? îl întrebă Bixiou pe Couture.

— Prostii! exclamă Couture. O femeie care nu face din trupul ei o treaptă pentru ca iubitul ei să se ridice, să-şi atingă ţinta, este o egoistă fără inimă.

— Care-i părerea ta, Blondet?

— Eu prefer practica teoriei.

— Ei bine, continuă Bixiou pe un ton sarcastic, aflaţi că Rastignac nu împărtăşeşte vederile voastre. A primi fără să dai nimic în schimb este o purtare josnică şi, pe deasupra, destul de nechibzuită; a primi însă pentru a avea dreptul să procedezi ca un senior feudal, înapoind însutit, este un gest de cavaler. Astfel gândea şi Rastignac. El se simţea profund umilit de faptul că avea interese materiale comune cu Delphine de Nucingen, pot să vă asigur că această situaţie îl făcea să sufere… L-am văzut chiar eu frământându-se, cu lacrimi în ochi. Da, da, câteodată plângea cu adevărat! mai ales după o cină copioasă. Ei bine, dacă m-aş lua după voi…

— Asta-i bună! Mi se pare că-ţi baţi joc de noi, spuse Finot.

— Câtuşi de puţin! E doar vorba de Rastignac, a cărui suferinţă voi aţi interpretat-o drept o dovadă de depravare, mai ales că pe vremea aceea n-o mai iubea cu aceeaşi pasiune pe Delphine! Dar ce să-i faci? Bietul băiat avea acest ghimpe în inimă. Vedeţi dumneavoastră, el e un gentleman profund imoral, pe când noi suntem nişte artişti plini de virtuţi. Aşadar, Rastignac voia cu orice preţ s-o îmbogăţească pe Delphine, el fiind un băiat sărac şi ea o mare bogătaşă! Pare de necrezut… totuşi a izbutit s-o facă! Rastignac, care ar fi fost în stare să se bată în duel ca Jarnac, adoptă de atunci punctul de vedere al lui Henric al II-lea, rezumat în celebrul lui aforism: virtute absolută nu există, ea depinde de împrejurări. Ceea ce vă povestesc acum e în strânsă legătură cu îmbogăţirea lui Rastignac.

— Ar fi timpul să-ţi începi odată povestirea, în loc să ne tot dai ghes să ne ponegrim singuri, zise blajin Blondet.

— Bravo, băietei exclamă Bixiou, lovindu-l protector cu palma peste ceafă, văd că-ţi prieşte şampania.

— Hai, spune odată povestea, te implor, în numele sfântului acţionar! zise Couture.

— Voiam tocmai s-o încep, îi întoarse vorba Bixiou, dar cu imprecaţia ta m-ai adus la deznodământ.

— Aha! se vede treaba că or fi amestecaţi în povestea asta şi ceva acţionari? vru să ştie Finot.

— Putrezi de bogaţi ca şi cei pe care i-ai îmbrobodit tu, îi răspunse Bixiou.

— Cred că ai putea să te porţi mai delicat cu un om de treabă la care găseşti oricând la nevoie o bancnotă de cinci sute de franci… îl mustră Finot cu un ton înţepat.

— Chelner! strigă Bixiou.

— De ce-l chemi? îl întrebă Blondet.

— Să-i cer cinci sute de franci, spre a-i da înapoi lui Finot; când n-o să-i mai datorez nici bani, nici recunoştinţă, n-o să-mi mai poată pune poprire pe limbă.

— Hai, continuă-ţi povestea, îl îndemnă Finot cu un râs silit.

— Sunteţi martori, zise Bixiou, că nu m-am vândut cu trup şi suflet acestui individ impertinent, care îşi închipuie că tăcerea mea nu face decât cinci sute de franci. N-ai să ajungi niciodată ministru, dacă n-ai să înveţi să preţuieşti orice conştiinţă la justa ei valoare. Ştii ce, scumpul meu Finot, adăugă el cu o voce linguşitoare, ca să mă achit faţă de tine, voi spune toată povestea fără a pomeni vreun nume.

— Mu cumva are de gând să ne demonstreze că Nucingen l-a îmbogăţit cu bună-ştire pe Rastignac? întrebă Blondet zâmbind.

— Nu eşti chiar atât de departe de adevăr pe cât ţi se pare, îşi reluă Bixiou firul povestirii. Habar n-aveţi de ce e în stare Nucingen când e vorba de afaceri.

— N-ai putea să ne spui câte ceva despre începuturile carierei lui? interveni Blondet.

— Eu nu l-am cunoscut decât călare pe situaţie, deşi se prea poate ca drumurile noastre să se fi încrucişat pe vremuri.

— Prosperitatea Băncii Nucingen este unul dintre fenomenele cele mai umilitoare ale epocii noastre, îşi continua Blondet gândul. În 1804, Nucingen era încă un om destul de obscur. Pe vremea aceea bancherii ar fi intrat în panică dacă ar fi ştiut că pe piaţă se află scrisori de acceptare, în valoare de cinci sute de mii de franci, emise de Nucingen. Acest mare financiar era conştient pe atunci de inferioritatea lui. Şi ce credeţi că a făcut ca să-i meargă vestea? A suspendat toate plăţile. Chiar aşa! Şi numele lui, care nu era cunoscut decât la Strasbourg şi în mahalaua Poissonničre, a început de atunci să stârnească vâlvă pe toate pieţele. Nucingen scapă de creditori, despăgubindu-i cu valori moarte, reîncepe plăţile şi deodată acţiunile lui ajung să aibă căutare în toată Franţa. Datorită unei conjuncturi neaşteptate, valorile socotite moarte reînvie,

încep să fie cotate şi să dea beneficii. Acţiunile Nucingen sunt acum la mare preţ. Vine anul 1815. Şmecherul nostru îşi adună întregul capital, răscumpără cu el diferite întreprinderi chiar în ajunul bătăliei de la Waterloo, iar în momentul crizei suspendă plăţile şi lichidează, plătindu-şi creditorii cu acţiuni de-ale minelor din Wortschin pe care şi le procurase cu douăzeci la sută sub valoarea la care le-ar fi emis el însuşi. Da, domnilor! Apoi ia de la Grandet o sută cincizeci de mii de sticle de şampanie23 pentru a avea o acoperire, deoarece prevedea falimentul acestui virtuos tată al actualului conte d'Aubrion, şi o cantitate egală de vin de Bordeaux de la Duberghe, şi aceste trei sute de mii de sticle acceptate – da, dragii mei, numai acceptate – la treizeci de centime bucata le vâră pe gâtul aliaţilor la Palais-Royal, între 1817-181924 cu şase franci sticla. Valorile emise de Banca Nucingen, ca şi numele lui încep să circule în toată Europa. Acest faimos baron s-a ridicat sărind peste o prăpastie, care pe alţii i-ar fi înghiţit cu siguranţă. Cele două operaţii de lichidare au adus beneficii colosale creditorilor săi: degeaba a căutat el să-i tragă pe sfoară, n-a fost chip! Şi astăzi Nucingen trece drept omul cel mai cinstit din lume. Când îşi va suspenda plăţile pentru a treia oară, acţiunile Băncii Nucingen vor fi căutate în Asia, în Mexic, în Australia, până şi-n junglă. Ouvrard25 e singurul care l-a pătruns pe acest alsacian, fiul unui evreu botezat pentru a parveni: „Când Nucingen lasă să-i scape aurul din mână, puteţi fi siguri că a şi înhăţat diamante!”

— Nici du Tillet, asociatul lui, nu-i mai prejos, zise Finot. Şi ţineţi seama că du Tillet n-a căpătat de la părinţi nici titluri de nobleţe, nici avere, ci numai viaţa. Totuşi acest individ, care în 1814 n-avea o leţcaie, a ajuns la situaţia pe care o ştiţi; mai mult, spre deosebire de noi toţi – cu excepţia ta, Couture – el a ştiut să-şi facă numai prieteni în loc de duşmani. Pe scurt, a izbutit să-şi ascundă atât de bine antecedentele, încât a trebuit să se răscolească multe

haznale până să se descopere că încă în 1814 mai era vânzător la o parfumerie din strada Saint-Honoré.

— Asta-i bună! i-o reteză Bixiou, cum poţi să-l compari pe Nucingen cu un şarlatan de duzină ca du Tillet, un şacal care adulmecă hoiturile şi izbuteşte totdeauna să ajungă primul ca să înhaţe ciolanul cel mai mare? Ajunge să-i priveşti pe aceşti doi oameni ca să-ţi dai seama de deosebirea dintre ei: unul are expresie ageră de pisică, e înalt şi uscăţiv, iar celălalt e otova, burduhănos, greoi ca un sac şi ţeapăn ca un diplomat. Nucingen are mâna cărnoasă, grea, ochi adânci şi nemişcaţi de linx, cu privirea îndreptată parcă înăuntru şi nu în afară; e un om de nepătruns, aşa că niciodată nu poţi ghici ce are de gând; în schimb isteţimea lui du Tillet e ca un fir de aţă prea subţire, care se rupe uşor, cum spunea Napoleon nu-mi mai amintesc despre cine.

— După mine, Nucingen e superior lui du Tillet26 într-o singură privinţă: pe când Nucingen are destul bun-simţ să-şi dea seama că pentru un financiar e de ajuns titlul de baron, du Tillet ţine morţiş să devină conte italian, zise Blondet.

— Cum aşa, Blondet? Te cam pripeşti, tinere, îl opri Couture. Mai întâi Nucingen a cutezat să spună că nu există oameni cinstiţi decât în aparenţă; şi apoi, ca să-l pătrunzi, trebuie să fii tu însuţi om de afaceri. În ansamblul afacerilor lui, banca ocupă un loc neînsemnat, căci în primul rând vin furniturile pentru stat, vinurile, lâna, indigoul, în sfârşit, tot ceea ce poate aduce un câştig. Geniul lui le cuprinde pe toate. Acest rechin al finanţelor ar fi în stare să vândă deputaţi guvernului şi pe greci turcilor. Pentru el, comerţul este totalitatea varietăţilor, unitatea particularităţilor, cum ar spune Cousin27. Privite astfel, afacerile bancare cer o minte pătrunzătoare, o întreagă politică, şi întotdeauna un om încercat care să se ridice deasupra legilor impuse de cinste, când acestea îl stingheresc.

— Ai dreptate, dragul meu, încuviinţă Blondet, dar noi suntem singurii care ne dăm seama că aici e vorba de un adevărat război purtat pe tărâmul financiar. Bancherul e un comandant de oşti dornic de cuceriri, care sacrifică mase de oameni pentru a-şi atinge scopurile ascunse, ostaşii lui fiind interesele particularilor. El trebuie să îmbine stratageme, să întindă curse adversarului, să trimită spioni în rândurile lui, să cucerească oraşe. Majoritatea oamenilor de această categorie au atâtea contingenţe cu politica, încât sfârşesc prin a se amesteca în ea. Şi în cele din urmă politica le înghite toată averea, aşa cum a dus de râpă Banca Necker, sau după cum l-a împins pe vestitul Samuel Bernard28 în pragul ruinei. În fiecare secol ai să găseşti câte un bancher, putred de bogat, care nu lasă după el nici avere, nici urmaşi. Fraţii Paris, care au contribuit la prăbuşirea lui Law29, apoi chiar Law însuşi, pe lângă care toţi întemeietorii de societăţi anonime sunt nişte pigmei; Bourret, Beaujon30 au dispărut cu toţii, fără a lăsa vreun descendent vrednic de numele lor. Asemenea lui Cronos, banca îşi înghite propriii ei copii. Pentru a se putea menţine, bancherul trebuie să devină nobil, să întemeieze o dinastie, ca familia Fugger31, zarafii lui Carol al V-lea, care au primit titlul de prinţi de Babenhausen şi al căror nume îl mai întâlneşti şi astăzi… în almanahul lui Gotha32, fireşte. Bancherii caută să pătrundă în nobilime din instinct de conservare, poate chiar fără să-şi dea seama. Jacques Coeur e întemeietorul unui vestit neam de nobili, al familiei de Noirmoutier, care s-a stins sub Ludovic al XIII-lea. De câtă energie a dat dovadă acest om ruinat de însuşi regele legitim pe care s-a zbătut să-l urce pe tron! A murit însă, ca prinţ, într-o insulă din arhipelag, unde a zidit o splendidă catedrală33.

— Of, dacă ai de gând să ne ţii un curs de istorie, ne îndepărtăm de vremurile noastre, când regelui i s-a luat dreptul de a mai acorda titluri de nobleţe şi când titlul de

baron şi de conte se conferă, din păcate, în şedinţe secrete! zise Finot.

— Îţi pare rău, pesemne, că nu poţi cumpăra şi tu o funcţie care să-ţi aducă un titlu de nobleţe, se amestecă Bixiou în vorbă. Şi ai dreptate. Dar să ne întoarcem la oile noastre. Îl cunoaşteţi pe Beaudenord? După cum văd n-aţi auzit niciunul despre el. Bine. Vedeţi cât de trecătoare sunt toate pe lumea asta! Acum zece ani, bietul băiat era arbitrul eleganţei. Dar s-a scufundat atât de adânc, încât nu ştiţi mai mult despre el decât ştia adineauri Finot despre originea expresiei „lovitura lui Jarnac”. (O spun doar ca să-mi rotunjesc fraza şi nu ca să te necăjesc, Finot!) Era un aristocrat autentic din cartierul Saint-Germain34. Ei bine, acest Beaudenord este prima gâscă jumulită pe care vreau să vi-o prezint. Mai întâi avea avantajul de a se numi Godefroid de Beaudenord, avantaj pe care nici Finot, nici Blondet, nici Couture, nici chiar eu nu-l putem dispreţui. Amorul propriu al acestui băiat putea fi satisfăcut atunci când la sfârşitul unui bal îşi auzea strigaţi lacheii în timp ce treizeci de femei frumoase, gata de plecare, înconjurate de soţii şi de adoratorii lor, îşi aşteptau trăsurile. Apoi, n-avea a se plânge de niciunul dintre mădularele cu care Dumnezeu a înzestrat omul: era sănătos şi fără cusur, n-avea nici albeaţă pe ochi, nici perucă, nici pulpe de vată; picioarele nu-i erau nici crăcănate, nici în formă de X, nici genunchii nu-i ieşeau în afară; nu era adus de spate, avea mijlocul subţire, mâini frumoase şi albe, păr negru, nu era nici rumen ca un vânzător de băcănie, nici smead ca un calabrez. În sfârşit, lucrul cel mai important: Beaudenord nu era supărător de frumos ca unii dintre prietenii noştri, care par să facă atâta caz de frumuseţea lor, numai fiindcă nu se pot lăuda cu altceva. Dar ajunge, am spus destul; ar fi o infamie să stăruim! Trăgea cu pistolul fără greş, călărea cu eleganţă, iar când s-a bătut în duel pentru un fleac, n-a ţinut să-şi ucidă adversarul. Vă daţi seama că, pentru a arăta ce-i trebuie unui om din secolul al XIX-lea, care

trăieşte la Paris, ca să se bucure de o fericire deplină, netulburată de nimic, ba, mai mult, ce-i trebuie unui tânăr de douăzeci şi şase de ani spre, a se socoti pe deplin fericit, eşti nevoit să intri în cele mai mici amănunte ale vieţii, nu-i, aşa? Cizmarul izbutise să-i facă lui Beaudenord un calapod fără cusur şi-i furniza o încălţăminte de toată frumuseţea; iar croitorul lucra de asemenea cu plăcere pentru Beaudenord. Godefroid vorbea frumos şi corect, nu-l pronunţa pe r din gât, n-avea nici accent gascon, nici normand, şi ştia să-şi lege cravata tot atât de bine ca Finot! Fiind văr prin alianţă cu marchizul D'Aiglemont, tutorele său (am uitat să vă spun că avea şi norocul de a fi rămas orfan de tată şi de mamă), Beaudenord putea să intre oricând la orice bancher fără ca cineva din cartierul Saint-Germain să-i poată aduce vreodată învinuirea că-l vizitează prea des. Un tânăr are, din fericire, dreptul să-şi facă din plăceri unica lege, să caute numai locurile vesele şi să fugă de ungherele întunecoase, unde se ascunde durerea. În sfârşit, Godefroid fusese vaccinat la timp. (Mă înţelegi, Blondet!) În ciuda acestor numeroase virtuţi, ar fi putut să fie totuşi foarte nenorocit. Că de! din nenorocire, fericirea înseamnă în aparenţă ceva absolut şi tocmai de aceea se găsesc atâţia neghiobi care să se întrebe: „Ce e fericirea?” O femeie foarte spirituală spunea: „Fericirea o găseşti acolo unde o pui!”

— Şi nu făcea decât să afirme un trist adevăr, zise Blondet.

— Asta-i o întreagă morală, adăugă Finot.

— Şi încă ce morală! Fericirea, ca şi Virtutea sau Răul este o noţiune relativă, îl completă Blondet. La Fontaine, de pildă, nădăjduia că până la urmă păcătoşii din iad se vor obişnui cu situaţia în care se află şi se vor simţi acolo în elementul lor, ca peştele în apă.

— Numai băcanii îl ştiu pe La Fontaine de-a rostul! exclamă Bixiou.

— Fericirea unui tânăr la 26 de ani, care trăieşte la Paris, nu se aseamănă cu aceea a unui tânăr de aceeaşi vârstă din

Blois, bunăoară, continuă Blondet fără să ţină seama de întrerupere.

— Cei care se folosesc de acest aranjament pentru a osândi nestatornicia în păreri sunt ori de rea credinţă, ori inculţi cu desăvârşire. Medicina modernă, care socoteşte drept cel mai mare merit al său faptul de a fi trecut între 1799-1837 de la stadiul de presupuneri la acela de ştiinţă pozitivă, datorită în primul rând înrâuririi celebrei pleiade de analişti de la Paris, a dovedit că, în cursul evoluţiei sale, omul s-a schimbat cu totul…

— Ca şi cuţitul unui scamator: tu-l crezi mereu acelaşi, dar de fapt e altul, îşi reluă Bixiou firul povestirii. Aşadar, acest costum de arlechin, pe care îl numim fericire, e făcut din multe petice; aflaţi însă că al lui Godefroid n-avea nici cea mai mică pată sau ruptură. Închipuiţi-vă un tânăr de douăzeci şi şase de ani, fericit în dragoste, care, cu alte cuvinte, este iubit nu pentru tinereţea lui în plină floare, nici pentru inteligenţa sau înfăţişarea lui, nici măcar de dragul iubirii însăşi, ci fiindcă femeile se simt irezistibil atrase de el, chiar atunci când e vorba de un amor abstract, ca să folosim expresia lui Royer Collard; într-o asemenea situaţie, tânărul respectiv poate să n-aibă nici o leţcaie în punga brodată de adoratoarea lui, să nu-i fi plătit proprietarului chiria, nici cizmarului amintit pantofii, să-i fi rămas dator croitorului său, care, cu timpul, asemenea Franţei, ar înceta să-l mai iubească. Într-un cuvânt, poate fi şi sărac! Sărăcia distruge numai fericirea unui tânăr care nu împărtăşeşte opiniile noastre transcendentale asupra contopirii intereselor materiale cu cele sentimentale. Nu cred să existe ceva mai obositor decât a fi foarte fericit din punct de vedere moral şi totodată foarte nefericit din punct de vedere material. Într-o astfel de situaţie omul se simte ca mine în clipa de faţă; cu un picior îngheţat din pricina curentului care pătrunde pe sub uşă, iar cu celălalt pârjolit de focul din sobă. Sper că am fost înţeles şi că ceea ce am spus va găsi ecou în buzunarul tău de la vestă, Blondet, nu-i

aşa? Când suntem între noi, să nu pomenim de inimă, ca nu cumva să mi se întunece inteligenţa. Şi acum să continuăm! Aşadar, Godefroid de Beaudenord îşi câştigase stima furnizorilor săi, fiindcă, la rândul lor, furnizorii câştigau destul de des bani frumoşi de pe urma lui. Femeia spirituală de care v-am amintit adineauri şi al cărui nume nu vi-l pot spune, deoarece, fiind cu totul lipsită de inimă, mai trăieşte încă…

— Cine o fi?

— Marchiza d'Espard! Ea spunea că un tânăr burlac trebuie să locuiască la parter, într-un mic apartament unde nimic să nu aducă aminte de gospodărie, să n-aibă nici bucătar, nici bucătăreasă, ci numai un bătrân servitor, şi mai ales să nu facă impresia unui om aşezat. După părerea ei, orice alt fel de viaţă ar dovedi prost-gust. Respectând întocmai aceste cerinţe, Godefroid de Beaudenord locuia pe Cheiul Malaquais într-un mic apartament, situat la parter; totuşi fusese nevoit să pună în camera lui un pat, care deşi ocupa puţin loc, fiind foarte îngust, o făcea să semene întrucâtva cu un dormitor conjugal. Dacă o englezoaică ar fi intrat, din întâmplare, în locuinţa lui, n-ar fi găsit nimic improper35. Finot, să pui pe cineva să-ţi explice ce înseamnă cuvântul improper, această lege supremă a Angliei! Fiindcă tot suntem legaţi printr-o bancnotă de o mie de franci, am să te ajut chiar eu să-ţi faci o idee, căci, spre deosebire de tine, eu am fost în Anglia! (În şoaptă, lui Blondet, la ureche: îi vând cunoştinţe de cel puţin două mii de franci.) Vezi tu, Finot, în Anglia poţi să ajungi oricât de departe cu o femeie noaptea, la un bal, sau în altă parte; dacă a doua zi o întâlneşti însă pe stradă şi ai aerul c-o recunoşti, e improper. Dacă descoperi la un banchet că sub fracul vecinului tău din stânga se ascunde un om fermecător, spiritual, prietenos şi câtuşi de puţin scrobit, de nici n-ai zice că-i englez, şi îi adresezi cuvântul după vechea tradiţie a politeţii franceze, e improper. Dacă la un bal inviţi la dans o femeie frumoasă, căreia nu i-ai fost prezentat, e

improper: dacă discuţi cu aprindere, râzi, pui inimă, suflet şi spirit într-o conversaţie, sau îţi dai pe faţă sentimentele, în sfârşit, dacă joci cărţi fiindcă îţi place, dacă vorbeşti fiindcă ai ceva de spus, dacă mănânci fiindcă ţi-e foame, e improper, improper, improper.

Stendhal, unul dintre oamenii cei mai spirituali şi mai profunzi36 ai acestei epoci, a caracterizat admirabil noţiunea de improper, spunând că un oarecare lord din Marea Britanie nu se încumetă să şadă cu picioarele încrucişate în faţa focului nici măcar când e singur, de teamă să nu fie improper. O doamnă din înalta societate engleză, chiar dacă face parte din secta fanatică a puritanilor (protestanţii cei mai intransigenţi care şi-ar lăsa întreaga familie să, moară de foame dacă ar socoti-o improper), poate fi oricât de destrăbălată în dormitorul ei, fără a vedea nimic improper în asta, dar s-ar considera compromisă pentru totdeauna, dacă ar primi vizita unui simplu cunoscut în această încăpere. Datorită spaimei de improper, ne vom pomeni într-o bună zi că Londra şi locuitorii ei s-au schimbat în stane de piatră.

— Când te gândeşti că există şi în Franţa destui zevzeci care vor să importe solemnele neghiobii pe care englezii le săvârşesc cu binecunoscutul lor sânge rece, zise Blondet, îl înfioară pe oricine cunoaşte Anglia şi îşi aminteşte de vechile moravuri franceze atât de elegante şi de fermecătoare. Walter Scott, care n-a îndrăznit să zugrăvească femeile aşa cum sunt, numai de teamă să nu pară improper, îşi făcea remuşcări că a creat în închisoarea din Edinburg minunata figură a lui Effie.

— Vrei să nu fii niciodată improper în Anglia? îl întrebă Bixiou pe Finot.

— Ei? făcu Finot.

— Du-te în parcul Tuileries şi studiază pompierul acela cioplit în marmură, pe care sculptorul l-a denumit Temistocle, apoi încearcă să păşeşti ca statuia comandorului şi n-ai să fii niciodată improper. Fericirea lui Godefroid s-a

întregit datorită aplicării riguroase a legii suverane care stabileşte ce-i improper şi ce nu. Iată cum s-au petrecut lucrurile. El avea un „tigru”, cum li se spune în societatea selectă micilor lachei, care n-au altă atribuţie decât aceea de a-şi însoţi stăpânul când iese la plimbare, fie în trăsură, fie călare. „Tigrul” lui Beaudenord era un mic irlandez numit după dorinţă Paddy, Joby sau Toby, un prichindel înalt de vreo patru palme şi lat în spate de vreo două, cu o figură de nevăstuică, cu nervi de oţel căliţi în gin, sprinten ca o veveriţă, în stare să mâne fără cusur un landou, cu o dibăcie rar întâlnită la Londra, ca şi la Paris, călăreţ la fel de iscusit ca bătrânul Franconi37, un băieţel cu ochi de şopârlă, ageri ca ai mei, blond ca o madonă de Rubens, cu bujori în obraji, prefăcut ca un prinţ, instruit ca un notar la pensie, pervers la vârsta de zece ani, pe scurt, o adevărată floare de mucegai, care se juca şi înjura cu aceeaşi plăcere, se dădea în vânt după dulceaţă şi după punch, bârfitor ca un foileton isteţ şi neruşinat ca un ştrengar de pe străzile Parisului. La început fusese o mândrie şi un izvor de venituri pentru un celebru lord englez care câştigase, de pe urma lui, vreo şapte sute de mii de franci la curse. Lordul ţinea mult la băiat, căci „tigrul” lui era în acelaşi timp o curiozitate: în toată Londra nimeni nu avea unul atât de mititel. Călare pe un cal de curse, Joby părea un şoim. Ei bine, lordul l-a concediat totuşi pe Toby, dar nu pentru că era lacom, nu din pricina vreunui furt sau a unei crime, nici pentru felul lui de a vorbi cu totul neîngăduit, nici pentru purtarea lui necuviincioasă, nici pentru obrăznicia lui faţă de milady, nici pentru faptul de a fi tăiat buzunarele cameristei ei preferate, nici fiindcă se lăsase cumpărat de adversarul lordului la curse, nici măcar fiindcă îndrăznise să se amuze duminica – într-un cuvânt nu-l concediase din pricina vreunei fapte condamnabile. Dacă Toby ar fi săvârşit toate acestea, chiar dacă s-ar fi adresat lordului fără să fie întrebat, milord i-ar fi iertat până şi această crimă împotriva protocolului casnic. Milord îl îndrăgise într-atât, încât i-ar fi

trecut foarte multe cu vederea. Doar „tigrul” lui mâna o trăsurică cu două roţi şi eu doi cai înhămaţi unul în urma celuilalt, călare pe cel de al doilea, cu picioarele ajungându-i abia până la hulube, şi unde mai pui că avea un cap de îngeraş, ca aceia cu care pictorii italieni îl înconjoară pe Tatăl ceresc. Un gazetar englez a descris acest îngeraş cu multă gingăşie, afirmând însă că este prea drăgălaş pentru a fi un „tigru” adevărat şi s-a arătat gata de a pune rămăşag că Toby este o mică „tigroaică” domestică. Această descriere plină de insinuări veninoase putea avea drept urmare o situaţie improper la culme. Superlativul lui improper duce la spânzurătoare în Anglia. Milady l-a lăudat foarte mult pe milord pentru prudenţa lui. Starea lui civilă în zoologia britanică fiind contestată, Toby rămase pe drumuri. Pe vremea aceea Godefroid, care avea o situaţie strălucită la ambasada Franţei de la Londra, află de păţania lui Toby, Joby, Paddy. Godefroid fu bucuros să pună mâna pe acest „tigru”, pe care-l găsi plângând în faţa unui borcan de dulceaţă, deoarece copilul nu mai avea nici măcar cele câteva monezi de aur cu care milord îi poleise nenorocirea. La întoarcerea lui în ţară, Godefroid de Beaudenord a importat la noi pe cel mai fermecător „tigru” al Angliei, datorită căruia şi-a cucerit faima, tot aşa cum Couture a ajuns celebru datorită nevestelor sale. Acest lucru i-a deschis numaidecât porţile unui cerc atât de închis cum este clubul ce poartă azi numele de Grammont. După ce renunţase la cariera diplomatică, prezenţa lui nu mai îngrijora pe nici un om ros de ambiţie, şi cum nu avea un spirit primejdios nici o limbă ascuţită, fu bine primit de toată lumea. În locul lui, noi ne-am fi simţit jigniţi în amorul nostru propriu, întâlnind peste tot numai feţe zâmbitoare. Nouă nu ne face plăcere rictusul amar al invidiei. Lui Godefroid, însă, nu-i plăcea să stârnească ură. De, fiecare cu gustul lui! Să ajungem acum la ceva mai concret, şi anume la situaţia lui materială. În locuinţa lui, unde nu o dată m-am înfruptat la prânz, te încânta în primul rând

camera de toaletă, misterioasă, plină de lucruri frumoase şi confortabile, în care se găseau un cămin şi o baie; apoi ieşirea discretă, pe o scară mică, uşile care se închideau de la sine, fără zgomot, balamale bine unse, chei care se întorceau uşor în broască, ferestre cu geamuri mate, perdele grele, de nepătruns. Dacă în odaia lui domnea, şi era firesc să domnească, o dezordine fermecătoare, care ar fi plăcut până şi celui mai pretenţios pictor de acuarelă, dacă toate la un loc alcătuiau atmosfera boemă, în care se desfăşoară de obicei viaţa unui tânăr elegant, în schimb camera de toaletă era un adevărat sanctuar: albă, curată, într-o ordine desăvârşită, bine încălzită, ferită de orice curent, cu un covor făcut parcă anume ca ea să poată alerga speriată pe el, numai în cămaşă de noapte şi în picioarele goale. Această încăpere e cartea de vizită a unui june berbant, care cunoaşte într-adevăr viaţa! fiindcă aici el se poate dovedi în câteva clipe fie un prostănac, fie un mare rafinat, judecând după micile amănunte ale vieţii care trădează caracterul omului. Marchiza de Rochefide a ieşit furioasă din această cameră de toaletă a unui burlac şi nu s-a mai întors niciodată, fiindcă nu găsise acolo nimic improper. Godefroid avea însă în această cameră un mic dulap plin de…

— Capoate de dantelă, îşi dădu cu părerea Finot.

— Iar ţi-ai dat în petic, eşti mai necioplit ca Turcaret! 38 (Degeaba mă căznesc să fac din el un om subţire!) Nici gând; în dulăpior ţinea prăjituri, fructe, mici sticle de cristal cu vin de Malaga, de Lunel, o gustare demnă de Ludovic al XIV-lea, în sfârşit, tot ceea ce poate desfăta un stomac gingaş şi răsfăţat, într-un cuvânt, un stomac de aristocrat! Un bătrân servitor cam năzdrăvan, mare meşter în arta veterinară, moştenit de Godefroid de la răposatul său părinte, îi servea pe cai de parcă ei i-ar fi fost stăpânii, iar pe Godefroid îl doctoricea ca pe cai, dar nutrea pentru el o dragoste incurabilă – de acest ulcer al inimii numai casele de economii au izbutit să-i lecuiască în cele din urmă pe

servitori. Orice fericire concretă se întemeiază pe cifre. Voi, care cunoaşteţi până şi cele mai tainice plăgi ale vieţii din Paris, veţi ghici desigur că Godefroid dispunea de un venit de şaptesprezece mii de franci, dacă vă voi spune că plătea un impozit de şaptesprezece franci şi îşi îngăduia capricii de o mie de galbeni. Aşadar, dragi copii, în ziua când Beaudenord a devenit major, marchizul D'Aiglemont, tutorele lui, i-a dat socoteală de felul cum îi administrase averea, cu o corectitudine de care noi n-am fi în stare faţă de nepoţii noştri, şi i-a înmânat titluri de rentă în valoare de optsprezece mii de franci, rămăşiţă a bogăţiei părinteşti, redusă mai întâi de restricţiile impuse de Republică şi apoi lovită de politica financiară a Imperiului rău platnic. Virtuosul său tutore l-a pus pe Godefroid în posesia unor economii de vreo treizeci de mii de franci, depuşi la Banca Nucingen, spunându-i, pe un ton curtenitor de aristocrat şi totodată cu familiaritatea unui soldat al Imperiului, că-i adunase această sumă anume pentru trăsnăile lui de om tânăr. „Dacă vrei să asculţi sfatul meu, Godefroid, adăugă el, în loc să-i cheltuieşti prosteşte aşa cum procedează atâţia alţii, mai bine ai face o trăsnaie care să-ţi fie de folos mai târziu: primeşte un post de ataşat pe lângă ambasada din Torino, apoi pleacă la Neapole şi de acolo la Londra; în felul acesta ai să te distrezi pe banii tăi şi în acelaşi timp ai să te instruieşti, iar în viitor, dacă vei vrea să-ţi alegi o carieră, îţi vei da seama că nu ţi-ai irosit nici timpul, nici banii.” După cum vedeţi, răposatul D'Aiglemont avea pe nedrept o reputaţie proastă, ceea ce nu s-ar putea spune despre noi, bunăoară.

— Pe un tânăr care intră în viaţă la optsprezece ani cu un venit de optsprezece mii de franci îl paşte sărăcia, zise Couture.

— Dacă nu-i cărpănos sau foarte înţelept, preciză Blondet.

— Godefroid a petrecut câtva timp în toate cele patru capitale ale Italiei, zise Bixiou. Apoi a vizitat Germania, Anglia, a dat o raită pe la Petersburg, a cutreierat Olanda şi

a risipit cei treizeci de mii de franci, trăind de parcă ar fi avut un venit anual de treizeci de mii de franci. A ştiut să găsească peste tot fazan, ficat de gâscă în aspic, vinuri şi mâncări franţuzeşti; a avut de-a face numai cu oameni care vorbeau franţuzeşte, într-un cuvânt, n-a fost în stare să se despartă nici o clipă de Paris. Ar fi vrut el să ajungă un om fără scrupule, oţelit, să-şi piardă iluziile, să poată asculta orice fără a roşi, să vorbească fără a spune nimic, să cunoască interesele tăinuite ale marilor puteri, dar n-a fost chip. Şi aşa s-a chinuit destul ca să înveţe patru limbi, mai bine zis să se înarmeze cu patru cuvinte pentru a ascunde aceeaşi idee. S-a întors acasă văduvit de câteva văduve bogate şi plictisitoare, socotite în străinătate drept cuceriri de invidiat, dar la fel de timid şi lipsit de experienţă, acelaşi băiat cumsecade, încrezător, incapabil de a bârfi pe oamenii care-i făceau cinstea să-l primească în casă, de o bună-credinţă neîngăduită unui diplomat, în sfârşit, a rămas ceea ce numim un băiat de treabă.

— Pe scurt, un ageamiu, gata să-şi vâre venitul de optsprezece mii de franci în primele acţiuni care i s-ar oferi, completă Couture.

— Afurisitul ăsta de Couture e atât de obişnuit să prevadă dividendele, încât anticipează şi deznodământul povestirii mele. Dar unde am rămas? La întoarcerea lui Beaudenord. Când s-a mutat pe Cheiul Malaquais, s-a pomenit că mia de franci, care-i prisosea, nu-i ajunge totuşi pentru a-şi plăti un loc în lojă la Théâtre des Italiens şi la operă. Când pierdea douăzeci şi cinci sau treizeci de galbeni la cărţi, jucând pe mâna altuia, îi plătea bineînţeles; iar când câştiga, cheltuia banii cu uşurinţă, ceea ce am face şi noi dacă ne-am lăsa prostiţi să jucăm pe mâna altuia. Văzând că n-o scoate la capăt cu venitul lui de optsprezece mii de franci, Beaudenord a simţit nevoia să-şi creeze un fond de rulment, cum am zice noi astăzi. Şi fiindcă ţinea cu tot dinadinsul să nu-şi sape singur groapa, Beaudenord a cerut sfatul tutorelui său: „Băiete dragă, i-a spus D'Aiglemont, titlurile

de rentă ajung la valoarea nominală, deci vinde-le, aşa cum am făcut şi eu cu ale mele şi ale soţiei. Nucingen are întregul meu capital şi îmi plăteşte o dota încă de şase la sută; procedează la fel şi vei avea un procent în plus, care te va scăpa de orice grijă.” Zis şi făcut: după trei zile Godefroid a scăpat de orice grijă bănească. De astă dată, venitul lui îi asigura prisosul necesar şi, prin urmare, o fericire desăvârşită din punct de vedere material. Dacă ar fi cu putinţă să-i întrebi dintr-o privire pe toţi tinerii din Paris – aşa cum se pare că se vor petrece lucrurile la judecata de apoi cu miliardele de generaţii care se vor fi învârtit pe toate globurile, fie că au făcut parte din garda naţională, fie dintr-un alt trib sălbatic – şi le-ai pune întrebarea dacă fericirea unui tânăr de douăzeci şi şase de ani nu constă în următoarele: să poată ieşi oricând la plimbare, călare sau într-un tilbury39, ori într-o gabrioletă, însoţit de un lacheu de-o şchioapă, trandafiriu şi bucălat ca Toby, Joby, Paddy; să poată închiria în fiecare seară cu doisprezece franci un cupeu; să fie întotdeauna elegant îmbrăcat, după toate legile vestimentare în vigoare, la ora opt dimineaţa, la prânz, la patru după-amiază şi seara; să fie oricând binevenit la toate ambasadele şi să culeagă acolo florile de o zi a unor prietenii cosmopolite şi superficiale; să nu fie supărător de chipeş, să poarte cu aceeaşi distincţie un nume istoric, un frac impecabil şi un cap frumos; să locuiască într-un încântător apartament la parter, mobilat cu tot atâta gust ca cel de pe Cheiul Malaquais, pe care vi l-am descris; să-şi poată pofti oricând prietenii la un restaurant atât de elegant cum este Rocher de Cancate, fără a-şi scotoci în prealabil buzunarele, şi niciuna dintre pornirile lui fireşti să nu fie frânată de exclamaţia: „Bine, dar de unde bani?!” să poată schimba, când vrea, pompoanele trandafirii care împodobesc urechile celor trei cai pursânge şi să aibă întotdeauna căptuşeala nouă la pălăria sa. Oricine, chiar şi nişte oameni superiori ca noi, ar răspunde că o asemenea fericire nu e desăvârşită, că

seamănă cu Biserica Sfânta Magdalena, căreia i-ar lipsi altarul, că în viaţă trebuie să iubeşti pentru a fi iubit ori să iubeşti fără a fi iubit, ori să fii iubit fără a iubi la rândul tău, ori să poţi iubi azi o femeie şi mâine alta. Şi acum, să ne oprim la problema fericirii sufleteşti. În ianuarie 1823, după ce câştigase teren şi o oarecare trecere în diferitele cercuri pariziene, unde ţinuse să fie poftit, Beaudenord simţi nevoia să se adăpostească sub o umbreluţă, să se poată plânge de o femeie din lumea bună, în loc să morfolească frunzele veştede ale unui trandafir cumpărat cu zece centime de la madame Prévost, ca acei tineri zevzeci care se îmbulzesc pe coridoarele operei ca nişte pui puşi la îngrăşat într-un coteţ. În sfârşit, se hotărî să-şi concentreze toate sentimentele, toate gândurile, toată dragostea asupra unei femei, da, asupra unei singure femei! Of! FEMEIA! La început simţi dorinţa năstruşnică de a încerca o pasiune neîmpărtăşită şi câtva timp dădu târcoale frumoasei sale verişoare, doamna D'Aiglemont, fără a bănui că un diplomat dansase cu ea dansul lui Faust. În anul 1825 nu făcu decât să-şi încerce norocul, să caute şi să cocheteze fără nici un rezultat. Dar obiectul dragostei, după care tânjea, nu se ivi. De, pasiunile sunt extrem de rare. În epoca noastră, te izbeşti de tot atâtea baricade în moravuri ca şi pe străzi. Într-adevăr, fraţilor, ne molipsim tot mai mult de improper, s-o ştiţi de la mine! Fiindcă şi aşa suntem învinuiţi că mergem pe urmele pictorilor de portrete, ale comisarilor adjudecatari şi ale croitoreselor, n-am să vă mai plictisesc cu o descriere amănunţită a făpturii în care Godefroid şi-a recunoscut jumătatea. Vârsta: nouăsprezece ani, înălţimea: un metru cincizeci; părul blond, sprâncenele idem; ochii albaştri, fruntea potrivită, nasul acvilin, gura mică, bărbia scurtă şi pronunţată, faţa ovală; semne particulare: n-are. Lată semnalmentele fiinţei iubite. Vă rog să nu fiţi mai chiţibuşari decât poliţia, decât domnii primari din toate comunele urbane şi rurale ale Franţei, decât jandarmii şi toate celelalte autorităţi publice. Ce mai încoace, încolo?

era leită Venus de Médicis, pe cinstea mea! Prima oară când Godefroid s-a dus la doamna de Nucingen, la unul dintre acele baluri datorită cărora ea şi-a cucerit destul de uşor o oarecare faimă mondenă, a zărit acolo fiinţa vrednică de a fi iubită, dansând cadrilul, şi, mai mult decât orice, l-a fermecat statura ei de un metru cincizeci. Părul ei blond cădea în bucle spumoase ca nişte cascade, învăluindu-i căpşorul de copil nevinovat şi fraged ca acela al unei naiade, care şi-ar fi scos primăvara năsucul pe fereastra cristalină a unui izvor să privească florile. (După cum vedeţi, ştiu şi eu să folosesc stilul la modă astăzi, să vorbesc în fraze lungi şi lunecoase ca macaroanele pe care le-am mâncat adineauri.) Să mă ierte prefectura de poliţie, dar acel idem ce defineşte sprâncenele ar fi fost descris în şase versuri de către gingaşul Parny40, poetul glumeţ, care în modul cel mai graţios le-ar fi comparat cu arcul lui Cupidon, arătând totodată că săgeata le era îndreptată în jos; mai mult, că era o săgeată slabă, cu vârful tocit, deoarece astăzi mai are încă trecere acea blândeţe de miel pe care paravanele din faţa focului din cămin o atribuie domnişoarei de La Valličre41, în momentul când se leagă înaintea Domnului Cristos să devină mireasa lui, fiindcă n-a izbutit să-şi lege viaţa de un muritor de rând printr-un contract de căsătorie încheiat în faţa notarului. Ştiţi voi ce efect pot avea un păr blond şi nişte ochi albaştri, legănându-se în ritmul unui dans domol, voluptuos şi în acelaşi timp decent? În cazul acesta, o fată tânără nu te loveşte cu îndrăzneală în inimă, ca acele femei brune a căror privire pare să-ţi spună, asemenea unui cerşetor spaniol: „Punga sau viaţa! îmi dai cinci franci sau te dispreţuiesc.” Aceste frumuseţi provocatoare (destul de primejdioase, de altfel!) pot să placă multor bărbaţi; însă, după părerea mea, o blondă care are norocul de a părea cât se poate de duioasă şi supusă, fără a pierde dreptul de a te mustra, de a te zădărî, de a-şi ieşi din fire, de a-ţi face scene de gelozie pe nedrept şi la tot ceea ce face farmecul unei femei, se va mărita mai

uşor şi mai bine decât o brună focoasă. Să nu uităm că lemnele costă scump I Fata avea pielea albă de alsaciană (văzuse lumina zilei la Strasbourg şi vorbea nemţeşte cu un uşor accent francez care te încânta) şi dansa cu o gratie desăvârşită. Picioruşele ei, pe care funcţionarul de la politie nu le menţionase, deşi ar fi fost locul să le treacă la rubrica semne particulare, erau uimitor de mici şi drăgălaşe, ceea ce ieşea mai bine la iveală când făcea acea mişcare pe care profesorii de dans de odinioară o numeau flic-flac şi care se poate compara numai cu glasul atât de melodios al domnişoarei Mars42, căci, toate muzele fiind surori, dansatorul şi poetul trebuie să fie amândoi cu picioarele pe pământ. Picioarele Isaurei îţi vorbeau cu o candoare, o precizie, o uşurinţă, o repeziciune foarte promiţătoare în ceea ce priveşte aptitudinile ei sentimentale. „Are flic-flac!” era supremul elogiu adus unei femei de către Marcel, singurul profesor de dans care poate fi socotit într-adevăr mare. I se spunea marele Marcel, aşa cum se spunea Frédéric cel Mare contemporanului său.

— A compus şi vreun balet? întrebă Finot.

— Da, dacă nu mă înşel unul se numea Cele patru elemente, altul Europa galantă.

— Ciudate vremuri! Pe atunci aristocraţii îmbrăcau dansatoarele! exclamă Finot.

— Iar eşti improper! continuă Bixiou. Isaure nu se ridica pe vârfuri, ci rămânea cu picioarele pe pământ, se legăna lin, nici cu prea multă, nici cu prea puţină voluptate decât se cade unei tinere fete. Marcel, ca un adevărat filosof ce era, spunea că fiecare categorie de oameni îşi are felul său de a dansa: o femeie măritată trebuie să danseze altfel decât o tânără fată, un jurist altfel decât un bancher, iar un militar altfel decât un paj; mergea până acolo încât pretindea că un infanterist trebuie să se deosebească la dans de un cavalerist; şi, pornind de la acest criteriu, făcea analiza întregii societăţi. Dar astăzi nu mai putem vorbi de asemenea nuanţe subtile.

— Ah! exclamă Blondet, acum ai pus degetul pe rană. Dacă lumea l-ar fi înţeles pe Marcel, Revoluţia franceză n-ar mai fi avut loc.

— Godefroid cutreierase Europa în lung şi-n lat, aşa că avusese fericitul prilej de a cerceta cu de-amănuntul dansurile din multe ţări. Fără aceste cunoştinţe temeinice în materie de coregrafie, socotite de unii nefolositoare, poate că nu s-ar fi îndrăgostit de acea tânără fată; dar aşa stând lucrurile, dintre cei trei sute de invitaţi care se îmbulzeau în fastuoasele saloane din strada Saint-Lazare, numai el singur pricepu potenţialul de dragoste pe care îl trăda dansul ei atât de grăitor. Într-adevăr, Isaure d'Aldrigger dansa cu o graţie ce nu putea trece neobservată; dar în secolul nostru. Când fiecare proclamă: „Să lunecăm uşor, să nu batem pasul pe loc!” cineva observă: „Iată o tânără fată care dansează admirabil” (era un ajutor de notar); altcineva exclamă: „Această domnişoară dansează fermecător” (era o doamnă în vârstă cu turban pe cap); interveni o a treia persoană, o femeie de vreo treizeci de ani: „Da, fetişcana asta nu dansează rău!” Dar să ne întoarcem la marele nostru Marcel şi să parafrazăm cuvintele lui atât de celebre, spunând la rândul nostru: „Câte nu se trag dintr-o figură de cadril!”

— Hai să intrăm odată în subiect! îl întrerupse Blondet, prea le înfloreşti.

— În seara aceea, reluă Bixiou firul povestirii privindu-l pieziş pe Blondet, Isaure purta o rochie simplă de mătase albă, garnisită cu panglici verzi, o camelie în păr, o camelie în talie, alta pe poale şi o a patra camelie…

— Poftim! asta-i povestea cu cele trei sute de capre ale lui Sancho Pança!

— Păi toată literatura nu-i altceva, dragul meu! Clarisse este o capodoperă în patrusprezece volume, 43 iar cel mai prost actor de vodeviluri ţi-ar putea-o reda într-un act. De vreme ce izbutesc să te amuz, ce te mai plângi?! Rochia o prindea de minune, ori poate că ţie nu-ţi plac cameliile?

Poate preferi daliile? Nici astea nu-ţi plac! Ei bine, atunci na o castană, zise Bixiou, aruncându-i pesemne o castana lui Blondet, căci noi auzirăm căzând ceva pe o farfurie.

— Hai, nu te supăra, zi-i-nainte! se scuză Blondet.

— Bine, atunci să merg mai departe, se învoi Bixiou. „Cât e de drăguţă, mai că-ţi vine s-o iei de nevastă, nu-i aşa?" îl întrebă Rastignac pe Beaudenord, arătându-i fetiţa cu cameliile albe, imaculate, fără o petală lipsă. Uitasem să spun că Rastignac era prieten intim cu Godefroid. „Tocmai la asta mă gândeam şi eu, îi şopti Godefroid la ureche. Mă întrebam chiar, dacă în loc să tremuri în fiecare clipă pentru fericirea ta, în loc să cauţi cu nerăbdare prilejul de a strecura un cuvinţel unei urechi distrate, să stai pe ghimpi la Théâtre des Italiens aşteptând să apară ea cu o floare roşie sau albă prinsă în păr, sau o mână înmănuşată atârnând molatic dintr-o trăsură la Bois de Boulogne, cum se obişnuieşte pe Corso la Milano; în loc să te înfrupţi pe furate dintr-o prăjitură, ascuns după uşă ca un servitor care dă pe gât ce-a rămas pe fundul unei sticle, în loc să-ţi cheltuieşti inteligenţa pentru a primi sau a înmâna o scrisoare ca un simplu poştaş; în loc să primeşti mii de sărutări cuprinse în două linii aşternute în fugă pe hârtie, să ai de citit astăzi cinci volume în folio, iar mâine să te mulţumeşti numai cu două foi, ceea ce este foarte obositor pentru nervi; în loc să te târăşti prin şanţuri şi după tufişuri, oare n-ar fi mai bine să te laşi pradă acelei minunate pasiuni după care tânjea şi J.- J. Rousseau, să iubeşti pur şi simplu o fată tânără ca Isaure, cu intenţia de a o lua de nevastă, dacă sentimentele împărtăşite vor dovedi că inimile sunt făcute una pentru alta, într-un cuvânt, mă întreb, dacă n-ar fi mai bine să devii un Werther fericit! 44" „E şi ăsta un fel de a fi caraghios, cu nimic mai prejos decât altul, îi răspunse Rastignac cu un aer serios. În locul tău poate că m-aş cufunda şi eu în infinita desfătare a unui asemenea ascetism, care de altfel e nou, original şi puţin costisitor. Monna Lisa45 ta e suavă, dar te previn că e

stupidă ca o muzică de balet.” Tonul pe care Rastignac rostise ultimele cuvinte îl făcu pe Beaudenord să creadă că prietenul său avea tot interesul să-l dezamăgească şi, bănuitor ca orice fost diplomat, văzu în el un rival. O vocaţie ratată îşi pune pecetea pe toată viaţa. Godefroid se îndrăgosti în aşa măsură de domnişoara Isaure d'Aldrigger, încât Rastignac se apropie de o tânără înaltă, care stătea de vorbă cu cineva într-un salon de joc, şi-i spuse la ureche: „Malvina, în clipa asta sora dumitale a prins în mrejele ei o pradă rară: are optsprezece mii de franci venit, un nume răsunător, o oarecare trecere în lumea bună şi maniere distinse; nu-i scăpa din ochi, iar dacă vezi că între ei se înfiripă o dragoste ideală, fă în aşa fel încât Isaure să-ţi mărturisească totul şi n-o lăsa să-i scrie vreun bilet fără a-l corecta în prealabil.” Pe la ora două noaptea, un lacheu veni să anunţe pe o mică păstoriţă din Alpi, de vreo patruzeci de ani, cochetă ca Zerlina din opera Don Juan, lângă care şedea Isaure: „Trăsura doamnei baroane aşteaptă la scară”. Atunci, Godefroid văzu cum zâna lui, frumoasă ca o eroină dintr-o baladă germană, o ia de braţ pe năstruşnica ei mamă şi o duce spre salonul de la intrare, unde le ajunse din urmă Malvina. Godefroid, prefăcându-se (naivul!) că vrea să vadă dacă Joby n-a căzut cumva într-un borcan cu dulceaţă, avu fericirea să le zărească pe Isaure şi pe Malvina înfofolind-o pe mămica lor cea zvăpăiată într-o blană şi gătindu-se una pe alta cu toată grija cerută de o călătorie nocturnă prin Paris. Cele două surori îl cercetară cu coada ochiului ca nişte pisici bine dresate care pândesc un şoarece, prefăcându-se că nici nu-l bagă în seamă. Godefroid fu destul de mulţumit de tonul, de îmbrăcămintea şi de purtarea alsacianului voinic, în livrea, cu mănuşi impecabile, care aduse celor trei stăpâne ale sale pantofi îmblăniţi, cu talpă groasă. Nu cred să fi existat vreodată două surori care să semene între ele mai puţin decât Isaure şi Malvina. Cea mai mare era înaltă şi brună, iar Isaure micuţă şi firavă, una era trufaşă, cu linii puternic conturate,

iar cealaltă avea trăsături fine şi gingaşe. Isaure era femeia care domină bărbaţii tocmai prin slăbiciunea ei, de până şi un licean se simte dator s-o ocrotească, în timp ce Malvina era leită eroina din Aţi văzut cumva la Barcelona? 46 Alături de sora ei, Isaure părea o miniatură lângă un portret în ulei. „E desigur bogată!” îi zise Godefroid lui Rastignac când se întoarse în sala de bal. „Cine?” „Fata aceea.” „A, Isaure d'Aldrigger! De bună seamă. Maică-sa e văduvă. Pe vremuri, la Strasbourg, Nucingen a fost funcţionar la banca soţului ei. Dacă vrei s-o mai întâlneşti, fă-i un compliment doamnei de Restaud şi o să te poftească la balul pe care îl dă poimâine şi unde are să vină cu siguranţă şi baroana d'Aldrigger cu cele două fiice ale ei.” Timp de trei zile, Godefroid nu văzu în camera obscură a creierului său decât pe Isaure a lui, cameliile albe, înclinarea graţioasă a capului ei, aşa după cum atunci când ai privit îndelung un obiect puternic luminat şi apoi închizi ochii, imaginea lui îţi apare mai mică, dar viu colorată şi strălucitoare, sclipind în mijlocul întunericului.

— Eşti fenomenal, Bixiou! Ai de gând să ne mai zugrăveşti multe tablouri? îl întrebă Couture.

— Poftim! continuă Bixiou luând desigur poza unui chelner de cafenea care aduce o comandă. Iată tabloul comandat de dumneavoastră, domnilor! Atenţie, Finot, îi vine omului să-ţi dea una peste gură, aşa cum îşi plesneşte un birjar mârţoaga peste bot! Doamna Théodore-Marguerite-Wilhelmine Adolphus (ştiţi, Banca Adolphus et Comp. Din Mannheim), văduva baronului d'Aldrigger, nu era una dintre acele nemţoaice durdulii şi blajine, îndesate şi chibzuite, bălane, cu faţa aurie ca spuma unei căni cu bere, nici nu era înzestrată cu acele virtuţi patriarhale germane de care se face atâta caz în romane. Avea încă destulă prospeţime în obrajii îmbujoraţi ca ai unei păpuşi de Nümberg, bucle lungi şi vaporoase la tâmple, ochi jucăuşi, nici un fir de păr alb, mijlocul subţire, asupra căruia căuta să atragă atenţia, strângându-l în corset. Pe frunte şi la

tâmple avea câteva cute, pe oare ar fi vrut, ca şi Ninon de Lenclos47, să le surghiunească la călcâie; dar aceste zbârcituri supărătoare îşi desenau cu îndărătnicie zigzagul tocmai acolo unde erau mai vizibile. Pielea i se ofilea mai cu seamă împrejurul nasului, al cărui vârf se înroşea tot mai des, ceea ce era cu atât mai neplăcut, cu cât se asorta perfect cu obrajii ei rumeni. În calitatea ei de moştenitoare unică, răzgâiată de părinţi, de soţ, de întregul Strasbourg şi răsfăţată în continuare de cele două fiice care o adorau, baroana îşi îngăduia să se îmbrace în roz, să poarte fuste scurte cu o fundă acolo unde se sfârşea corsetul ce-i accentua talia. Când un adevărat parizian o întâlneşte pe baroană plimbându-se pe bulevard zâmbeşte pe sub mustaţă şi o condamnă la fel de aspru ca o Curte cu juri de astăzi, care nu admite circumstanţe atenuante când e vorba de un fratricid! Zeflemistul priveşte lucrurile superficial şi de aceea e crud. Zevzecul nu ţine seama de vina ce revine societăţii pentru trăsătura ridicolă de care râde, uitând că natura n-a creat decât dobitoace, pe când proştii sunt un produs al orânduirii sociale.

— Ceea ce-mi place la Bixiou, interveni Blondet, e consecvenţa lui: când nu batjocoreşte pe alţii, îşi bate joc de el însuşi.

— Lasă că ţi-o plătesc eu, Blondet! i se adresă Bixiou cu un ton şiret. Dacă mica baroană era zvăpăiată, nechibzuită, egoistă, cu capul în nori, vina acestor cusururi o purta Banca Adolphus et Comp. Din Mannheim, precum şi dragostea oarbă a baronului d'Aldrigger. Această baroană, blândă ca un miel, avea o inimă duioasă, emotivă, dar, din păcate, emoţiile ei erau de scurtă durată şi de aceea trecea uşor de la una la alta. Când a murit baronul, această păstoriţă, copleşită de o sinceră şi cumplită durere, fu cât pe-aci să-l urmeze. Dar… a doua zi la prânz i s-a servit mazăre verde, după care se dădea în vânt, şi delicioasa mâncare i-a potolit suferinţa. Atât fiicele ei, cât şi servitorii o iubeau la nebunie, de aceea toţi ai casei fură fericiţi când

găsiră un mijloc de a o cruţa pe baroană de spectacolul dureros al convoiului funebru. Isaure şi Malvina s-au ferit să plângă faţă de mama lor adorată şi au căutat să-i abată atenţia, convingând-o să-şi aleagă şi să-şi comande hainele de doliu în timp ce se cânta Requiem-ul. Când un coşciug e aşezat pe catafalcul negru cu alb, pătat de ceară, înainte de a fi dat la reformă, oare a fost întrebuinţat pentru a înmormânta trei mii de oameni înstăriţi, după aprecierea unui gropar filosof pe care l-am consultat în această privinţă între două pahare de tulburel; când nişte preoţi de mâna a doua răcnesc cu nepăsare Dies irae48, când nişte înalţi prelaţi, tot atât de nepăsători, prohodesc mortul, ştiţi ce-şi spun în biserică prietenii răposatului îmbrăcaţi în negru, fie că şed în bănci, fie că stau în picioare? (Şi asta face parte din tabloul comandat.) Ei, puteţi să vă închipuiţi? „Cât crezi că lasă papa d'Aldrigger?” l-a întrebat Desroches pe Tailleier, care înainte de a muri ne-a oferit cea mai straşnică orgie din câte s-au pomenit vreodată49.

— Pe vremea aceea Desroches era deja notar?

— A ajuns notar în 1822, preciză Couture. S-a ridicat cu multă îndrăzneală pentru un fiu de funcţionar prăpădit, care n-a avut niciodată un venit mai mare de o mie şi opt sute de franci, şi a cărui mamă ţinea un debit de timbre. Dar între 1818 şi 1822 a muncit pe brânci, a intrat la Derville ca al patrulea conţopist, iar peste un an, în 1819, a ajuns al doilea secretar!

— Desroches!

— Chiar el, confirmă Bixiou. În tinereţe, Desroches s-a zbătut ca şi noi, într-o sărăcie demnă de Iov. Sătul de a mai purta haine prea strâmte cu mâneci prea scurte, se apucase să tocească dreptul cu desperare şi, în momentul de care vă vorbesc, îşi cumpărase tocmai un birou de notar, fără clientelă însă. Deoarece n-avea un sfanţ în buzunar, nici clienţi, nici alţi prieteni afară de noi, fusese nevoit să ia cu camătă bani pentru a-şi plăti biroul notarial şi cauţiunea legală.

— Pe atunci îmi făcea impresia unui tigru scăpat din grădina zoologică. Sfrijit, cu părul roşu, cu ochii de culoarea tutunului din Spania, pământiu la faţă, părea un om rece şi flegmatic, dar de fapt era hapsân cu văduvele, hrăpăreţ cu orfanii, foarte muncitor, spaima funcţionarilor săi, pe care nu-i lăsa nici să răsufle, cult, viclean, făţarnic, de o elocvenţă mieroasă, ştiind să se stăpânească întotdeauna şi câinos cum poate fi numai un om de lege.

— Dar are şi părţi bune! exclamă Finot. E devotat faţă de prieteni şi prima lui grijă a fost să-l ia ca prim-secretar pe Godeschal, fratele Mariettei.

— La Paris, zise Blondet, nu există decât două categorii de notari: notarul cinstit, care nu iese din litera legii, nu tărăgăneşte procesele, nu aleargă după afaceri, nu scapă nimic din vedere, îşi sfătuieşte clienţii cu bună-credinţă şi-i convinge să cadă la învoială în chestiunile îndoielnice, în sfârşit, cei de categoria lui Derville. Apoi există notarul lihnit de foame, care acceptă orice numai să scoată un ban; care ar fi în stare să obţină pedeapsa cu bătaia, nu pentru munţi, pe ăştia îi vinde la mezat, ci pentru planete; gata să asigure câştig de cauză unui escroc împotriva unui om cinstit, dacă, din întâmplare, omul cinstit a uitat să îndeplinească vreo formalitate. Când unul dintre notarii de teapa acestuia din urmă se întrece cu gluma, Camera îl obligă să-şi vândă cancelaria. Amicul nostru Desroches a înţeles de la început unde duce această profesie când e practicată ca vai de lume de nişte nepricopsiţi ca vai de capul lor; de aceea s-a grăbit să răscumpere procese de la oameni care tremurau să nu le piardă şi s-a pornit pe şicane, ca un om hotărât să scape de mizerie. Şi a avut dreptate, a lucrat cinstit în meseria lui: şi-a câştigat protectori printre oamenii politici, descurcându-le afacerile încurcate, aşa cum a făcut bunăoară cu prietenul nostru des Lupeaulx, a cărui situaţie era atât de periclitată. Într-adevăr, avea nevoie de acest lucru pentru a scăpa de necazuri, căci la început Desroches era foarte rău văzut la

tribunal. Tocmai el, care îndrepta cu atâta trudă greşelile clienţilor săi! Ce-ar fi să revenim la ale noastre, Bixiou? Ce căuta Desroches în biserică, la înmormântarea lui d'Aldrigger?

— D'Aldrigger lasă şapte-opt sute de mii de franci”, îl lămuri Taillefer pe Desroches. „Ei aş, un singur om cunoaşte precis averea lor”, interveni Werbrust, un prieten al răposatului. „Cine anume?” „Să vedeţi că şmecherul de Nucingen o să meargă până la cimitir, fiindcă d'Aldrigger i-a fost cândva patron; tot din recunoştinţă i-a luat de altfel şi capitalul ca să i-l fructifice. Acum, văduva o să se găsească într-o situaţie cu totul diferită.” „Ce vrei să spui cu asta?” „Păi d'Aldrigger îşi iubea atât de mult soţia! Nu râdeţi, că se uită lumea la noi. Uite-l şi pe du Tillet, a sosit cam târziu, tocmai la Apostol.” „O s-o ia cu siguranţă pe fata cea mare de nevastă.” „E cu putinţă oare? întrebă Desroches. Doar e mai legat ca oricând de doamna Roguin.” „El, legat de cineva? Se vede că nu-l cunoşti.” „Ştiţi ce-i cu Nucingen şi cu du Tillet?” întrebă Desroches. „Iată cum stau lucrurile, îi lămuri Taillefer. Nucingen e în stare să mănânce tot capitalul fostului său patron şi apoi să i-l restituie.” „Hm! Hm! făcu Werbrust. Doamne, ce umezeală e în toate bisericile, hm! hm! Şi în ce fel să i-l restituie?” „Uite cum: Nucingen ştie că du Tillet e putred de bogat şi ţine morţiş să-l însoare cu Malvina; dar du Tillet n-are încredere în Nucingen. Cine a priceput jocul asistă la o partidă amuzantă.” „Cum? interveni Werbrust. A şi ajuns fată de măritat? Da' repede mai îmbătrânim!” „Malvina d'Aldrigger a împlinit douăzeci de ani, dragul meu. Babacul d'Aldrigger s-a însurat în 1800! Şi ne-a poftit la Strasbourg la două serate destul de reuşite, o dată la nunta lui şi altă dată la botezul Malvinei. Asta s-a petrecut în 1801, când cu pacea de la Amiens. Iar astăzi, papa Werbrust, ne găsim în 1823. Pe atunci era Ossian la modă50 şi de aceea şi-a botezat fata Malvina. Şase ani mai târziu, sub Imperiu, a fost o vreme când lumea se dădea în vânt după tot ce amintea evul

mediu şi pe atunci făcea furori, bunăoară, în drum spre Siria şi alte prostii de acest soi. De aceea a şi botezat-o Isaure pe cea mică. Azi are şaptesprezece ani. După cum vedeţi, sunt amândouă fete de măritat.” „Peste zece ani femeile astea or să rămână fără un ban”, îi zise Desroches lui Werbrust pe un ton confidenţial. „Nu uita că mai există şi valetul care l-a servit până la moarte pe d'Aldrigger, îi răspunse Werbrust, uite, bătrânul acela care plânge cu hohote în fundul bisericii; cele două domnişoare au crescut sub ochii lui şi e în stare de orice ca ele să nu ducă lipsă de nimic.” (Cântăreţii: Dies irae! Corul de copii: Dies illa!) Taillefer: „Rămâi cu bine, Werbrust, de câte ori aud Dies irae mă copleşeşte amintirea bietului meu fiu.” „Plec şi eu că m-a pătruns umezeala”, spuse Werbrust. (In favilla.51) (Calicii de la uşa bisericii: „Faceţi-vă pomană cu un bănuţ, domnilor!”) (Paracliserul: „Poc, poc! Daţi ceva pentru biserică.” Cântăreţii: Amen!

Un prieten: „Din ce i s-a tras moartea?” Un gură cască şugubăţ: „I-a plesnit o vână la călcâi”. Un trecător: „Nu ştiţi cumva cine-i individul care s-a învoit să moară?” O rudă: „Preşedintele de Montesquieu”. Diaconul, către calici: „Hai, căraţi-vă, am primit şi partea voastră, aşa că degeaba mai cereţi!”)

— Câtă imaginaţie! se minună Couture.

(Într-adevăr, am avut şi noi impresia că auzim toată forfota din biserică. Bixiou a redat totul cu precizie, a imitat până şi paşii celor ce duceau sicriul, tropăind şi târşâindu-şi picioarele pe podea.)

— Există poeţi romantici, într-un cuvânt scriitori care descriu foarte frumos moravurile parizienilor, continuă Bixiou, dar în realitate aşa se petrec lucrurile la orice înmormântare. Dintr-o sută de inşi, veniţi la biserică să-şi ia rămas bun de la bietul răposat, nouăzeci şi nouă vorbesc de afaceri şi de petreceri. Numai printr-un concurs neînchipuit de împrejurări poţi întâlni o fărâmă de durere sinceră! Dar

şi atunci se naşte întrebarea: există oare durere fără un substrat egoist?

— De! făcu Blondet. Nimic nu inspiră mai puţin respect decât moartea. Poate unde nici nu merită să fie respectată, aşa-i?

— Ce banalitate! îi reteză vorba Bixiou. După slujbă, Nucingen şi du Tillet însoţiră mortul până la cimitir. Bătrânul valet mergea pe jos. Vizitiul mâna trăsura după aceea a preoţilor. „Şi-aşa, punul mea amic – zise Nucingen lui du Tillet în momentul când au cotit spre bulevard – iată ocasia faforabil se te înzori cu Malfina: ai se deveniţi brodectirul la familie asta inturerat, vei afea cine familie, ein cămin, vei ghesi ein case gata aranjirt şi plus Malfina e dezigur eine adeverat comora.”

— Parcă-l aud vorbind pe acest bătrân Robert Macaire52 de Nucingen! exclamă Finot.

— E o persoană încântătoare”, încuviinţă Ferdinand du Tillet cu căldură, dar fără să se înflăcăreze, zise Bixiou.

— L-ai surprins admirabil pe du Tillet! exclamă Couture.

— Unui om care n-o cunoaşte poate să i se pară urâţică, dar trebuie să recunosc că are un suflet ales”, adăugă du Tillet. „Si-aboi, are inime nopile, asta-i mai imbordant în diese afasere, dracul meu preden, are să fi zoţia intelighent şi defotat. În plestemat al nostru mezerie, nu se pote ştie cine reziste şi cine more: e mare vericire chint te poţi ingrete în inima de la zoţie. Crede, as zghimba cu plesere pi Telvina, cu tote che, tupe cum ştii, mi-a atus peste eine milion, cu Malfina cari ori o ţestre mai miche.” „Dar, de fapt, ce zestre are?” Eu nu sti preţiz, dar seva tod are.„ „În orice caz are o mamă care se dă în vânt după rochii roz„, zise du Tillet. Această ironie curmă tentativele lui Nucingen. După cină, baronul o înştiinţă pe Wilhelmine Adolphus că nu-i rămăseseră decât patru sute de mii de franci, depuşi la banca lui. Văzând că dispune numai de un venit de douăzeci şi patru de mii de franci, descendenta Băncii Adolphus din Mannheim începu să facă fel de fel de socoteli, dar mai rău

se încurcă. „Cum se poate! îi zicea ea Malvinei. Oare-i cu putinţă! Doar am avut întotdeauna şase mii de franci în cont la croitorese pentru toaletele noastre! Oare de unde lua tatăl tău atâţia bani? Cu douăzeci şi patru de mii de franci pe an n-o să putem trăi. Asta-i sărăcie lucie! Of! dacă ar vedea taică-meu unde am ajuns, ar muri de amărăciune, dacă n-ar fi mort de mult! Biata Wilhelmine!„ Şi se porni pe plâns. Malvina, neştiind cum s-o mângâie pe maică-sa, încercă să-i abată gândurile, spunându-i că e încă tânără şi frumoasă, că-i stă tot atât de bine în roz ca şi până atunci, că se va duce la operă şi la Théâtre des Bouffons în loja doamnei de Nucingen. Până la urmă izbuti s-o adoarmă şi s-o facă să vadă în vis numai petreceri, baluri, muzică, rochii frumoase, vis care se înfiripă la umbra unui baldachin de mătase albastră, într-o cameră elegantă, alături de aceea unde cu două nopţi înainte îşi dăduse sufletul Jean-Baptiste, baron d'Aldrigger, a cărui poveste am să v-o spun în câteva cuvinte. Acest onorabil alsacian şi bancher de la Strasbourg a reuşit să adune o avere de vreo trei milioane. În 1800, la vârsta de 36 de ani, ajuns la apogeul unei averi câştigate în timpul revoluţiei, s-a căsătorit, atât din interes cât şi din dragoste, cu moştenitoarea Băncii Adolphus din Mannheim, o tânără fată adorată de toată familia, a cărei bogăţie a moştenit-o firește în întregime în decurs de zece ani. Dublându-i-se averea, d'Aldrigger primi titlul de baron de la Majestatea Sa împăratul şi regele; din ziua aceea fu cuprins de o adevărată pasiune pentru marele om, care îl ridicase la rangul de nobil. Nu-i de mirare că între 1814 şi 1815 s-a ruinat, fiindcă luase în serios soarele de la Austerlitz53. Acest alsacian de bunăcredinţă n-a suspendat plăţile, nu şi-a despăgubit creditorii cu acţiuni pe care le socotea fără valoare; şi-a plătit toate datoriile la cerere, apoi s-a retras din afaceri, îndreptăţind pe deplin cuvintele lui Nucingen, pe atunci mâna lui dreaptă: „E un om cinstit, dar neghiob!„ Până la urmă nu s-a ales decât cu cinci sute de mii de franci şi cu obligaţiuni emise de Imperiu, care nu mai există.

„Poftim ce inzeamne să fi avud prea multe încredere în Nappolion„, comentă el văzând rezultatele acestei lichidări. Când ai făcut parte dintre mărimile unui oraş, oare-i chip să mai rămâi acolo când nu mai eşti ce-ai fost? Aşadar, marele bancher din Alsacia făcu şi el ceea ce fac toţi provincialii scăpătaţi: se stabili la Paris, unde continuă să poarte cu curaj bretele tricolore, cu stema imperială brodată pe ele, şi nu frecventă decât cercurile bonapartiste. Îşi depuse întreaga avere în mâinile baronului de Nucingen, care-i plăti opt la sută pentru întregul capital, acceptând şi creanţele asupra Imperiului cu o pierdere de numai şaizeci la sută din valoarea lor, fapt pentru care d'Aldrigger îi strânse mâna, spunsndu-i: „Eram zigur che şi tumniata ai un zuflet de elzasian!” Nucingen şi-a scos însă pârleala cu vârf şi îndesat pe seama prietenului nostru des Lupeaulx.

Deşi era acum destul de jumulit, alsacianul se alese totuşi cu un venit de patruzeci şi patru de mii de franci. Amărăciunea lui fu agravată de acel spleen de care sunt cuprinşi toţi oamenii de afaceri, obişnuiţi să trăiască din speculaţii, atunci când sunt înţărcaţi de la bursă. Bancherul, ca un suflet nobil ce era, socoti drept o datorie sfântă să se jertfească pentru soţia sa, a cărei avere o făcuse praf, avere pe care ea i-o încredinţase cu nechibzuinţa unei femei uşoare, naive şi nepricepute când e vorba de chestiuni băneşti. Baroana d'Aldrigger se trezi din nou în viitoarea petrecerilor cu care era obişnuită, iar golul lăsat de societatea ei din Strasbourg fu împlinit de plăcerile oferite de Paris. Banca Nucingen ocupa atunci ca şi astăzi un loc de frunte în lumea financiară, iar baronul versat socoti că e o datorie de onoare să dea dovadă de mărinimie faţă de baronul cinstit. Această frumoasă virtute constituia încă o podoabă a salonului Nucingen. Fiecare iarnă cu petrecerile ei lăsa o nouă gaură în capitalul lui d'Aldrigger; cu toate acestea, el nu-şi îngăduia să atingă nici măcar cu o floare, darmite cu o mustrare, mărgăritarul familiei Adolphus; nu s-a văzut nicicând în această lume o dragoste

mai gingaşă, mai ingenioasă, dar nici mai prostească. De, omul era cumsecade, dar neghiob! Până şi pe patul de moarte îl frământa întrebarea: „Ce se vor face ele fără mine?” Şi într-un moment când rămase singur cu bătrânul său valet Wirth, între două accese de sufocaţie, bietul om îi lăsă în grijă pe soţia şi pe cele două fiice ale sale, ca şi cum. Acest Caleb alsacian54 ar fi fost singura fiinţă cu minte din casă. Trei ani mai târziu, în 1826, Isaure împlinise douăzeci de ani, iar Malvina era tot nemăritată. Ducând o viaţă mondenă, Malvina ajunsese să-şi dea seama cât de superficiale sunt relaţiile în această lume unde totul este cercetat cu de-amănuntul şi categorisit. Ca toate fetele aşa-zis binecrescute, Malvina n-avea habar de mecanismul vieţii, de însemnătatea averii, de greutatea cu care se câştigă un ban, nici de preţul unui lucru. De aceea în aceşti ani, fiecare învăţătura, fiecare experienţă nouă i-a lăsat o rană în suflet. Cei patru sute de mii de franci rămaşi de la răposatul d'Aldrigger la Banca Nucingen fură trecuţi în contul baroanei, căci ea avea asupra succesiunii soţului o creanţă de un milion şi două sute de mii de franci; aşa că de câte ori era strâmtorată păstoriţa din Alpi, lua din ei ca dintr-un sac fără fund. În momentul când porumbelul nostru se apropia de porumbiţa lui, Nucingen, cunoscând caracterul văduvei fostului său patron, se văzu nevoit să-i mărturisească Malvinei tot adevărul cu privire la situaţia financiară a mamei ei: din capitalul depus la bancă nu-i mai rămăseseră decât trei sute de mii de franci, deci venitul anual de douăzeci şi patru de mii de franci scăzuse la optsprezece mii. Totuşi, timp de trei ani, în viaţa lor nu se schimbase nimic datorită lui Wirth! Aflând adevărul de la bancher, Malvina renunţă la cai, vându trăsura şi concedie vizitiul, fără ştirea mamei ei. Mobila casei lor somptuoase nu mai putu fi reînnoită, deşi avea o vechime de zece ani, dar din fericire totul se uzase în aceeaşi măsură. Prin urmare, pentru cei cărora le place armonia, acest lucru nu era prea supărător. Baroana, această floare atât de bine

păstrată, semăna acum cu un trandafir îngheţat, bolnav de guturai, rămas stingher într-un tufiş pe la mijlocul lui brumar. Am văzut cu ochii mei cum acest lux pălea pe nesimţite, pierzându-şi din ce în ce strălucirea. Îngrozitor spectacol, pe cinstea mea! A fost ultima oară când am împărtăşit suferinţa cuiva. Dar pe urmă mi-am zis: Trebuie să fii prost ca să te frământi atâta pentru alţii! Pe când mai eram un biet funcţionar, făceam prostia să pun la inimă tot ceea ce se petrecea în familiile unde eram poftit la masă, le apăram de orice calomnie, iar eu însumi nu le bârfeam niciodată, fiindcă… of, ce copil eram pe atunci! După ce fiica ei îi lămuri situaţia, mărgăritarul de odinioară începu să se văicărească: „Bieţii mei copii! Cu ce o să-mi mai plătesc croitoreasa? Vasăzică de acum înainte n-o să mai am nici măcar pălării noi, n-o să mai pot primi pe nimeni, n-o să mai pot scoate nasul în lume!” După ce credeţi că se poate cunoaşte dacă un bărbat iubeşte sincer? întrebă Bixiou curmându-şi firul povestirii. Vă pun această întrebare ca să putem preciza dacă Beaudenord era într-adevăr îndrăgostit de acea păpuşă blondă.

— Nu-şi mai vede de treburi, răspunse Couture.

— Schimbă câte trei cămăşi pe zi, spuse Finot.

— Mai întâi să-mi răspunde-ţi mie la o întrebare, interveni Blondet. Oare e cu putinţă, se cade oare ca un om superior să se îndrăgostească?

— Dragi prieteni, îşi reluă vorba Bixiou cu un ton sentimental, să vă feriţi ca de un şarpe veninos de omul care, dându-şi seama că iubeşte o femeie, pocneşte din degete sau îşi azvârle trabucul cât colo, exclamând: „Dă-o-ncolo, mai sunt destule femei pe lume!” În schimb guvernul poate să angajeze liniştit un astfel de cetăţean la Ministerul Afacerilor Străine. Şi îţi atrag atenţia, Blondet, că Godefroid părăsise cariera diplomatică.

— Fireşte, s-a lăsat copleşit de amor, deoarece pentru un prost acesta e singurul prilej de a creşte în propriii săi ochi, îi întoarse vorba Blondet.

— Of, Blondet, de ce om fi noi atât de săraci?! strigă Bixiou.

— Şi de ce e oare Finot atât de bogat? îl completă Blondet. Lasă că te lămuresc eu altă dată, frate, doar noi ne înţelegem fără multă vorbă. Ia te uită, Finot îmi şi umple paharul, de parcă ar vrea să-mi cumpere tăcerea. Nici atâta lucru nu ştie, că după o cină bună vinul se soarbe pe îndelete. Hai, spune mai departe.

— Godefroid, copleşit de amor, după cum bine ai spus, izbuti să se apropie de trupeşa Malvina, de uşuratica baroană şi de mica dansatoare. În curând deveni scutierul lor, îndeplinind conştiincios până şi cele mai neînsemnate îndatoriri impuse de acest rol obositor. Nu l-au îngrozit nici rămăşiţele luxului lor intrat în putrefacţie. Într-un cuvânt, s-a obişnuit treptat cu această sărăcie cu ciucuri. Nu băgă de seamă niciodată că tapetul de mătase verde cu desene albe din salon era ieşit de soare, vechi, pătat şi trebuia înlocuit. Perdelele, masa de ceai, bibelourile chinezeşti înşirate pe placa de marmură a căminului, candelabrul rococo, covorul imitaţie de Caşmir, ros de i se vedea urzeala, pianul, serviciul de masă cu floricele, folosit în fiecare zi, şervetele cu franjuri care aminteau de Spania şi prin găurile lor, salonaşul persan de lângă iatacul albastru al baroanei, cel mai mic fleac din casă – toate i se păreau sfinte şi neprihănite. Numai femeile proaste, a căror frumuseţe străluceşte atât de mult încât lasă în umbră inteligenţa, inima, calităţile lor sufleteşti, pot face un bărbat să uite de toate cele pe lume, căci o femeie subţire nu abuzează niciodată de farmecele ei, căci o femeie trebuie să fie proastă şi mică La suflet pentru a pune în întregime stăpânire pe un bărbat! Beaudenord îl iubea pe bătrânul şi ceremoniosul Wirth, după cum mi-a mărturisit chiar el. Bătrânul acesta ciudat avea faţă de viitorul său stăpân respectul unui catolic evlavios faţă de taina împărtăşaniei. Wirth era un om de treabă, un autentic Gaspard neamţ, unul dintre acei băutori de bere care-şi ascunde isteţimea

sub o înfăţişare blajină, aşa cum câte un cardinal din evul mediu îşi ascundea pumnalul în mânecă. Văzând în Godefroid un soţ potrivit pentru Isaure, Wirth îl învăluia într-o plasă de cuvinte în doi peri, pline de subînţeles, ţesută cu o dibăcie şi o jovialitate specific alsaciene, care este substanţa cea mai lipicioasă dintre toate cleiurile. Doamna d'Aldrigger avea un fel de a gândi cu totul improper: ea găsea că amorul e ceva cât se poate de firesc. De câte ori Isaure şi Malvina se duceau împreună la plimbare, fie la Tuileries, fie la Champs-Elysées, unde se întâlneau cu tineri din lumea lor, mama le ura: „Petrecere bună, fetiţele mele dragi!” Chiar prietenii celor două surori, singurii care le-ar fi putut bârfi, le luau întotdeauna apărarea, deoarece salonul familiei d'Aldrigger era singurul loc din Paris unde fiecare se bucura de cea mai deplină libertate. Nici cele mai fastuoase recepţii nu se bucurau de atâta succes ca aceste serate unde se vorbea despre orice, cu inteligenţă şi spirit, unde ţinuta de seară nu era obligatorie, unde te simţeai în aşa măsură la largul tău, încât nu te sfiai să ceri o gustare la o oră cât de târzie. Cele două surori aveau toată libertatea să scrie cui voiau şi să primească nestingherite scrisori în văzul mamei lor, fără ca baroanei să-i treacă vreodată prin minte să le ceară socoteală. Această mamă încântătoare îşi lăsa fiicele să tragă toate foloasele de pe urma egoismului ei, meteahna cea mai puţin supărătoare din lume, deoarece egoiştii, dorind să nu fie stingheriţi de nimeni, nu stânjenesc nici ei pe ceilalţi şi nu încurcă viaţa celor din jur în mărăcinii poveţelor, în spinii mustrărilor, nici nu-i zădărăsc cu înţepături de viespe, cum fac prietenii care te omoară cu dragostea, vrând să ştie şi să controleze totul…

— Vorbele tale îmi merg la inimă, zise Blondet, totuşi, dragul meu, în loc să povesteşti ce ne-ai făgăduit, iar ai luat-o razna…

— Dacă n-ai fi cherchelit, Blondet, te-aş compătimi! Că de, dintre noi patru, el e singurul care are serioase aptitudini

literare. Numai de dragul lui vă fac cinstea de a vă trata ca pe nişte oameni de gust, de aceea vă povestesc cu atâta rafinament. Şi tocmai el se găseşte să mă critice! Dragii mei, îngrămădirea faptelor brute e cea mai grăitoare dovadă a unui spirit sterp. Mizantropul, această comedie sublimă55, dovedeşte că arta constă în a clădi un palat pe vârful unui ac. Ideea mea e simbolizată prin bagheta magică a zânelor, care pot transforma câmpia de la Sablons în peisajul feeric de la Interlacken cât ai clipi din ochi (mai bine zis, cât ai goli acest pahar). Nu cumva aţi vrea să ascultaţi o poveste greoaie ca o ghiulea de tun, searbădă ca raportul unui general? Noi stăm la taifas, râdem, şi acest gazetar, un duşman înverşunat al cărţilor când e treaz, ar vrea, când e beat, să mă audă vorbind fără nici un haz, ca din carte (se prefăcu că plânge). Vai de spiritul francez! Se găsesc destui care ar vrea să-i tocească acele ascuţite ale humorului! Dies irae. Să-l prohodim pe Candide56 şi să strigăm: Trăiască Critica raţiunii pure57, această carte simbolică, precum şi sistemele filosofice în cinci volume groase, tipărite de nemţi, care habar n-aveau că ele există la Paris încă din 1750, cuprinse doar în câteva cuvinte de duh, aceste giuvaeruri ale inteligenţei noastre naţionale. Blondet se sinucide şi merge în fruntea convoiului său funebru, tocmai el, care ticluieşte pentru gazeta lui ultimele cuvinte ale tuturor oamenilor noştri celebri ce mor pe tăcute!

— Dă-i înainte, îl încurajă Finot.

— Am vrut să vă lămuresc în ce constă fericirea unui om care nu posedă acţiuni. (Asta din politeţe pentru Couture!) Ei bine, acum vă daţi seama cât l-a costat pe Godefroid fericirea cea mai deplină la care poate năzui un tânăr? O studia pe Isaure cu luare aminte pentru a se convinge dacă ea îl înţelege cu adevărat. Pentru a înţelege însă un lucru, între tine şi el trebuie să existe o oarecare asemănare, şi e ştiut că nu există asemănare mai mare decât între neant şi infinit, când zic neant mă gândesc la prostie, iar când zic

infinit mă refer la geniu. Cei doi îndrăgostiţi îşi scriau cele mai stupide scrisori cu putinţă, aruncându-şi ca pe o minge cuvintele la modă pe hârtie parfumată: îngerul meu! harfă eoliană! tu îmi vei întregi fiinţa! în pieptul meu bate o inimă de bărbat! biată femeie fără apărare! sărmanul meu suflet! – după cum vedeţi toate vechiturile cu care se împopoţonează inima contemporanilor noştri. Godefroid nu rămânea mai mult de zece minute într-un salon, vorbea cu femeile pe un ton firesc, fără pretenţii, şi de aceea ele îl socoteau un om plin de duh. El făcea parte din categoria oamenilor care au exact atâta spirit cât li se atribuie. Ce mai încolo-încoace, judecaţi singuri cât loc ocupa dragostea în viaţa lui, dacă Joby, caii şi trăsurile lui îi păreau acum nişte lucruri cu totul neînsemnate. Nu se simţea fericit decât atunci când şedea comod în fotoliul lui confortabil, faţă în faţă cu baroana, lângă acel cămin antic de marmură verde, privind-o pe Isaure sorbindu-şi ceaiul, în timp ce stătea de vorbă cu cercul restrâns de prieteni care se întâlneau în fiecare seară între ora unsprezece şi miezul nopţii în salonul din strada Joubert, unde puteai să joci întotdeauna cărţi fără teamă. Credeţi-mă, eu am câştigat de fiecare dată. Când Isaure lăsa să i se vadă picioruşul graţios în pantoful fin de mătase neagră, Godefroid, după ce-l admira cu nesaţ, rămânea ultimul şi-i spunea Isaurei: „Dă-mi pantofiorul tău”… Isaure îşi punea piciorul pe un scaun, îşi scotea pantoful şi i-l dădea, aruncându-i o privire, ştiţi, una dintre acele priviri… Ce să mai lungim vorba, aţi înţeles! În cele din urmă, Godefroid descoperi o mare taină a Malvinei. De câte ori du Tillet bătea la uşă, obrajii Malvinei se îmbujorau şi roşeaţa lor striga parcă: Ferdinand! Când îl privea pe acest tigru cu două picioare, ochii bietei fete scânteiau ca jăratecul peste care trece un vânt puternic; faţa ei trăda o plăcere nespusă de câte ori Ferdinand o lua deoparte, lângă o consolă sau lângă o fereastră, ca să schimbe cu ea câteva cuvinte între patru ochi. Cât de rar ţi se oferă prilejul încântător de a vedea o

femeie destul de îndrăgostită pentru a deveni naivă şi a te lăsa să-i citeşti în suflet. Pe cinstea mea, acest lucru e la fel de rar la Paris ca floarea cântătoare în India. Deşi prietenia dintre ei se legase chiar din ziua în care familia d'Aldrigger apăru în casa lui Nucingen, totuşi Ferdinand nu se hotărâse încă să o ia pe Malvina de nevastă. Crudul nostru prieten du Tillet nu dădu semne de gelozie atunci când Desroches începu să-i facă o curte stăruitoare Malvinei, mai bine zis când el, omul legii, consimţi să joace rolul de îndrăgostit pentru a pune mâna pe o zestre care, judecând după aparenţe, nu putea să fie mai mică de cincizeci de mii de franci, ca astfel să scape, în sfârşit, de datoriile făcute la cumpărarea biroului său de notar. Deşi se simţea umilită de indiferenţa lui du Tillet, Malvina ţinea prea mult la el pentru a-i arăta uşa. În sufletul acestei fete atât de sensibile şi spontane, cu sentimente atât de adânci, se dădea o luptă în care ba dragostea învingea mândria, ba mândria biruia dragostea jignită. Calm şi rece ca de obicei, amicul nostru Ferdinand accepta această afecţiune, o adulmeca cu satisfacţia liniştită a tigrului care linge sângele prăzii ce i se prelinge din gură, mai mult, venea să caute noi şi noi dovezi şi nu era seară să nu apară în salonul din strada Joubert. Şmecherul încropise pe atunci vreun milion opt sute de mii de franci, deci zestrea nu putea fi un lucru hotărâtor pentru el, dar cu toate acestea nu se lăsa înduplecat nici de dragostea Malvinei, nici chiar de străduinţele celor doi baroni, de Nucingen şi de Rastignac, care-l mânau zilnic câte şaptezeci şi cinci de poşte, cu cai de câte patru franci pe zi, prin labirintul dibăciei lor, îndemnând poştalionul să gonească din răsputeri fără a-l înarma însă cu firul călăuzitor al Ariadnei58. Godefroid nu se putu stăpâni să nu-i arate viitoarei sale soacre situaţia ridicolă în care o puneau atât bancherul, cât şi notarul. „Vrei să mă dojeneşti din pricina lui Ferdinand? Să afli secretul care ne leagă? îl întrebă ea cu sinceritate. Dragă Godefroid, să nu mai pomeneşti niciodată despre asta. Cum nu poate fi vorba nici

de originea lui Ferdinand, nici de viaţa lui de până acum, nici de averea lui, te rog să crezi că e ceva cu totul neobişnuit.” Peste câteva zile, însă, Malvina îl luă deoparte pe Beaudenord şi îi zise: „Nu-l socotesc pe domnul Desroches un om cinstit (iată ce înseamnă intuiţia pe care ţi-o dă dragostea!), ar vrea să mă ia de soţie şi în acelaşi timp face curte fiicei unui băcan. Tare aş vrea să ştiu dacă nu mă socoteşte manta de vreme rea şi, dacă, în general, nu priveşte căsătoria ca pe o afacere bănească.” Deşi foarte pătrunzător, Desroches nu izbutise totuşi să ghicească intenţiile lui du Tillet şi se temea ca nu cumva acesta să i-o sufle pe Malvina. Şi, bineînţeles, omul nostru căutase să-şi asigure o portiţă de retragere, deoarece se găsea într-o situaţie cât se poate de rea: cu chiu cu vai reuşea să câştige atât cât să-şi plătească dobânzile datoriei şi să facă faţă cheltuielilor. Dar cum să înţeleagă o femeie o astfel de situaţie? Pentru ea, inima preţuieşte milioane!

— Din moment ce nici Desroches, nici du Tillet nu s-au căsătorit cu Malvina. N-ai vrea să ne lămureşti şi pe noi în ce constă secretul lui Ferdinand? întrebă Finot.

— Iată secretul lui, răspunse Bixiou. Există o regulă generală: pe o fată tânără care a consimţit o singură dată să-şi scoată pantoful şi să-l dea unui bărbat, chiar dacă pe urmă i l-ar refuza timp de zece ani… n-o va lua niciodată de soţie acela care…

— Fleacuri! îl întrerupse Blondet, se întâmplă să iubeşti tocmai fiindcă ai mai iubit. Să vă spun eu secretul: Regula generală e să nu te însori cât eşti sergent, dacă ai perspectiva să devii duce de Danzig sau mareşal al Franţei59. Vedeţi bine ce partidă strălucită a făcut du Tillet! S-a însurat cu o fiică de-a contelui de Graneville, descendentul uneia dintre cele mai vechi şi mai vestite familii din magistratura franceză.

— Mama lui Desroches avea o prietenă, urmă Bixiou, soţia unui băcan, care se retrăsese din afaceri putred de bogat. Băcanii ăştia au câteodată idei năstruşnice: pentru ca fiică-

sa să aibă parte de o educaţie cât mai aleasă, o dăduse la pension. Acest Matifat îşi făcea socoteala să-şi căpătuiască fata cât mai bine, bizuindu-se pe zestrea ei de două sute de mii de franci, bani peşin, care, bineînţeles, nu miroseau a băcănie.

— Vorbeşti de Matifat al Florinei? întrebă Blondet.

— Da, fireşte, de cel de la Lousteaux, într-un cuvânt, de-al nostru! Familia Matifat, pe care o socoteam pierdută pentru noi, se mutase pe strada Cherche-Midi, cartierul cel mai depărtat de strada Lombarzilor, unde făcuse avere. Pe vremuri eram un oaspete nelipsit în casa lui Matifat! Pe când făceam muncă silnică la minister, unde petreceam zilnic opt ore cot la cot cu nişte neghiobi de douăzeci şi două de carate, am cunoscut nişte oameni cu vederi originale care m-au adus la convingerea că şi umbra are câteodată asperităţi şi că uneori te poţi lovi de colţuri până şi în cea mai mare platitudine! Da, dragii mei, între doi burghezi poate fi o deosebire tot atât de izbitoare ca între Rafael şi Natoire60. Văduva Desroches se străduia de mult să mijlocească fiului ei această căsătorie, în ciuda piedicii, greu de trecut, pe care o reprezenta un tânăr funcţionar de la Ministerul de Finanţe, anume Cochin, fiul asociatului şi comanditarului lui Matifat. După părerea domnului şi a doamnei Matifat, profesiunea de notar ar oferi garanţii serioase în ceea ce priveşte fericirea unei femei, după cum se exprimau chiar ei. Pentru orice eventualitate, Desroches încuviinţase planurile mamei sale şi căuta să păstreze legături cât mai bune cu familia băcanului de pe strada Cherche-Midi. Pentru a vă face să înţelegeţi o fericire de cu totul alt soi decât cea descrisă mai înainte, ar trebui să vă zugrăvesc această pereche de negustori, care locuiau într-o casă frumoasă, cu o grădiniţă în faţă, care se distrau privindu-şi fântâna arteziană, înaltă şi subţire ca un spic de grâu, ce ţâşnea neîncetat dintr-o măsuţă rotundă de piatră, aşezată în mijlocul unui bazin cu diametrul de şase picioare61; care se sculau cu noaptea în cap ca să vadă

dacă n-a mai înflorit vreo floare în grădina lor, şi, deşi n-aveau nici o treabă şi nici o grijă, erau totuşi veşnic îngrijoraţi; care se îmbrăcau numai fiindcă aşa se cere, se duceau la teatru deşi se plictiseau, totdeauna erau pe drum între Paris şi vila lor de la Luzarches, unde mă pofteau şi pe mine uneori la cină. Închipuieşte-ţi, Blondet, într-o zi când au vrut sa se fudulească cu mine faţă de alţi musafiri, am început să povestesc o istorie care a durat de la nouă seara până la miezul nopţii, ştii, o aventură cu un lanţ nesfârşit de peripeţii! Aveam tocmai de gând să introduc pe cel de al douăzeci şi nouălea personaj (autorii de romane foileton nu fac decât să mă imite), când bătrânul Matifat, care în calitatea lui de gazdă căuta să se ţină cât mai bine, a început să sforăie ca şi ceilalţi comeseni, după ce încercaseră o luptă de vreo cinci minute cu somnul, clipind cu desperare. Dar a doua zi, ce să vezi: toată lumea m-a felicitat pentru deznodământul povestirii mele. Societatea acestor băcani era alcătuită din: domnul şi doamna Cochin, Adolph Cochin, doamna Desroches, un tânăr anume Popinot, care ţinea pe atunci o drogherie şi le aducea veşti de pe strada Lombarzilor. (Tu îl cunoşti, desigur, Finot!) Doamna Matifat, care preţuia artele frumoase, cumpăra litografii, cromolitografii, fel de fel de desene colorate, bineînţeles din cele mai ieftine. Stimabilul Matifat se distra studiind orice afaceri noi ce se înjghebau, atât ca să se informeze în vederea unor eventuale investiţii, cât şi pentru a încerca emoţiile jocului. (Florine îl lecuise de apucăturile de pe vremea Regenţei.) Ca să vă daţi seama de inteligenţa profundă a amicului Matifat, e de ajuns un amănunt. Iată cum le spunea dumnealui noapte bună nepoatelor sale: „Du-te la culcare, fetelor!” Şi se adresa astfel de teama, cică, să nu le mâhnească vorbindu-le la persoana a doua plural ca unui străin. Fiica lor era o domnişoară destui de prost crescută, care aducea cu o cameristă de casă mare, cânta cu chiu cu vai la pian o sonată, avea o frumoasă caligrafie după moda englezească, vorbea şi scria corect

franţuzeşte, într-un cuvânt, avea o desăvârşită educaţie burgheză. Aştepta cu destulă nerăbdare să se mărite, ca să scape din casa părintească, unde se plictisea ca un ofiţer de marină când e de cart noaptea, ce-i drept, însă, cartul ei nu dura numai patru ore cât e reglementar, ci ziua întreagă.

Ar fi fost gata să se mărite cu oricine, cu Desroches sau cu Cochin-fiul, cu un notar, cu un ofiţer din garda regală sau cu un fals lord englez. Cum de bună seamă n-avea nici un pic de experienţă, mi-a fost milă de ea şi am vrut să-i dezvălui marea taină a vieţii. Dar ce să vezi, soţii Matifat mi-au trântit uşa în nas, că de, burghezii nu m-au înţeles niciodată, de altfel nici eu pe ei.

— S-a măritat cu generalul Gourot, interveni Finot.

— Lui Godefroid de Beaudenord, ca fost diplomat, i-au fost de ajuns patruzeci şi opt de ore ca să priceapă ce urmărea familia Matifat, aceşti intriganţi hrăpăreţi şi lipsiţi de scrupule, îşi reluă Bixiou povestirea. Pe când Godefroid îi relata Malvinei cele aflate, Rastignac se găsea din întâmplare în salonul uşuraticei baroane, cu care stătea de vorbă în faţa focului. Prinzând din zbor cuvinte, el ghici numaidecât despre ce e vorba, mai ales după satisfacţia amară care se citea pe faţa Malvinei. Rastignac rămase acolo până la ora două noaptea, închipuiţi-vă tocmai el, pe care toată lumea îl socoteşte egoist! Beaudenord plecă în momentul când baroana se duse la culcare. „Draga mea copilă, îi zise Rastignac Malvinei cu un ton binevoitor şi părintesc, atunci când rămaseră singuri. Să nu uiţi niciodată că un biet june, căruia i se lipeau ochii de somn, a băut un ceai după altul ca să se ţină treaz până la ora două noaptea, numai şi numai ca să-ţi spună cu toată seriozitatea: Mărită-te! Nu mai face nazuri, nu ţine seama de sentimentele dumitale, nu te gândi la calculul mârşav al bărbaţilor cu un picior aici şi cu un picior în casa lui Matifat, nu sta pe gânduri şi mărită-te! Pentru o fată măritişul înseamnă dreptul de a impune unui bărbat nu numai obligaţia de a-i asigura un trai mai mult sau mai puţin

fericit, dar în primul rând datoria de a o pune la adăpost de orice griji materiale. Eu cunosc lumea noastră şi te rog să mă crezi că toate fetele tinere, ca şi mamele şi bunicele lor sunt făţarnice dacă îi dau zor cu dragostea când e vorba de căsătorie. De fapt, fiecare se gândeşte doar cum să se căpătuiască mai bine. Când o femeie are noroc în căsnicie, maică-sa spune că fiica ei a făcut o afacere strălucită." Şi, pornind de aici, Rastignac îi expuse pe larg teoria sa asupra căsătoriei, care, după părerea lui, nu-i decât o asociaţie comercială, înjghebată pentru a face viaţa cât mai suportabilă: „Nu-ţi cer să-mi mărturiseşti secretul dumitale, zise el în încheiere Malvinei, fiindcă îl cunosc. Bărbaţii îşi destăinuiesc totul când sunt între ei, ca şi voi, femeile, de altfel, când vă retrageţi în salon, după cină. Pe scurt, iată ultimul meu cuvânt: mărită-te! Iar dacă n-o faci, să-ţi aduci aminte că astă-seară, aici, te-am îndemnat din suflet să te căsătoreşti!" Rastignac vorbea cu un ton care îi impunea nu numai atenţie, dar o punea mai cu seamă pe gânduri. Într-adevăr, stăruinţa lui nu putea să nu-i trezească mirarea. Rastignac îşi atinse ţelul, izbutind să stârnească o asemenea frământare în mintea Malvinei, încât şi a doua zi ea se mai gândea la cuvintele lui şi se căznea în zadar să găsească substratul acestui sfat.

— Toate poveştile pe care ni le înşiri nu au nici în clin, nici în mânecă cu îmbogăţirea lui Rastignac! exclamă Couture. Ne crezi, pesemne, nişte Matifat, ba încă şi mai proşti, dat fiind că am golit şase sticle de şampanie.

— Chiar acum ajungeam la ceea ce vă interesează, îi tăie vorba Bixiou. Până aici aţi urmărit micile gârle şerpuitoare care s-au unit, alcătuind laolaltă acel venit de patruzeci de mii de franci, invidiat de atâta lume! Aflaţi că la un moment dat, Rastignac a avut în mâna lui soarta tuturor oamenilor despre care v-am vorbit.

— Adică soarta lui Desroches, a familiei Matifat, a lui Beaudenord, a lui d'Aiglemont, a baroanei d'Aldrigger şi a fiicelor ei.

— A lor şi încă a cel puţin o sută de inşi, preciza Bixiou.

— Cum aşa? se miră Finot. Deşi am văzut şi am auzit şi eu multe, totuşi enigma asta nu-s în stare s-o dezleg.

— Blondet v-a expus în linii mari cum s-au desfăşurat primele două lichidări ale Băncii Nucingen. Acum ascultaţi-o pe a treia în amănunt, îşi continuă Bixiou istorisirea. Nucingen a înţeles încă de la pacea din 1815 ceea ce noi pricepem de-abia astăzi, şi anume că banul nu reprezintă o forţă decât atunci când îl ai în cantităţi cu totul neobişnuite. În secret, Nucingen îi pizmuia pe fraţii Rothschild. Adunase o avere de cinci milioane, dar voia să aibă zece! Cu zece milioane ştia că poate câştiga treizeci, pe când cu cinci n-ar fi putut ajunge decât la cincisprezece. De aceea se şi hotărî să pună la cale o a treia lichidare! Acest geniu financiar avea de gând să scape de creditori cu valori fictive, păstrându-şi banii lor. Pe piaţă, o asemenea speculaţie nu se prezintă într-o formă atât de simplă ca o formulă matematică. O lichidare de acest soi constă în a da o prăjitură în schimbul unui galben unor copii mari, care, aidoma copiilor mici de odinioară, preferă o prăjitură unei monezi, fiindcă nu ştiu că pe acea monedă şi-ar putea cumpăra două sute de prăjituri.

— Ce vorbeşti, Bixiou! îl apostrofă Couture. Doar asta e o operaţie cât se poate de cinstită. În ziua de azi, nu-i săptămână în care să nu i se ofere publicului o prăjitură în schimbul unui galben. Dar cine sileşte oare publicul să-şi dea banii? Cine îl împiedică sa se dumirească?

— De, ţi-ar plăcea mai mult să-l poţi constrânge să-şi vâre banii în acţiuni.

— Ba nu, răspunse Finot, atunci la ce ţi-ar mai folosi talentul?

— Bine zis, nu m-aş fi aşteptat la aşa ceva de la Finot, încuviinţă Bixiou.

— De la cine o fi auzit vorba asta? se mira Couture.

— Aşadar, urmă Bixiou, Nucingen avusese de două ori norocul de a fi vândut, fără să vrea, o prăjitură, care se

nimerise să valoreze mai mult decât primise el în schimb. Acest noroc cu ghinion nu-l lăsa să doarmă. Dacă se repetă, asemenea noroace pot băga un om în pământ. Nucingen aştepta de zece ani un prilej să nu se mai păcălească, cu alte cuvinte să poată emite nişte valori care în aparenţă să valoreze ceva, dar de fapt…

— Ei, dacă explici aşa operaţiile bancare, atunci nu mai e cu putinţă nici un fel de afacere comercială. Destui bancheri corecţi au convins, cu aprobarea unui guvern la fel de corect, pe cei mai încercaţi oameni de bursă să cumpere acţiuni care aveau să se deprecieze după un timp. Apoi, cunoaşteţi alte operaţii şi mai şi. Oare nu s-au emis, tot cu încuviinţarea, ba chiar cu sprijinul diferitelor guverne, valori create numai pentru a plăti dividendele anumitor efecte, numai pentru a le menţine cursul şi a le putea vinde? Aceste operaţii se aseamănă mai mult sau mai puţin cu o lichidare de tip Nucingen.

— În mic, îl susţinu Blondet, o afacere de acest gen poate să pară deocheată, în mare, însă, e o operaţie curentă în lumea financiară. Tot astfel există anumite acte arbitrare care sunt socotite criminal. E când se petrec între doi indivizi, dar care încetează de a mai fi condamnabile când sunt săvârşite de o întreagă categorie de indivizi, după cum o picătură de acid cianhidric devine inofensivă când e diluată într-un hârdău cu apă. Dacă ucizi un om, te aşteaptă ghilotina, dacă ucizi însă cinci sute de oameni în numele unei anumite forme de guvernământ, toată lumea te va respecta pentru această crimă politică. Dacă cineva şterpeleşte cinci mii de franci din biroul meu, ajunge la ocnă. Dacă eşti însă destul de dibaci ca să aţâţi lăcomia a o mie de speculanţi de bursă, trecându-le pe la nas momeala unui câştig, vei izbuti să le vâri pe gât rente de stat ale nu ştiu cărei republici sau monarhii în pragul falimentului, emise, după cum bine zice Couture, numai pentru a se putea plăti dobânzile aceloraşi rente: nimeni nu va avea

dreptul să se plângă. Iată adevăratele principii ale veacului de aur în care trăim.

— Montarea unei năzdrăvănii de proporţii atât de vaste cerea să se pună în mişcare o mulţime de sfori şi de marionete, îşi continuă povestirea Bixiou. În primul rând, Banca Nucingen îşi plasase dinadins capitalul de cinci milioane în America, într-o afacere care, după toate calculele, trebuia să aducă un profit abia mult mai târziu, prea târziu. Aşadar, banca se lăsase descoperită cu premeditare. Fireşte, orice lichidare trebuie motivată. Banca poseda pe atunci un capital de vreo şase milioane, alcătuit din depuneri particulare şi din acţiuni emise de ea. Intre aceste depuneri ale particularilor se găseau şi cele trei sute de mii de franci ale baroanei d'Aldrigger, cele patru sute de mii ale lui Beaudenord, un mi ion al lui d'Aiglemont, trei sute de mii aparţinând lui Matifat, iar o jumătate de milion lui Charles Grandet, care s-a căsătorit cu domnişoara d'Aubrion etc. Dacă ar fi întemeiat el însuşi o societate pe acţiuni cu intenţia de a-şi despăgubi creditorii cu ele prin tertipuri mai mult sau mai puţin dibace, Nucingen ar fi putut să dea de bănuit, de aceea a procedat cu mai multă şiretenie: a pus un om de paie… să înjghebe această combinaţie menită să joace acelaşi rol ca afacerea Mississippi în sistemul născocit de Law. O trăsătură caracteristică a lui Nucingen este faptul că se foloseşte de cei mai versaţi oameni de afaceri de pe piaţă pentru a-şi duce planurile la îndeplinire, fără a le împărtăşi însă ce urmăreşte. Aşadar, Nucingen pomeni ca din întâmplare faţă cu du Tillet despre o idee colosală cu sorţi siguri de izbândă: fondarea unei societăţi pe acţiuni, având la bază un capital destul de serios pentru a putea plăti la început dividende foarte grase acţionarilor. Această combinaţie – pusă în practică pentru prima oară într-un moment când piaţa era plină de neghiobi cu capital – trebuia să aducă după sine o urcare a acţiunilor respective şi, prin urmare, un profit considerabil bancherului care le-ar fi emis. Nu

uitaţi că asta s-a petrecut în 1826. Deşi interesat de această idee, pe cât de ingenioasă, pe atât de promiţătoare, du Tillet se gândi, după cum era şi firesc, că, dacă întreprinderea n-ar izbuti, şi-ar compromite oarecum reputaţia. De aceea dădu sugestia ca această combinaţie comercială să figureze pe numele unui om de paie. Astăzi cunoaşteţi cu toţii secretul Băncii Claparon, întemeiată de du Tillet, care este una dintre cele mai izbutite invenţii ale lui!

— Da, zise Blondet, cunoaştem: un fel de redactor-responsabil în lumea financiară, omul plătit să le facă pe toate şi care plăteşte pentru toate, într-un cuvânt, ţapul ispăşitor. Azi însă ne-am deşteptat şi noi şi de aceea comunicăm: A se adresa administraţiei respective din strada cutare, numărul cutare, unde publicul găseşte nişte funcţionari cu şepci verzi, prezentabili ca nişte portărei.

— Nucingen sprijini Banca Charles Claparon cu tot creditul său, urmă Bixiou. Aşadar, puteau fi aruncate fără teamă pe câteva pieţe un milion de acţiuni Claparon. De aceea, du Tillet propuse să se folosească drept paravan Banca Claparon care-i aparţinea. Zis şi făcut. În 1825, acţionarul nu era încă versat în combinaţii financiare. Nici nu ştia măcar de existenţa unui fond de rulment! Pe vremea aceea, gestionarii nu-şi luau obligaţia de a nu emite acţiuni suplimentare în beneficiul lor, nu erau datori să aibă depozite la bancă, pe scurt, nu garantau nimic. Pe atunci, nimeni nu catadicsea să explice acţionarului condiţiile unei societăţi în comandită şi să-i spună că din mărinimie nu i se cer decât o mie cinci sute sau chiar două sute cincizeci de franci şi nimic mai mult! Pe atunci nu se dădea publicităţii că respectiva experienţă în aere publico62 nu va dura decât şapte, cinci sau chiar trei ani, ca omul să ştie pe când să aştepte deznodământul. În această perioadă de început totul era simplu ca bună ziua. Nici măcar nu-şi făcuse apariţia publicitatea, cu reclamele ei uriaşe, care

stimulează imaginaţia fiecăruia, tocmai fiindcă cere bani de la toată lumea.

— Numai când nimeni nu vrea să dea, recurgi la asemenea mijloace, observă Couture.

— În sfârşit, pe atunci încă nu exista concurenţă în astfel de afaceri, reluă Bixiou. Pe vremea aceea fabricanţii de carton presat, de stămburi, de tablă de zinc, teatrele, ziarele încă nu începuseră să se repeadă la acţionarul în agonie ca o haită de câini asupra prăzii. Cele mai grozave speculaţii cu acţiuni, în jurul cărora se face astăzi o publicitate atât de naivă, cum bine zice Couture, sprijinită pe rapoartele unor experţi (aleşi din elita ştiinţei!), se încheiau pe atunci ca o tranzacţie ruşinoasă, fără zgomot, în ungherele întunecoase ale bursei. În lumea financiară, rechinii cântau pe atunci aria calomniei din Bărbierul din Sevilla. Începeau piano, piano, şoptind la ureche, în treacăt, anumite zvonuri despre rentabilitatea afacerii. Ei nu exploatau pacientul, adică acţionarul, decât la domiciliu, la bursă, sau la vreo petrecere din lumea bună, folosindu-se de aceste zvonuri lansate cu dibăcie, care creşteau din ce în ce până la tutti, reprezentat printr-o cotă de patru cifre.

— Cu toate că suntem între noi şi putem vorbi deschis, eu sunt de altă părere, stărui Couture.

— Nu cumva sunteţi giuvaergiu, domnule Josse? 63 întrebă Finot.

— Finot o să rămână până la moarte un adept al clasicismului, al constituţiei şi al prejudecăţilor de altădată, zise Blondet.

— Da, recunosc că sunt direct interesat, continuă Couture, datorită căruia Cérizet fusese tocmai condamnat de către tribunalul corecţional. Eu susţin că noua metodă e mai cinstită, cu mult mai puţin perfidă şi criminală decât cea veche. Publicitatea îngăduie fiecăruia să cerceteze şi să cumpănească lucrurile. Iar atunci când vreun acţionar e tras pe sfoară, nu poate da vina decât pe sine însuşi, fiindcă

nimeni nu i-a vândut mâţa-n sac. Cât despre marea finanţă…

— Aha, iată-ne ajunşi la marea finanţă! exclamă Bixiou.

— Marea finanţă n-are decât de câştigat, zise mai departe Couture, fără să tină seama de întrerupere. De câte ori statul se amestecă în comerţ şi nu-l lasă să se desfăşoare liber, săvârşeşte o neghiobie costisitoare: ajunge, negreşit, fie la preturi maximale, fie la monopol. După părerea mea, nimic nu e mai conform cu principiile libertăţii comerţului decât societăţile pe acţiuni. A te lega de ele înseamnă că vrei să răspunzi de capital, cât şi de beneficii, ceea ce este o prostie. În orice afacere beneficiile sunt direct proporţionale cu riscurile! Ce-i pasă statului de felul în care se stimulează circulaţia banului, de vreme ce ea se desfăşoară neîntrerupt? De ce s-ar sinchisi cine-i sărac şi cine-i bogat, din moment ce numărul bogaţilor care plătesc impozite rămâne acelaşi? De altfel, societăţile pe acţiuni, cele în comandită, dividendele, sub toate formele, au ajuns, de peste douăzeci de ani, un lucru obişnuit în tara cu cel mai dezvoltat comerţ din lume, în Anglia, unde totul e pus la îndoială, unde cele două; Camere fabrică în fiecare sesiune între o mie şi o mie două sute de legi şi unde totuşi nu s-a găsit încă nici un membru al Parlamentului care să ridice glasul împotriva acestui procedeu…

— De întremare a caselor de bani, prin regim lactat, cu ajutorul vacilor de muls! completă Bixiou.

— Ei, aşi se înflăcără Couture. Să zicem că ai zece mii de franci şi cumperi pe ei zece acţiuni de câte o mie emise de zece societăţi diferite. Să admitem că de nouă vei fi fost păcălit… (ceea ce-i cu neputinţă! Publicul e mai pătrunzător decât oricine! Dar să presupunem că ar fi posibil!) şi că o singură afacere va izbuti! (Din întâmplare!

— Ştiu, de acord!

— Din greşeală!

— Accept orice ironie.) Fraierul, destul de cuminte pentru a-şi împărţi astfel capitalul, face o minunată investiţie, cum

au făcut bunăoară cei care au cumpărat acţiuni de-ale minelor din Wortschin. Măcar între noi să recunoaştem, domnilor, că cei care se revoltă cel mai tare sunt doar nişte făţarnici ajunşi la desperare, fiindcă se ştiu incapabili de a combina o afacere, prea slabi pentru a o pune pe picioare şi prea neîndemânatici pentru a o exploata. Veţi avea în curând dovada că aşa stau lucrurile. Nu va trece mult şi veţi vedea aristocraţia, curtea regală, actualii, foştii şi viitorii miniştri coborând în rânduri strânse povârnişul speculaţiei, întinzând mâini mai hrăpăreţe şi născocind tertipuri mai perfide decât ale noastre, fără a avea însă calităţile noastre. Vă daţi seama ce cap trebuie să ai pentru a pune pe roate o societate anonimă în epoca noastră, când lăcomia acţionarului nu-i cu nimic mai prejos de a fondatorului?! Câtă forţă magnetică trebuie să aibă omul în stare să înfiinţeze o firmă Claparon, în stare să găsească noi şi noi şmecherii! înţelegeţi ce morală trebuie să tragem de aici? Timpul nostru ne-a depăşit! Trăim în epoca aviditătii, când nimeni nu pune preţ pe valoarea intrinsecă a unui lucru atâta vreme cât poate câştiga revânzându-l vecinului său, şi fiecare o face, fiindcă lăcomia acţionarului ahtiat de câştig este egală cu aceea a fondatorului, care-l ispiteşte cu acest profit!

— Ştii că-mi place Couture! se adresă Bixiou lui Blondet, în curând o să ceară să i se ridice pretutindeni statui ca unui binefăcător al omenirii.

— Ar trebui să-l obligăm să tragă concluzia celor spuse de el, şi anume că banii proştilor sunt patrimoniul de drept divin al oamenilor isteţi, întări Blondet.

— Aşa-i, domnilor, încuviinţă Couture, să râdem aici ca să ne scoatem pârleala pentru seriozitatea cu care trebuie să ascultăm de obicei când se vorbeşte despre atâtea neghiobii respectabile, consacrate de nişte legi făcute de mântuială.

— Are dreptate, aprobă Blondet. Ce vremuri mai sunt şi astea, domnilor, în care de câte ori se aprinde o scânteie de

inteligenţă, lumea se grăbeşte să o stingă cu ajutorul unei legi ticluite anume. Legiuitorii noştri, mai toţi ieşiţi dintr-o biată mahala unde au studiat societatea din gazete, caută să înăbuşe focul cu maşina lor legislativă, iar când întregul mecanism sare în aer, lumea scrâşneşte din dinţi şi nu mai conteneşte cu bocetele. În vremea noastră nu se mai întocmesc decât legi penale şi fiscale. Vreţi să vă spun de ce se petrec astfel lucrurile? Pentru că statul nu mai recunoaşte nici o religie!

— Ei bravo, Blondet! îl aprobă Bixiou. Ai pus degetul pe rana Franţei: fiscalitatea a răpit ţării noastre mai multe dintre cuceririle ei decât toate prejudiciile aduse de război. În ministerul în care am făcut şase ani de muncă silnică cot la cot cu orice burtă-verde, se găsea şi un funcţionar, un om foarte priceput, care avea intenţia să schimbe întregul nostru sistem financiar. Rezultatul a fost că ne-am descotorosit la repezeală de el. Franţa ar fi fost cât se poate de fericită, ar fi fost încântată să pornească din nou la cucerirea Europei, aşa că noi ne-am îngrijit de liniştea popoarelor: eu însumi l-am ucis cu o caricatură!

— Când zic religie nu vorbesc ca un călugăr misionar, eu folosesc acest cuvânt în înţelesul lui politic, ca un om de stat, îşi întregi Blondet ideea.

— Lămureşte-ne şi pe noi, îi ceru Finot.

— De ce nu? se învoi Blondet. S-a flecărit foarte mult despre întâmplările de la Lyon, despre republica sfârtecată de obuze pe stradă, dar nimeni n-a spus adevărul. Republica s-a repezit să pună mâna pe răscoala de la Lyon, aşa cum se repede un răzvrătit la puşcă. Oricât ar părea de caraghios, iată care-i adevărul adevărat. Fabricanţii din Lyon64 fac negoţ fără pic de îndrăzneală, ei nu fabrică nici un cot de mătase care să nu fi fost comandat şi a cărui plată să nu fie garantată. Când încetează comenzile, muncitorul moare de foame, de altfel şi când are de lucru abia câştigă cât să-şi tină zilele. Şi ocnaşii o duc mai bine decât ei. După revoluţia din Iulie, mizeria a crescut într-atât, încât ţesătorii

au ridicat steagul răscoalei sub lozinca „Pâine sau moartea!” pe care guvernul ar fi trebuit s-o cerceteze cu toată seriozitatea, fiindcă fusese provocată de scumpetea de la Lyon. Oraşul Lyon vrea să clădească teatre, să devină o capitală, de aici dările comunale nesăbuite. Republicanii au dibăcit această revoltă stârnită de foame şi au organizat ţesătorii, care s-au bătut astfel pentru ambele cauze. Răscoala de la Lyon a durat trei zile, după care s-a statornicit din nou ordinea în oraş şi mizeria în cocioaba ţesătorului. Muncitorul, care până atunci fusese de bună-credinţă şi dădea în ţesături întreaga greutate de mătase primită în fire, a lăsat cinstea la o parte, dându-şi seama că negustorii îl năpăstuiesc şi a început să-şi ungă degetele cu ulei: în felul acesta, greutatea ţesăturii de mătase corespundea cu a firelor ea mai înainte, însă acum ţesătorului îi mai rămânea şi de vândut o cantitate de mătase echivalentă cu greutatea uleiului, iar comerţul francez de mătăsuri a fost năpădit de ţesături unsuroase, ceea ce ar fi putut aduce după sine ruina oraşului Lyon şi a unei ramuri importante a comerţului francez. În loc să înlăture pricina răului, fabricanţii şi guvernul au procedat ca unii medici care recurg la paleative, dar rezultatul este că boala se înrădăcinează şi mai adânc. Ar fi fost mai nimerit să se trimită la Lyon un om dibaci, un aşa-zis imoral, cum ar fi abatele Terray65 bunăoară, dar nimeni n-a văzut altă soluţie decât represiunea armată. Urmarea tulburărilor a fost o producţie de mătase grosolană, aşa-numita mătase de Neapole, de patruzeci de centime cotul. Mai cu seamă această marfă se vinde astăzi pe piaţă, iar fabricanţii trebuie să fi născocit fără îndoială un mijloc de a-i controla îndeaproape pe ţesători. Acest sistem de fabricaţie, lipsit de orice prevedere, era de neînlăturat într-o ţară unde Richard Lenoir66, unul dintre cei mai străluciţi cetăţeni pe care Franţa i-a avut vreodată, s-a ruinat fiindcă a dat de lucru, deci o bucată de pâine, la şase mii de muncitori, fără a avea comenzi, şi fiindcă s-a ciocnit de nişte miniştri destul

de neghiobi pentru a-l lăsa să cadă victima răsturnărilor survenite pe piaţa textilelor în 1814, când preţurile au scăzut brusc. Iată singurul negustor care ar fi meritat să i se ridice o statuie. Şi, când colo, omul acesta a ajuns să fie ajutat printr-o listă de subscripţie, la care nu prea subscrie nimeni, în timp ce urmaşilor generalului Foy li s-a dat un milion67. Oraşul Lyon nu s-a schimbat nici azi, deoarece cunoaşte Franţa şi ştie că ea n-are nimic sfânt. Istoria lui Richard Lenoir este una dintre acele greşeli pe care Fouchet le socotea mai grave decât o crimă68.

— Dacă în felul în care sunt prezentate lucrurile, îşi reluă Couture vorba de unde fusese întrerupt, există o umbră de şarlatanie, cuvânt care a căpătat un înţeles infamant, fiindcă şarlatanul e socotit călare pe zidul despărţitor dintre ceea ce se cade şi ceea ce nu se cade, atunci vă întreb unde începe şarlatania, unde sfârşeşte şi în ce constă? Fiţi, vă rog, atât de buni să-mi spuneţi cine nu este şarlatan! Ei? Fiţi şi voi o dată de bună-credinţă, deşi în viaţa socială cam rar găseşti această însuşire! Comerţul ar deveni o absurditate dacă negustorii ar cumpăra noaptea, pe nevăzute, ceea ce au de gând să vândă a doua zi, pe lumină. Până şi un vânzător de chibrituri e stăpânit de dorinţa de a acapara. A aduna cât mai multă marfă e primul gând, atât al tejghetarului de pe strada Saint-Denis, socotit drept omul cel mai cinstit, cât şi al afaceristului, care trece drept omul cel mai neruşinat. Apoi, când magaziile s-au umplut, se impune necesitatea de a vinde. Iar pentru a vinde trebuie să aţâţi pofta muşteriului. De aici firmele atât de sugestive ale breslelor din evul mediu şi reclamele de astăzi! Între faptul de a atrage cumpărătorul şi a-l trage de mânecă, a-l sili să consume, eu nu văd nici cea mai mică deosebire! Se poate întâmpla, e cu neputinţă să nu se întâmple uneori, ba chiar se întâmplă foarte des, ca negustorii să se ardă cumpărând marfă deteriorată, deoarece vânzătorul caută întotdeauna să tragă pe sfoară cumpărătorul. Ei bine, întrebaţi negustorii cei mai cinstiţi din Paris, pe cei mai de

vază comercianţi, în sfârşit, pe orice om de afaceri… fiecare se va mândri cu vicleşugul pe care l-a născocit pentru a se descotorosi de o marfă proastă, cu care el însuşi fusese păcălit. Chiar şi vestita firmă Minard a făcut la începuturile ei asemenea operaţii. Negustorii de pe strada Saint-Denis pot cel mult să-ţi vândă o rochie de mătase cu pete de grăsime. La atât se mărgineşte şmecheria lor. Cei mai virtuoşi comercianţi îţi spun, cu aerul cel mai nevinovat, deviza celor mai neruşinaţi pungaşi: De o afacere proastă scapi cum poţi. Blondet v-a arătat starea de lucruri de la Lyon, cauzele şi urmările ei; eu am să vă demonstrez teoria mea printr-o anecdotă. Un amărât de pălărier, ros de ambiţie şi blagoslovit cu o casă de copii de către preaiubita-i soaţă, era un înfocat adept al Republicii. Într-o bună zi, omul nostru cumpără o cantitate de lână roşie şi se apucă să facă acele şepci de lână împletită pe care le-aţi văzut pe capul tuturor ştrengarilor din Paris. Să vedeţi de ce! Puţin timp după aceea, Republica a fost răpusă. După istoria de la Saint-Merry69, şepcile cu pricina nu se mai puteau vinde. Când un meseriaş se trezeşte deodată împovărat cu nevastă, copii şi cu zece mii de şepci de lână roşie, pe care nici un pălărier nu le mai primeşte spre vânzare, îi trec prin minte tot atâtea idei ca şi unui bancher putred de bogat care ar vrea să investească acţiuni în valoare de zece milioane într-o afacere ce nu inspiră prea multă încredere. Ştiţi ce a făcut lucrătorul nostru, acest Law de mahala, acest Nucingen al şepcilor? Şi-a găsit un dandy de cârciumă – unul dintre acei coţcari ce scot din sărite vardiştii de câte ori se dă un bal câmpenesc la vreo barieră – şi l-a rugat să se ducă la un pălărier cu capital, care mai avea încă o şapcă roşie în vitrină, să se dea drept un căpitan de vapor american, care face şi ceva negoţ cu indigeni, să spună că stă la Hotel Meurice şi că ar dori zece mii de asemenea şepci roşii. Pălărierul, momit de perspectiva unei afaceri cu America, dă fuga la lucrător şi cumpără pe loc toate şepcile cu bani peşin. Vă daţi seama cu ce s-a ales: cu multe şepci,

dar fără nici un căpitan american. A te ridica împotriva libertăţii comerţului din pricina acestor neajunsuri ar fi acelaşi lucru ca şi cum ai ataca justiţia pe motiv că există delicte pe care nu le pedepseşte, sau a învinui societatea ca e prost organizată, pe temeiul nenorocirilor ce izvorăsc din ea! Pornind de la şepcile roşii şi de la strada Saint-Denis, treceţi la bursă şi la bănci, apoi trageţi singuri concluzia!

— Couture, meriţi o coroană! exclamă Blondet, punându-i pe cap un şervet răsucit. Eu merg şi mai departe, domnilor. Dacă teoria actuală are cusururi, cine-i de vină? Legea, de bună seamă! întregul nostru sistem de legi! Acei mari oameni de stat din provincie, veniţi la Paris cu capul îmbâcsit de principii morale, principii desigur necesare pentru a te comporta în viaţă dacă nu vrei să ai de furcă cu justiţia, dar stupide atunci când împiedică un om să se ridice la înălţimea cerută unui legiuitor! E drept că legile ţin în frâu pasiunile (jocurile de noroc, loteria, toate Ninon de Lenclos70 ale trotuarului şi tot ce mai vreţi să adăugaţi), totuşi ele nu vor izbuti niciodată să stârpească pasiunile. A ucide orice patimă ar însemna să ucizi societatea, oare, chiar când nu le dă naştere, contribuie măcar la dezvoltarea lor. Dacă prin diferite restricţii frânezi, bunăoară, ispita jocului de noroc care mocneşte în toate inimile, fie că e vorba de o fată tânără, de un provincial oarecare sau de un diplomat, fiindcă oricine visează să se îmbogăţească peste noapte, atunci jocul de noroc se va deplasa numaidecât în alte sfere. S-a făcut greşeala prostească de a se suprima loteria, dar să nu credeţi că bucătăresele au încetat de a-şi mai fura stăpânii; acum ele îşi depun banii furaţi la o casă de economii unde li se cer două sute cincizeci de franci, în loc de patruzeci de centime, deoarece acţiunile bancare, societăţile în comandită iau acum locul loteriei, devenind la rândul lor un joc fără masă de joc, unde grebla crupierului nu se vede, iar matrapazlâcurile sunt calculate cu precizie. De când jocurile de noroc au fost interzise şi loteria nu mai există,

Franţa a devenit o ţară cu mult mai morală, strigă neghiobii, ca şi cum ar fi izbutit să vindece toţi ageamiii de patima jocului! E ştiut însă că lumea joacă mai departe, numai că de astă dată grosul câştigurilor nu mai revine statului, care înlocuieşte azi un impozit plătit cu plăcere printr-un impozit supărător, fără a micşora însă numărul sinuciderilor. Dar de astă dată cel ce moare nu mai este jucătorul, ci victima lui! Nici nu mai vorbesc de capitalurile plasate în străinătate, pierdute pentru Franţa, nici de loteriile de la Frankfurt, împotriva răspândirii cărora Convenţia decretase pedeapsa cu moartea şi pe care continuau să le răspândească înşişi procurorii însărcinaţi cu aplicarea acestui decret. Iată unde duce filantropia necugetată a legiuitorilor noştri. Încurajarea caselor de economii este o mare gogomănie politică. Închipuiţi-vă că s-ar isca oarecare temeri cu privire la bunul mers al afacerilor. Atunci însuşi guvernul va fi singur vinovat de ivirea cozilor în faţa ghişeelor de bancă, aşa cum în timpul revoluţiei au apărut cozi în faţa brutăriilor. Vor izbucni deci atâtea răscoale câte case de depuneri. Dacă la un colţ de stradă trei ştrengari înalţă un steag, pe loc se iscă o revoluţie. Orice mare om politic trebuie să fie, pe plan abstract, o canalie fără scrupule, căci altfel o societate nu poate fi bine condusă. Un om politic profund moral ar fi ca o maşină cu aburi sentimentală, ori ca un timonier, care ar îmbrăţişa o femeie în timp ce stă la cârmă: vaporul se va scufunda negreşit. Oare nu-i de preferat un prim-ministru care-şi însuşeşte o sută de milioane, dar în acelaşi timp contribuie la măreţia şi la fericirea Franţei, unui ministru care moare sărac şi trebuie îngropat pe cheltuiala statului, după ce şi-a dus ţara de râpă? Dacă ar fi să alegeţi între Richelieu, Mazarin sau Potemkin, care au avut fiecare la vremea lor câte o avere de trei sute de milioane, şi între virtuosul Robert Lindet71, care n-a ştiut să tragă foloase nici de pe urma asignatelor, nici de pe urma bunurilor naţionalizate, sau neghiobii virtuoşi care l-au dus pe

Ludovic al XVI-lea la pieire, aţi şovăi oare? Şi acum, Bixiou, continuă-ţi povestirea.

— N-am de gând să vă explic natura întreprinderii născocite de geniul financiar al lui Nucingen, istorisi mai departe Bixiou, deoarece aş comite o indiscreţie cu atât mai mare, cu cât ea mai există şi astăzi, acţiunile ei fiind cotate la bursă; întreaga combinaţie avea o bază atât de reală, obiectul întreprinderii era atât de ispititor, încât acţiunile emise la o valoare nominală de o mie de franci, stabilită printr-un decret regal, au scăzut la trei sute de franci, apoi s-au urcat la şapte sute, ca apoi să se ridice din nou la valoarea nominală, după ce au trecut prin toate furtunile din anii 27, 30 şi 3272. Criza financiară din 1827 le-a clătinat, iar revoluţia din Iulie era cât pe-aci să le dărâme, dar afacerea e clădită pe o temelie solidă (Nucingen nici n-ar fi în stare să pună la cale o afacere proastă). În sfârşit, n-ar fi politic să intrăm în mai multe amănunte, dat fiind că aici sunt amestecate mai multe bănci de mâna întâi. Capitalul nominal a fost de zece milioane, capitalul real de şapte, dintre care trei milioane aparţineau fondatorilor şi bancherilor însărcinaţi cu emiterea acţiunilor. Totul fu calculat în aşa fel încât fiecare acţiune să aducă în primele şase luni un câştig de două sute de franci prin distribuirea unor false dividende; ceea ce înseamnă douăzeci la sută la zece milioane. Beneficiul lui du Tillet s-a ridicat la cinci sute de mii de franci. În limbaj financiar, o asemenea pleaşcă se chema partea leului! Nucingen avea de gând să speculeze cu milioanele sale fabricate dintr-o testea de hârtie trandafirie cu ajutorul unei pietre de litografiat, cu alte cuvinte să pună în circulaţie acele drăgălaşe hârtiuţe, numite acţiuni, pe care le păstra cu mare grijă în biroul său. Acţiunile cu acoperire trebuiau să servească pentru a înjgheba afacerea, a cumpăra o splendidă casă boierească şi a începe operaţiile la bursă. În momentul acela Nucingen mai avea nişte acţiuni ale nu ştiu căror mine de plumb şi argint, ale unor mine de huilă şi ale unor întreprinderi care

urmau să construiască două canale, acţiuni ce reprezentau partea lui de câştig ce i se cuvenea pentru a fi regizat şi a fi pus pe picioare cu multă iscusinţă aceste patru întreprinderi în plină activitate, foarte bine văzute pe piaţă datorită dividendelor grase plătite din capital. În cazul când acţiunile s-ar fi urcat, Nucingen se putea aştepta la un agio73, dar acesta nu intra în socotelile baronului, care lăsă această diferenţă să plutească la suprafaţa apei, pe piaţă, ca să prindă cât mai mult peşte! Aşadar, Nucingen îşi concentrase valorile aşa cum îşi concentra Napoleon trupele, spre a putea lichida în timpul crizei ce se ivise la orizont, criză ce avea să zdruncine din temelii pieţele europene între 1826-1827. Dacă ar fi avut lângă el un om de încredere, ar fi putut spune ca Napoleon prinţului Wagram74 pe muntele Santon: Cercetează bine terenul, fiindcă în cutare zi, la cutare oră îl vei găsi invadat de capitaluri! Dar în cine putea să se încreadă Nucingen? Du Tillet nici n-a bănuit vreodată că în această cârdăşie el nu fusese decât un om de paie. Atotputernicul nostru baron învăţase, din primele două operaţii de lichidare, că trebuie să-şi apropie negreşit un om care să-i poată servi de pârghie pentru a-şi putea manevra creditorii. Cum Nucingen n-avea nici un nepot şi nu îndrăznea să-şi încredinţeze secretul unui prieten, avea deci nevoie de un om devotat, de un Claparon inteligent, manierat, de un veritabil diplomat, cu alte cuvinte de un om demn de a fi ministru, deci demn de el. Dar asemenea legături nu se stabilesc nici într-o zi, nici într-un an. Pe atunci baronul izbutise să-l îmbrobodească atât de bine pe Rastignac, încât acesta se credea în situaţia prinţului de la Paz, iubit în aceeaşi măsură de regele şi de regina Spaniei, şi ajunsese să-l socotească pe Nucingen un încornorat de pe urma căruia putea trage multe foloase. După ce-şi bătu joc un timp de acest om, de valoarea căruia nu-şi dădu seama multă vreme, Rastignac isprăvi prin a avea pentru el un adevărat cult, prin a-l respecta şi a-l venera, deoarece

descoperise în Nucingen o forţă pe care până atunci o considerase o însuşire proprie numai lui. De cum sosi la Paris, Rastignac fu pus în situaţia de a dispreţui întreaga societate. Încă din 1820 el credea, ca şi baronul, că nu există oameni cinstiţi decât în aparenţă şi privea lumea bună ca o adunătură de destrăbălaţi şi de pungaşi de tot soiul. Deşi admitea că există excepţii, el condamna societatea în totalitatea ei, nu credea în virtute, ci numai în împrejurări în care omul este virtuos. Îşi însuşise această ştiinţă într-o clipă, şi anume în fundul cimitirului Pčre-Lachaise75, în ziua când a fost înmormântat un biet om cinstit, tatăl iubitei lui Delphine, mort ca victimă a societăţii noastre, a celor mai sincere simţăminte, părăsit până şi de fiicele şi de ginerii săi. De atunci, Rastignac luă hotărârea să înşele toată această lume, drapat în mantia virtuţii, a cinstei şi a unei purtări alese. Acest june nobil trecea prin viaţă acoperit din cap până-n picioare de armura egoismului. Când tânărul nostru îşi dădu seama că Nucingen poartă aceeaşi armură, îl preţui aşa cum în evul mediu un cavaler înarmat până-n dinţi, călare pe un cal arăbesc, şi-ar fi preţuit la un turnir adversarul tot atât de bine echipat şi de asemenea călare pe un cal pursânge. Apoi, se lăsă un timp oarecare moleşit de plăcerile amorului, asemenea lui Hanibal la Capua76. Legătura cu o femeie ca baroana de Nucingen e în stare să facă un bărbat să renunţe la orice urmă de egoism. După ce fusese dezamăgită în dragoste prima oară, când dăduse peste o maşină perfectă, fabricată parcă la Birmingham, cum fusese răposatul de Marsay, era firesc ca Delphine să fie cuprinsă de o afecţiune fără margini pentru acest tânăr care respecta cu evlavie toate prejudecăţile provinciale. La rândul său, Rastignac nu putu rămâne rece în faţa unui asemenea sentiment. După ce Nucingen îi puse pe grumaz lui Rastignac şi jugul cu care orice exploatator îl înjugă pe cel exploatat, ceea ce s-a întâmplat chiar în momentul când plănuia cea de a treia lichidare, el i-a destăinuit situaţia în

care se găseşte prietenului nevesti-si şi i-a dat a înţelege că e de datoria lui, de prieten al casei, să-i răsplătească îngăduinţa, preluând şi jucând rolul de părtaş în această operaţie. Baronul socoti că ar fi primejdios să încredinţeze întregul plan colaboratorului său conjugal. Rastignac fu convins că pe Nucingen îl paşte o nenorocire, iar baronul îl lăsă să creadă că numai el e în stare să scape întreaga şandrama de la prăbuşire. Dar când un scul e alcătuit din atâtea fire, e cu neputinţă să nu se încurce. Rastignac, care tremura pentru averea Delphinei, îi puse o singură condiţie: independenţa totală a baroanei, separaţia de bunuri, făgăduindu-şi în acelaşi timp s-o răsplătească, întreindu-i averea. Deoarece Eugčne nu pretindea nimic pentru sine, Nucingen îl imploră să primească, în caz că planul va reuşi pe deplin, douăzeci şi cinci de acţiuni, a câte o mie de franci, ale minelor de plumb şi argint, iar Rastignac primi numai ca să nu-l jignească. Nucingen îl descântase pe Rastignac chiar în ajunul acelei seri când amicul nostru o sfătui pe Malvina să se mărite. Gândindu-se la cele o sută de familii fericite care se plimbau fără grijă prin Paris, fiindcă îşi credeau averea la adăpost, ca Godefroid de Beaudenord, de pildă, doamna şi domnişoarele d'Aldrigger sau soţii d'Aiglemont etc., Rastignac se înfioră întocmai ca un general tânăr ce-şi priveşte pentru prima oară armata în ajunul bătăliei. Oare sărmana şi nevinovata Isaure, jucându-se de-a dragostea cu Godefroid, n-ar fi trezit în mintea oricui imaginea lui Acis şi a Galatheei77, îmbrăţişaţi sub stânca pe care uriaşul Polyphem se pregăteşte s-o prăvălească peste ei?

— Ia te uită la Bixiou! exclamă Blondet. Mai-mai că îţi vine să crezi că maimuţoiul ăsta are talent.

— Aha, vasăzică acuma nu mai bat câmpii, se împăună Bixiou cu succesul său, privindu-şi ascultătorii miraţi. De două luni, continuă el după această întrerupere, Godefroid era copleşit de toate micile fericiri de care are parte orice bărbat înainte de căsătorie. Fiecare seamănă atunci cu

păsărelele care-şi fac primăvara cuibul, forfotesc neastâmpărate, adunând şi ducând în cioc pai cu pai, ca să-şi pregătească un adăpost cât mai moale şi mai călduţ pentru viitoarele odrasle. Cu o mie de franci logodnicul Isaurei închiriase pe strada de la Planche, o mică casă boierească, destul de arătoasă, bine împărţită, nici prea mică, nici prea mare. În fiecare dimineaţă se ducea la faţa locului să vadă cum mai merg reparaţiile şi, îndeosebi, să-i supravegheze pe zugravi şi pe pictori. Avusese grijă să introducă tot confortul, singurul lucru demn de admiraţie din Anglia: calorifer, pentru a menţine o temperatură egală în toată casa, mobilă aleasă cu gust, nici prea bătătoare la ochi, nici prea somptuoasă, culori plăcute, proaspete, care să desfete privirea, obloane şi jaluzele la toate ferestrele; argintărie bogată, trăsuri noi. Poruncise să se repare grajdul, şelăria şi şoproanele pentru trăsuri unde Toby, Joby, Paddy zburda şi se foia fără astâmpăr ca o maimuţă scăpată din lanţ, părând în culmea fericirii de când aflase că vor fi şi femei în casă şi mai cu seamă o lady. Această pasiune cu care un bărbat îşi înjghebează o gospodărie, îşi alege orologiile, vine la aleasa inimii lui cu buzunarele ticsite de mostre de ţesături, pentru a se sfătui cu ea cum să mobileze dormitorul, şi umblă toată ziua forfota, alergând încolo-încoace ca un apucat, fiindcă îl îmboldeşte dragostea – toate acestea la un loc reprezintă un fenomen dintre cele mai îmbucurătoare pentru orice om cinstit şi simţitor, dar mai cu seamă pentru negustori. Şi cum nimic nu incintă mai mult lumea decât căsătoria unui tânăr chipeş de douăzeci şi şapte de ani cu o fermecătoare făptură de douăzeci de ani, care dansează minunat, Godefroid pofti la masă pe Rastignac şi pe doamna de Nucingen ca să se sfătuiască cu ei asupra unei chestiuni extrem de importante, şi anume cum să-şi aleagă darul de nuntă pentru mireasă. A mai avut şi buna inspiraţie să invite la acest dejun pe vărul său d'Aiglemont cu soţia, precum şi pe doamna de Sérizy. Doamnelor din înalta societate le cam place să se

aventureze măcar o dată, din întâmplare, în casa unui burlac şi să ia masa la el.

— Fiindcă se simt ca un şcolar care trage la fit, completă Blondet.

— Era un prilej ca să vadă şi cuibul viitorilor soţi din strada de la Planche, urmă Bixiou. Femeile se dau în vânt după astfel de expediţii, aşa cum căpcăunii mor după carne fragedă de copil; ele caută să-şi împrospăteze viaţa, luând parte la această bucurie abia înmuguritâ, care n-a apucat să se ofilească prin trăire. Masa era pusă într-un mic salon, care fusese împodobit ca un cal de dric, că de, aici avea să-şi îngroape Godefroid viaţa de burlac. Prânzul fusese alcătuit anume pentru a oferi toate acele mâncări delicate pe care femeile le mănâncă, le ronţăie sau le sorb cu mare plăcere la amiază, când le încearcă o foame grozavă, deşi nemărturisită, deoarece li se pare că s-ar compromite dacă ar spune: Mi-e foame! „Dar de ce ai venit singur?” îl întâmpină Godefroid pe Rastignac. „Doamna de Nucingen e amărâtă, îţi povestesc eu mai târziu de ce”, îl lămuri Rastignac care părea şi el necăjit. „V-aţi certat?” întrebă Godefroid. „Nu”, răspunse laconic Rastignac. La ora patru, după ce femeile plecară să se plimbe la Bois de Boulogne, Rastignac rămase în salon, uitându-se melancolic pe fereastră la Toby, Joby, Paddy, care stătea ţanţoş, cu braţele încrucişate ca Napoleon, în faţa unui cal înhămat la o cabrioletă uşoară, pe care nu-l putea stăpâni decât prin vocea-i piţigăiată şi se vedea că într-adevăr calul se teme de Joby, Toby. „Hai, spune, dragul meu, ce ai de pari atât de posomorât, atât de îngrijorat, în ciuda veseliei tale prefăcute? Te frământă pesemne fericirea asta pe furate! Te înţeleg, e desigur o situaţie foarte tristă să nu fii căsătorit la primărie şi la biserică cu femeia pe care o iubeşti.” „Te simţi destul de tare, dragul meu, pentru a asculta până la capăt ceea ce vreau să-ţi spun? Oare poţi să-ţi dai seama cât de mult trebuie să ţii la cineva pentru a comite indiscreţia de care mă voi face vinovat acum?”

începu Rastignac cu un ton care aducea cu o lovitură de bici, „Ce s-a întâmplat?” întrebă Godefroid pălind. „Bucuria ta m-a întristat, şi, văzând toate aceste pregătiri, această fericire care abia înfloreşte, nu mă lasă inima să păstrez o asemenea taină.” „Hai, spune mai repede.” „Jură-mi pe onoarea ta că vei păstra o tăcere de mormânt asupra celor ce-ţi voi spune.” „Îţi jur.” „Şi că n-ai să destăinui secretul nici măcar unei rude sau unui prieten intim, chiar dacă i-ar privi direct.” „Nici atunci.” „Ei bine, află că Nucingen a plecat astă-noapte la Bruxelles: dacă nu izbuteşte să lichideze, banca va da faliment. Delphine a cerut chiar azi-dimineaţă tribunalului separaţia de bunuri. Trebuie să-ţi salvezi numaidecât averea.” „Cum?” întrebă Godefroid simţind cum îi îngheaţă sângele în vine. „E de ajuns să-i scrii baronului de Nucingen o scrisoare antedatată cu cincisprezece zile, prin care îi dai dispoziţia să investească întregul tău capital în acţiuni (şi bineînţeles îi indică societatea Claparon). Vei avea tot timpul să le vinzi cu câştig peste cincisprezece zile, peste o lună, poate chiar peste trei, deşi sunt convins că se vor urca mereu.” „Dar ce se face d'Aiglemont, care a luat adineauri masa cu noi, d'Aiglemont care are un milion depus la Nucingen?” „Ascultă: nu ştiu dacă există destule acţiuni din acestea pentru a acoperi şi capitalul lui, apoi, nu mi-e prieten, aşa că nu pot să-i trădez secretele lui Nucingen. Nici tu n-ai dreptul să-i spui nimic. Dacă-i pomeneşti un singur cuvânt, am să te trag la răspundere pentru toate consecinţele.” Vreo zece minute Godefroid rămase nemişcat ca o stană de piatră. „Primeşti, ori ba?” îl întrebă Rastignac scurt şi tăios. Godefroid luă o pană şi cerneală, apoi scrise şi iscăli scrisoarea pe care i-o dictă Rastignac. „Bietul meu văr!” exclamă el cu mâhnire. „Fiecare să se îngrijească de interesele sale, spuse Rastignac. Asta-i primul pe care l-am băgat în cofă!” adăugă el în gând, după ce plecă de la Godefroid. În timp ce Rastignac manevra prin saloanele Parisului, iată ce se petrecea la bursă. Am un prieten, un

dobitoc de provincial, care m-a întrebat odată, pe când treceam pe la bursă între orele patru şi cinci, ce rost are acel du-te-vino de oameni care stau de vorbă, ce-or fi având să-şi spună şi de ce oare s-or fi plimbând după ora când cursul acţiunilor a fost definitiv stabilit? De ce te miri, amice, oamenii au luat masa şi acum îşi fac digestia, l-am lămurit eu, iar în timpul digestiei îşi bârfesc aproapele, altfel comerţul din Paris n-ar mai prezenta nici o siguranţă. Aici se pun la cale toate afacerile şi există anumiţi oameni, bunăoară Palma, al căror cuvânt are tot atâta greutate la bursă, ca al lui Sinard la Academia regală de ştiinţe. Dacă el spune că o operaţie de bursă are sorţi de izbândă, operaţia e ca şi făcută!

— Ce minte luminată, domnilor! zise Blondet. Evreul acesta n-are cultură universitară, în schimb cultura lui e universală. Şi nu numai că ştie atâtea lucruri, dar le şi cunoaşte temeinic pe toate. Apoi are o intuiţie de-a dreptul genială în afaceri. E sfetnicul celor mai temuţi rechini, care, deşi domină piaţa Parisului, totuşi nu întreprind nimic înainte de a-l fi consultat pe Palma. El ascultă tot ce i se spune cu seriozitate, cercetează chestiunea în amănunt, chibzuieşte bine şi atunci când cel cu care stă de vorbă, văzându-l atât de preocupat, crede că l-a câştigat de partea sa, Palma spune pe neaşteptate: Nu, nu-mi convine. Ceea ce mi se pare într-adevăr extraordinar e că, deşi Palma a fost timp de zece ani asociatul lui Werbrust, n-a existat între ei nici cea mai mică neînţelegere.

— Acest lucru nu-i cu putinţă decât între oameni ori foarte tari, ori foarte slabi; cei care se găsesc între aceste două extreme ajung negreşit după puţin timp să se despartă duşmani de moarte, preciză Couture.

— Se înţelege, continuă Bixiou, că Nucingen, cu priceperea şi dibăcia lui specifice, aruncase între coloanele bursei o mică bombă care explodă chiar la ora patru. „Să-ţi spun o veste îngrijorătoare: Nucingen a plecat la Bruxelles, iar nevastă-sa a cerut tribunalului separaţia de bunuri”, îl

anunţă du Tillet pe Werbrust, luându-l la o parte. „Mi se pare că trage sforile ca să obţină o lichidare?” îl întrebă Werbrust zâmbind. „Nu vorbi prostii, Werbrust! îl puse la punct du Tillet. Dumneata cunoşti pe toţi cei ce deţin acţiunile lui şi de aceea vreau să-ţi propun o combinaţie. Acţiunile noii noastre societăţi aduc un câştig de douăzeci la sută, care se va urca la douăzeci şi cinci până la sfârşitul trimestrului. Îţi dai seama de ce. Pe scurt, ele oferă dividende exorbitante.” „Dă-i înainte, vulpe şireată, eşti un diavol împeliţat cu nişte gheare lungi şi ascuţite, numai că de astă dată le înfigi în unt.” „Dacă nu mă laşi să vorbesc până la capăt, n-o să mai avem timp să întreprindem nimic. Ideea mi-a venit în clipa când am aflat vestea asta. Şi, crede-mă, am văzut-o pe doamna de Nucingen plângând cu lacrimi amare. E de înţeles, tremură pentru averea ei.” „Biata copilă! exclamă Werbrust cu ironie. Şi ce ai de gând?” îl iscodi bătrânul evreu din Alsacia pe du Tillet, văzându-l că tace. „Ei bine, află că am la mine o mie de acţiuni ia câte o mie de franci bucata, pe care Nucingen mi le-a încredinţat ca să le plasez. Pricepi?” „Bună treabă!” „Hai să cumpărăm de un milion acţiuni de-ale Băncii Nucingen cu zece-douăzeci la sută sub preţul lor; cu acest milion o să realizăm un beneficiu serios, pentru că vom fi în acelaşi timp creditori şi debitori, ceea ce va produce o confuzie, bineînţeles, în favoarea noastră! Dar să acţionăm cu îndemânare ca nu cumva deponenţii băncii să-şi închipuie că manevrăm în interesul lui Nucingen.” Werbrust pricepu numaidecât şmecheria cu toate avantajele ei şi-i strânse mâna lui du Tillet, aruncându-i o privire şireată de femeie care joacă un renghi vecinei. „Ei, aţi aflat ultima noutate? Banca Nucingen îşi suspendă plăţile!” îi întrebă Martin Falleix. „Ce ne pasă nouă, răspunse. Werbrust. Nu mai răspândi zvonul ăsta, lasă acţionarii să se descurce cum or putea.” „Cunoaşteţi cauza dezastrului?” se amestecă şi Claparon în discuţie. „Tu n-ai habar de nimic, i-o reteză du Tillet, nici nu poate fi vorba de un dezastru, toată lumea va

fi despăgubită integral. După aceea, Nucingen se va apuca din nou de afaceri şi va găsi oricând la mine toate fondurile de care va avea nevoie. Eu cunosc adevărata cauză pentru care a suspendat plăţile: a pus întregul său capital la dispoziţia Mexicului, care îi dă în schimb metale, tunuri spaniole turnate cu atâta nechibzuinţă încât găseşti în ele destul aur, clopote, odoare bisericeşti, în sfârşit, toate edecurile monarhiei spaniole din America. Numai că restituirea acestor valori cam întârzie. De aceea prietenul meu baronul e cam strâmtorat în momentul de faţă. Atât şi nimic mai mult." „Are dreptate, întări Werbrust, dovadă că eu cumpăr acţiunile lui cu un scont de douăzeci la sută." Din clipa aceea vestea se răspândi cu iuţeala focului care cuprinde o şiră de paie. Circulau zvonurile cele mai contradictorii, însă Banca Nucingen se bucura de atâta încredere, tocmai datorită primelor două lichidări, încât nimeni nu se grăbea să vândă acţiunile Nucingen. „Trebuie să-i cerem o mână de ajutor lui Palma, fu de părere Werbrust. Palma este oracolul familiei Keller, care deţine o grămadă de acţiuni Nucingen." Un singur cuvânt de-al lui era de ajuns ca să dea alarma. Werbrust îl convinse pe Palma să tragă clopotul de alarmă. A doua zi la bursă domnea panică. Bancherii Keller, sfătuiţi de Palma, îşi vândură acţiunile cu un scăzământ de zece la sută şi toată bursa se luă după ei, cunoscându-le dibăcia. Atunci Taillefer puse în vânzare acţiuni în valoare de trei sute de mii de franci cu un scăzământ de douăzeci la sută, iar Martin Falleix în valoare de două sute de mii, cu un scăzământ de cincisprezece la sută. Numai Gigonnet pricepu manevra! El înteţi panica pentru a-şi procura cât mai multe acţiuni Nucingen şi a le revinde lui Werbrust cu un câştig de două-trei procente. Din întâmplare îl zări într-un ungher al bursei pe bietul Matifat, care avea trei sute de mii de franci depuşi la Nucingen. Pe băcanul nostru, palid şi tras la faţă, îl trecură fiorii când văzu că se apropie de el, de parcă ar vrea să-l sfârtece, cumplitul Gigonnet, care sconta toate

poliţele din cartierul unde locuise şi el pe vremuri. „Treburile merg prost, ne ameninţă o criză. Nucingen a încurcat iţele. Dar dumitale ce-ţi pasă, jupâne Miatifat, doar te-ai lăsat de afaceri!” „Ba nu, te înşeli, Gigonnet, am intrat la apă cu trei sute de mii de franci, pe care aveam de gând să-i vâr în rente de stat spaniole.” „Ai scăpat ieftin, fiindcă rentele din Spania ţi-ar fi mâncat toţi banii, pe când aşa, tot ai să te alegi cu ceva: sunt gata să-ţi dau, să zicem, cincizeci la sută din suma depusă la Nucingen.” „Mai bine aştept lichidarea, răspunse Matifat, fiindcă niciodată un bancher n-a plătit mai puţin de cincizeci la sută. Şi cine ştie, poate am noroc şi scap numai cu o pagubă de zece la sută.” „Dacă-i aşa, vrei să scapi cu cincisprezece la sută?” îi propune Gigonnet. „Văd că te grăbeşti, nu glumă”, zise Matifat. „Bună seara”, curmă discuţia Gigonnet. „Cu doisprezece la sută le iei?” „Bine, fie”, se învoi Gigonnet. Până seara fură răscumpărate acţiuni în valoare de două milioane şi depuse la Banca Nucingen de către du Tillet în contul celor trei asociaţi întâmplători ai săi, care îşi încasară beneficiul chiar a doua zi. Baroana d'Aldrigger cea mititică, drăgălaşă şi cam trecută, se găsea tocmai la masă împreună cu cele două fiice ale ei şi cu Godefroid, când Rastignac sosi pe la amiază, anume ca să aducă vorba cu multă diplomaţie despre criza financiară. Le spuse că baronul de Nucingen ţine foarte mult la familia d'Aldrigger şi de aceea luase toate măsurile ca, în cazul unei nenorociri, banii depuşi de baroană să fie garantaţi prin efectele sale cele mai sigure şi anume prin acţiuni ale minelor de plumb şi argint, dar pentru ca averea ei să fie în cea mai deplină siguranţă, e necesar ca baroana însăşi să ceară acest plasament. „Bietul Nucingen, dar ce i s-a întâmplat?” exclamă baroana. „În momentul acesta se află în Belgia şi soţia lui cere separaţia de bunuri, deşi el a întreprins această călătorie anume pentru ia obţine un împrumut de la bancherii de acolo.” „Doamne, toate acestea îmi amintesc de bietul meu soţ! înţeleg, domnule de Rastignac, cât

trebuie să fii de amărât fiindcă ştiu, dragă prietene, cât eşti de legat de această familie.” „De-ar izbuti numai să-i despăgubească pe străini, căci prietenii nu se îndoiesc că vor fi răsplătiţi cu vârf şi îndesat mai târziu; doar e cu neputinţă ca un om atât de priceput să n-o scoată cu bine la capăt.” „Mai cu seamă un om atât de cinstit”, sublinie baroana. După o lună fu lichidat întregul pasiv al Băncii Nucingen fără altă procedură decât acele scrisori, prin care fiecare depunător cerea ca banii lui să fie plasaţi în acţiunile indicate de el, şi fără altă formalitate din partea celorlalte bănci decât remiterea efectelor Nucingen în schimbul unor acţiuni din ce în ce mai căutate. În timp ce du Tillet, Werbrust, Claparon, Gigonnet şi alţi câţiva, care se credeau cu toţii foarte isteţi, răscumpărau din străinătate efectele Băncii Nucingen, plătind o primă de unu la sută, deoarece şi aşa câştigau schimbându-le pe acţiuni în plină urcare, afacerea făcea cu atât mai multă vâlvă pe piaţa Parisului, cu cât nimeni nu mai avea motive de îngrijorare. Toată lumea flecărea pe socoteala lui Nucingen, îl cerceta, îl judeca şi fiecare găsea un motiv să-l ponegrească! Se legau de luxul lui, de afacerile lui! Ziceau că e cu neputinţă ca un om, care învârteşte atâtea, să nu-şi frângă într-o zi gâtul ş.a.m.d. În momentul când zarva era în toi, câţiva inşi rămaseră foarte miraţi primind tocmai atunci scrisori din Geneva, Bale, Milano, Neapole, Genova, Marsilia, Londra, de la corespondenţii lor, care îi vesteau, la fel de miraţi, că li se oferă o primă de unu la sută la acţiunile Băncii Nucingen, de al cărei faliment fuseseră înştiinţaţi. „Aici se petrece ceva necurat”, îşi ziceau rechinii bursei. Tribunalul hotărâse separaţia de bunuri a soţilor Nucingen. Chestiunea se complică însă şi mai mult atunci când gazetele anunţară întoarcerea domnului baron de Nucingen din Belgia, unde dusese tratative cu un binecunoscut industriaş belgian în vederea exploatării unor vechi mine de antracit părăsite, şi anume a puţurilor din pădurile de la Bossut. Baronul îşi făcu din nou apariţia la

bursă, fără a catadicsi măcar să dezmintă, fie prin viu grai, fie prin ziare, zvonurile calomnioase care circulaseră pe socoteala băncii lui; mai mult, cumpără o splendidă moşie de două milioane în imediata apropiere a Parisului. Şase săptămâni mai târziu, ziarul din Bordeaux publica ştirea că în port au intrat două vase încărcate cu diferite metale, în valoare de şapte milioane, pentru Banca Nucingen. Atunci Palma, Werbrust şi du Tillet fură singurii care înţeleseră scamatoria lui Nucingen. Ei studiară în amănunt pregătirea acestei „cacialmale" financiare, îşi dădură seama că fusese pusă la cale cu unsprezece luni înainte şi-l proclamară pe Nucingen cel mai mare geniu financiar al Europei, faţă de care ei înşişi nu erau decât nişte bieţi învăţăcei. Rastignac nu pricepu nimic, totuşi câştigă patru sute de mii de franci sub oblăduirea lui Nucingen, jumulind destule gâşte ale Parisului, bani din care îşi înzestră cele două surori. D'Aiglemont, înştiinţat de vărul său Beaudenord, îl implorase pe Rastignac să primească zece la sută din milionul lui şi în schimb să-l ajute să obţină ca acest milion să fie plasat în acţiuni de-ale canalului, care nu s-a construit nici până azi, căci în această afacere Nucingen a izbutit să tragă statul în aşa fel pe sfoară, încât concesionarii canalului au tot interesul să nu-l termine. Însuşi Charles Grandet îl rugase, cu lacrimi în ochi, pe amantul Delphinei să-i cumpere acţiuni din banii depuşi la Nucingen. În sfârşit, timp de zece zile Rastignac a jucat rolul lui Law, pe care cele mai fermecătoare ducese îl implorau să le facă rost de acţiuni, iar astăzi amicul nostru dispune de un venit de patruzeci de mii de franci, cu care s-a ales de pe urma acţiunilor asupra minelor de plumb şi argint.

— Dacă toată lumea a ieşit în câştig, atunci cine a pierdut? se miră Finot.

— Ai să vezi, îşi urmă vorba Bixiou. Ispitiţi de pseudo-dividendele pe care le-au încasat timp de câteva luni după ce şi-au plasat averea în acţiuni, marchizul d'Aiglemont şi Beaudenord le-au păstrat (după cum au făcut cei mai mulţi)

şi, deoarece capitalul lor le aducea acum cu trei la sută mai mult decât înainte, îl ridicau pe Nucingen în slava cerului, ba i-au luat apărarea chiar şi atunci când toată lumea bănuia că are de gând să-şi suspende plăţile. Godefroid s-a căsătorit cu scumpa lui Isaure şi a primit o zestre de o sută de mii de franci în acţiuni miniere. Soţii Nucingen au dat, în cinstea tinerilor căsătoriţi, un bal al cărui fast întrecu toate aşteptările. Delphine îi dărui miresei o garnitură de bijuterii cu rubine. De astă dată Isaure n-a mai dansat ca o fată tânără, ci ca o femeie în culmea fericirii. Drăgălaşa baroană semăna mai mult ca oricând cu o păstoriţă din Alpi. Iar în toiul acestui bal, Malvina, femeia care aducea cu eroina din Aţi văzut cumva la Barcelona? rămase înmărmurită când du Tillet o. Sfătui cu răceală să se mărite cu Desroches. Încolţit de soţii Nucingen şi de Rastignac, Desroches ţinu să lămurească mai întâi aspectul financiar al chestiunii, dar, cum auzi că zestrea constă în acţiuni de-ale minelor cu pricina, dădu înapoi şi-şi îndreptă din nou privirile spre familia Matifat. Dar în casa din strada Cherche-Midi notarul dădu peste altă pacoste şi anume peste acţiunile celor două canale în construcţie, pe care Gigonnet i le vârâse pe gât lui Matifat în schimbul banilor depuşi la Nucingen. Acum închipuiţi-vă pe Desroches izbindu-se de Nucingen de fiecare diată când dă să pună mâna pe una dintre cele două zestre pe care le vâna de atâta timp. Puţin după aceea, catastrofele începură să se ţină lanţ. Societatea Claparon se lansă în prea multe afaceri, blocându-şi astfel tot capitalul şi, ajunsă la impas, încetă de a mai plăti dobânzi şi dividende, deşi fiecare operaţie de-a ei, luată în parte, fusese excelentă. Această nenorocire fu agravată de evenimentele din 1827. În 1829, Claparon era prea cunoscut pentru a mai putea fi folosit drept om de paie de către doi giganţi ai bursei şi de aceea se prăbuşi de pe piedestalul său. Acţiunile lui scăzură de la 1.250 de franci la 100, deşi valoarea lor intrinsecă era de 600 de franci. Nucingen, care le cunoştea valoarea reală, le răscumpără.

Drăgălaşa baroană d'Aldrigger îşi vânduse pe atunci acţiunile miniere, care nu-i aduceau nici un venit, iar Godefroid procedase la fel cu ale soţiei sale, din acelaşi motiv. Baroana şi Beaudenord îşi schimbaseră acţiunile miniere pe acţiuni Claparon şi, din pricina datoriilor, fură nevoiţi să le vândă la cursul cel mai scăzut. Dintr-o avere de şapte sute de mii de franci nu se aleseră decât cu două sute treizeci de mii. Ceea ce le rămăsese după ce-şi plătiră datoriile fu plasat cu prudenţă în rente de trei la sută, cotate la şaptezeci şi cinci. Godefroid, oare fusese atât de fericit, atât de lipsit de griji ca burlac, când toate îi veneau de-a gata, se trezi deodată împovărat cu o femeiuşcă proastă ca o gâscă, incapabilă de a suporta o asemenea lovitură, căci şase luni de căsnicie au fost de ajuns ca tânărul soţ să vadă cum zâna lui de odinioară se preface într-o biată orătanie şi unde mai pui că sărmanul băiat mai avea pe cap şi o soacră lipită pământului, care nu visa decât toalete. Uitasem să vă spun că cele două familii, ca să poată face faţă greutăţilor, se mutaseră împreună. Pentru a putea obţine un post de trei mii de franci pe an la Ministerul de Finanţe, Godefroid se văzu silit să recurgă la toţi protectorii lui de odinioară care se purtau acum din ce în ce mai rece faţă de el. Când întreba de prieteni, i se răspundea că sunt plecaţi la băi. Cât despre rude… îl primeau mirate şi-i făgăduiau: „Se poate, dragul meu, bizuie-te pe mine! Bietul băiat!” dar peste un sfert de oră uitau cu totul de el. Beaudenord îşi căpătă slujba numai datorită intervenţiilor lui Nucingen şi ale lui Vandenesse. Această familie atât de onorabilă locuieşte astăzi pe strada Mont-Thabord, undeva la etajul al treilea78, fără să socotim mezaninul. Cel din urmă odor al bancherilor Adolphus, Malvina, nu mai are nici o leţcaie şi a ajuns să dea lecţii de pian ca să nu devină şi ea o povară pentru cumnatul ei. Înaltă, uscată, numai piele şi oase, gălbejită, totdeauna îmbrăcată în negru, când o întâlneşti străbătând Parisul pe jos îţi pare o mumie scăpată de la Passalacqua79. În 1830, Beaudenord şi-a pierdut

slujba tocmai când nevastă-sa l-a blagoslovit cu al patrulea copil. Închipuiţi-vă: opt stăpâni şi doi servitori (bineînţeles Wirth şi soţia lui) nevoiţi să trăiască din opt mii de franci pe an! În schimb, minele de plumb şi argint dau astăzi dividende atât de considerabile, încât o acţiune de o mie de franci aduce un venit de o mie de franci. Rastignac şi doamna de Nucingen au cumpărat acţiunile lui Godefroid şi ale baroanei. Mulţumită revoluţiei din Iulie, Nucingen a ajuns pair al Franţei şi cavaler al Legiunii de Onoare80. Deşi n-a mai lichidat niciodată după 1830, are astăzi o avere între şaisprezece şi optsprezece milioane. Sigur de decretele revoluţiei din Iulie, şi-a vândut atunci toate efectele, apoi şi-ia plasat cu îndrăzneală întregul capital în rente de trei la sută, când cursul lor scăzuse la patruzeci şi cinci, dând a înţelege Curţii că o face din devotament pentru ea, storcându-i totodată caraghiosului de Philippe Bridau trei milioane în cârdăşie cu du Tillet! Trecând deunăzi pe strada Rivoli, în drum spre Bois de Boulogne, Nucingen o zări sub arcade pe baroana d'Aldrigger. Bătrânica purta o pălărioară verde garnisită cu roz, o rochie înflorată şi o pelerinuţă, ce mai încolo-încoace, aducea şi acum, ba chiar mai mult decât oricând, cu o păstoriţă din Alpi, căci baroana n-a izbutit să priceapă de unde i se trage nenorocirea, după cum odinioară nu pricepuse de unde i se trage belşugul. Se sprijinea de braţul Malvinei, această pildă de devotament şi eroism filial, care părea să fie ea mama bătrână, pe când baroana îşi dădea aere de fată tânără, iar în urma lor venea Wirth, cu o umbrelă în mână. „Prifeşte, îi zise baronul domnului Cointet, un ministru cu care se plimba adesea, eine familie se n-am isputut să împogăţesc. Acum chind furtune de prinţip a trecut, ar trebui să tai înaboi sluşba pietului Potenor.” Beaudenord a intrat din nou la Finanţe, datorită lui Nucingen, pe care toată familia d'Aldrigger îl ridică în slava cerului, socotindu-l cel mai devotat prieten din lume, fiindcă nici în ziua de azi nu uită s-o poftească la balurile

sale pe mica păstoriţă din Alpi împreună cu fiicele ei. E cu neputinţă de dovedit cum acest om, care la adăpostul legii a încercat de trei ori să jecmănească o mulţime de oameni, i-a îmbogăţit fără voia lui de fiecare dată. Nimeni nu-l poate învinovăţi de nimic. Acela care ar susţine că marile bănci sunt adesea un cuib de tâlhari ar minţi cu neruşinare. Dacă efectele se urcă sau coboară la bursă, dacă valorile cresc sau scad, acest flux şi reflux se datorează unei acţiuni reciproce, unor fluctuaţii atmosferice, sub influenţa lunii, şi dacă nu există până astăzi o teorie ştiinţifică asupra acestui fenomen, de vină e numai vestitul Arago81. De aici rezultă însă un mare adevăr financiar, despre care nu se pomeneşte în nici o carte…

— Şi anume?

— Debitorul e întotdeauna mai tare decât creditorul.

— Aha, zise Blondet, după părerea mea tot ceea ce am spus noi până acum nu este decât parafraza celebrelor cuvinte ale lui Montesquieu, în care acesta a sintetizat Spiritul legilor.

— Care anume? întrebă Finot.

— Legile sunt o pânză de păianjen82 prin care muştele mari trec şi în care cele mici se prind.

— Dar nu văd unde vrei să ajungi, i se adresă Finot lui Blondet.

— La statul absolutist, singurul în stare să reprime născocirile spiritului, îndreptate împotriva legii! Într-adevăr, numai o putere arbitrară poate salva popoarele83, venind în ajutorul justiţiei, căci dreptul de graţiere nu se aplică decât într-o singură direcţie: regele poate graţia un falit fraudulos, fără obligaţia de a-i despăgubi pe acţionari. Legalitatea duce de râpă societatea modernă.

— Încearcă de-i fă pe alegători să înţeleagă acest lucru! exclamă Bixiou.

— De asta nu trebuie să ne îngrijim noi.

— Dar cine?

— Timpul. Vorba episcopului de Léon84, dacă libertatea este o năzuinţă străveche, regalitatea e veşnică. Orice naţiune înţeleaptă trebuie să revină la ea sub o formă sau alta.

— Ia te uită, era cineva alături, se miră Finot când ne auzi plecând.

— Totdeauna e cineva alături, zise Bixiou cu un glas de om beat.

Paris, noiembrie 1837

SFÂRŞIT

1 Banca Nucingen – anunţată la început şi sub titlul de „Marea Finanţă”.

2 dumneavoastră, doamnă – povestirea este dedicată Zulmei Carraud (1796-1889), prietena din copilărie a lui Balzac, pe care o aprecia foarte mult, deşi nu aveau aceleaşi opinii politice; vorbind despre ea, o numea „doamna democrată” şi spunea că e „plină de suflet şi de foc”; în casa ei Balzac găsea întotdeauna înţelegere şi o atmosferă de destindere.

3 Prudhomme, personajul lui H. Monnier – Joseph Prudhomme este tipul micului burghez pretenţios şi mărginit care spune în mod solemn adevăruri banale sau de la sine înţelese. Henry Monnier îl prezintă în „Scene populare” (1830), şi în „Memoriile lui Joseph Prudhomme” (1857).

4 Condottieri ai finanţei moderne – mercenari, profitori ai lumii finanţelor; condottierii erau în Italia conducătorii trupelor de mercenari; cuvântul, a căpătat în limba franceză un sens peiorativ.

5 Jean Bart – marinar francez celebru, la început corsar îndrăzneţ, apoi şef de escadră în marina franceză (1651-

1702).

6 marea agitată a ultimei revoluţii – e vorba de revoluţia din 1830, care a răsturnat veleităţile de absolutism, în persoana ultimului Bourbon, Carol al X-lea.

7 teatrul Funambules – teatru de varietăţi, al cărui nume venea de la dansatorii pe funie (funis + ambulare).

8 „Nepotul lui Rameau”… pe care Diderot nu s-a încumetat să-l publice – „Nepotul lui Rameau”, satiră ascuţită a paraziţilor şi a linguşitorilor, nu a fost, într-adevăr, tipărită decât multă vreme după moartea lui Diderot. A apărut mai întâi, la începutul secolului al XIX-lea, într-o traducere germană, datorită lui Goethe, şi apoi în limba franceză. În domeniul public a intrat abia în 1863.

9… o mizeră pensiune din Cartierul Latin… – pensiunea din cartierul studenţilor (numit „latin” fiindcă învăţământul mediu şi superior se făcea în evul mediu în limba latină) este faimoasa pensiune Vauquer, atât de viguros descrisă de Balzac în romanul „Moş Goriot”, unde Rastignac este unul dintre personajele principale.

10 pair al Franţei – membru (numit de rege) al Camerei aristocratice, care, de la 1815 până la 1848, a coexistat cu Camera „reprezentanţilor” (deputaţilor), aleşi în anumite condiţii (v. Notele la „Slujbaşii”).

11 Joséphine… părtaşă la gloria lui (Napoléon) – Joséphine Tascher de La Pagerie, văduva vicontelui de Beauharnais, mort pe eşafod în 1794, s-a căsătorit în 1796 cu generalul Bonaparte, căruia prietenia ei cu Barras, membru al Directoriului, i-a putut fi de folos. În 1804, a devenit împărătească, alături de Napoleon, devenit împărat. Dar acesta a repudiat-o în 1809 pentru a se căsători cu o prinţesă de viţă veche, Maria-Luiza a Austriei.

12 Bois de Boulogne – pădurice la marginea Parisului, loc de plimbare.

13 La Torpile (Torpila) – numele argotic al unei prostituate din romanul lui Balzac „Strălucirea şi suferinţele curtezanelor”.

14 Strada Saint-Denis – stradă specifică pentru micul comerţ parizian, în vremea lui Balzac.

15 Royer-Collard (Pierre-Paul) – mai întâi avocat şi participant la revoluţia din 1789-1794, Royer-Collard a devenit, sub imperiul I, profesor şi filosof spiritualist. El a combătut şcoala senzualistă a lui Condillac şi a jucat un rol de seamă în timpul Restauraţiei difuzând doctrina sa, o încercare de compromis între principiul monarhic şi câteva din cuceririle revoluţiei; a fost adversarul revoluţiei din 1830.

16 chestiunea rezistă la Critica raţiunii pure – joc de cuvinte cu titlul cunoscutei opere a lui Kant (1724-1804), filosoful german care în această lucrare subliniază de pe poziţii idealiste, agnostice contradicţia dialectică a raţiunii.

17 vestitul duel... între La Châteigneraie şi Jarnac – acest duel, ale cărui cauze le arată Blondet, a avut loc în 1547; La Châteigneraie a fost ucis de Guy Chabot de Jarnac printr-o lovitură neaşteptată, cu dosul săbiei, în picior; de atunci, „lovitura lui Jarnac” este expresia care se întrebuinţează în limba franceză când e vorba, în orice domeniu, de o lovitură decisivă dată prin surprindere adversarului.

18 acele hârtii cu filigran – e vorba de bancnote.

19 doamna de la Popeliničre – soţia generalului Le Riche de La Popeliničre, prietenul lui Voltaire.

20 Agnčs Sorel... Carol al VII-lea – Agnčs Sorel (1422-1450) a fost favorita regelui Carol al VII-lea (1403-1461), supranumit indolentul pentru nepăsarea cu care asista, din Bourges, la cotropirea Franţei de către englezi, cotropire combătută prin iniţiativa curajoasă a Jeannei d'Arc.

21 Jacques Coeur – negustor bogat din Bourges pe care Carol al VII-lea, regele Franţei, l-a făcut vistiernic şi de la care a primit bani pentru a duce războiul contra cotropitorilor englezi; politica regală l-a sacrificat apoi intereselor duşmanilor săi, exilându-l (1395-1456).

22 François de Salignac de La Molhe Fénelon (1651-1715), arhiepiscop de Cambrai, este autor de fabule şi de

tratate de pedagogie, dar mai ales autorul romanului moralizator „Télémaque” (scris pentru elevul său, vlăstar regal), roman care i-a adus dizgraţia Curţii, căci în el apar critici indirecte la domnia lui Ludovic al XIV-lea.

23… ia de la Grandet 150.000 de sticle cu şampanie – e vorba de tatăl lui Charles Grandet şi de fratele avarului Grandet (v. „Eugénie Grandet”).

24 la Palais-Royal între 1817-1819 – în localurile de petrecere din galeriile de la Palais-Royal au benchetuit trupele de ocupaţie care readuseseră pe Bourboni şi care n-au evacuat Franţa decât în 1818.

25 Ouvrard (Gabriel-Julien) – financiar veros, îmbogăţit pe socoteala furniturilor la care se obligase faţă de armatele Republicii şi ale Imperiului (1770-1846).

26 Nucingen e superior lui du Tillet – pentru cariera şi metodele de îmbogăţire ale lui du Tillet, vezi romanul „César Birotteau”.

27 cum ar spune Cousin – Victor Cousin (1792-1867), a profesat un spiritualism eclectic, încercând să împace raţionalismul lui Descartes cu idealismul lui Kant; meritul lui este acela de a-l fi făcut cunoscut pe Hegel în Franţa.

28 Samuel Bernard – financiar bogat de pe vremea lui Ludovic al XIV-lea şi Ludovic al XV-lea; „regele soare” a recurs de mai multe ori la el şi l-a tratat cu multă amabilitate pentru a-i stoarce bani (1651-1739); Samuel Bernard s-a îmbogăţit şi prin specula cu averile protestanţilor refugiaţi după revocarea Edictului din Nantes; el a tratat şi cu Law.

29 Law (John) – financiar scoţian (1671-1729), devenit în Franţa controlor general al finanţelor, apoi organizator al unei societăţi de exploatare colonială (Compania Indiilor); el e cel care a lansat primele bilete de bancă, organizând la Paris, la începutul secolului al XVIII-lea, faimosul sistem bancar, ajuns curând falimentar.

Fraţii Paris care au contribuit la prăbuşirea lui Law – după falimentul lui Law, financiarul Joseph Paris-Duverney (1684-

1770) a fost cel mai cunoscut dintre cei patru fraţi Paris care au ocupat scena financiară.

30 Bouret, Beaujon – financiari parveniţi din secolul al XVIII-lea.

31 familia Fugger – familie de bancheri bogaţi din Augsburg, care au ocupat scena financiară timp de trei secole. (XIV, XV, XVI) împrumutându-l şi pe Carol Quintul; la un moment dat, ei obţinuseră şi dreptul de a bate monedă.

32 almanahul Gotha – anuar nobiliar şi diplomatic publicat la Gotha, începând din 1763, în limba franceză şi germană.

33 a murit prinţ… – povestirea morţii lui Jacques Coeur e de domeniul fanteziei; Jacques Coeur se refugiase la Roma şi a murit într-o expediţie împotriva turcilor (1456).

34 Saint-Germain – cartier select din Paris, locuit de familiile nobile.

35 improper – (engl.) necuviincios, nepotrivit.

36 Stendhal, unul dintre oamenii cei mai subţiri şi mai profunzi… – este unul dintre meritele lui Balzac de a-l fi apreciat la timpul său pe autorul romanului „Roşu şi negru” a cărui faimă literară s-a stabilit mult mai târziu; în 1839, la apariţia romanului „Mănăstirea din Parma”, Balzac a scris un articol extrem de elogios despre această carte.

37 călăreţ la fel de iscusit ca bătrânul Franconi – veneţianul Franconi (1738-1836) adusese la Paris arta manejului; el a organizat spectacole de agerime ecvestră, iar copiii lui au înfiinţat primul circ parizian.

38 mai necioplit ca Turcaret – personaj central al comediei cu acelaşi nume a lui Lesage (1709); Turcaret este un lacheu parvenit prin camătă şi jafuri; el e la rându-i înşelat de aventurieri mai ticăloşi decât el.

39 tilbury – cabrioletă uşoară, astfel numită după numele inventatorului ei englez.

40 gingaşul Parny – Evariste-Désiré de Parny (1753-1814) a scris versuri sentimentale şlefuite cu eleganţă.

41 blândeţea de miel… a doamnei de La Vatličre – favorită a regelui Ludovic al XIV-lea, care o remarcase pentru

modestia ei printre însoţitoarele reginei; doamna de La Valličre s-a retras la mănăstire în momentul când regele, tatăl copiilor ei, a trecut la alte aventuri (1644-1710).

42 domnişoara Mars (1779-1847) – actriţă celebră, pe numele ei adevărat Anne Boutet – a fost una dintre cele mai bune interprete ale comediilor clasice şi ale dramelor romantice.

43 Clarisse este o capodoperă în patrusprezece volume – „Clarisse Harlowe” este un foarte lung roman socialo-sentimental datorat scriitorului englez Samuel Richardson (1689-1761); romanul a fost mult apreciat în secolul al XVIII-lea.

44 un Werther fericit – în povestirea lui Goethe, „Suferinţele tânărului Werther” (1774), eroul e nefericit pentru că nu se poate căsători cu iubita lui, candida şi gingaşa Charlotte.

45 Mona-Lisa – tip de frumuseţe feminină suavă, după celebrul tablou al lui Leonardo da Vinci, portretul Mona-Lisei, soţia florentinului Francesco del Giocondo.

46 Aţi văzut la Barcelona?„… – primul vers din poemul în care Alfred de Musset cântă o brună şi frumoasă andaluză („L'Andalouse”).

47 Ninon de Lenclos – frumuseţe celebră din secolul al XVII-lea (1620-1705), al cărei salon era foarte frecventat şi despre a cărei tinereţe prelungită s-a vorbit mult.

48 Dies irae – lat., „ziua mâniei”: titlul şi primele cuvinte ale unei rugăciuni de înmormântare a catolicilor.

49… orgia oferită de Taillefer – v. Romanul „Pielea de sagri”, unul dintre primele romane ale lui Balzac.

50 Pe-atunci era Ossian la modă – bardul scoţian, evocator de peisaje ceţoase şi de acţiuni tragice şi măreţe, cunoscut încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea prin imitaţiile lui Maopherson, era în adevăr foarte la modă în Franţa, la începutul secolului al XIX-lea; volumul lui de versuri îl însoţeşte pe Napoleon pe câmpurile de bătaie şi devine o

sursă de inspiraţie pentru romantici; Malvina era numele uneia dintre figurile feminine ale poemelor lui Ossian.

51 Dies illa… în favilla – lat., „ziua aceea… În cenuşă” (tot din rugăciunile de înmormântare la catolici).

52 Robert Macaire – tip de bandit de drumul mare, îndrăzneţ şi fanfaron, popularizat de actorul Frédérick Lemaitre (1800-1876) în melodrama „Cârciuma din Adrets”.

53 soarele de la Austerlitz – simbolul victoriilor lui Napoleon I; în dimineaţa bătăliei de la Austerlitz (2 decembrie 1805), unde împăratul Franţei a învins doi împăraţi (pe al Austriei şi pe al Rusiei), soarele strălucea cu putere; cu aceste cuvinte: „soarele de la Austerlitz” îşi electriza apoi Napoleon soldaţii în momentele grele.

54 acest Caleb alsacian – în romanul lui Walter Scott, „Logodnica din Lamermoor”, Caleb este bătrânul servitor credincios al eroului.

55 „Mizantropul”, această comedie sublimă – comedia lui Molière, la care autorul a lucrat mai mulţi ani şi care a fost reprezentată pentru prima dată la 4 iunie 1666, trece, în adevăr – deşi acţiunea e ca şi inexistentă – drept capodopera marelui clasic, prin magistralul tablou de moravuri al societăţii mondene a secolului al XVII-lea, satiră tot atât de fină ca şi analiza caracterelor.

56 Candide – povestire filozofico-satirică de mare fineţe ironică a lui Voltaire (1759), în care aventurile şi reflecţiile eroului cu acelaşi nume contrazic maxima metafizico-optimistă a lui Leibnitz: „Totul e cum nu se poate mai bine într-o lume cum nu se poate mai bună”.

57 Critica raţiunii pure – operă (1781) a filosofului german Kant, care, în opoziţie cu materialismul şi cu raţionalismul filosofilor francezi din secolul al XVIII-lea, neagă posibilitatea de cunoaştere a „lucrurilor în sine” şi îngrădeşte astfel drepturile raţiunii umane.

58 firul călăuzitor al Ariadnei – firul pe care, în mitologie, îl dă Ariadna, fiica lui Minos, iubitului ei, Tezeu, pentru ca

acesta să poată ieşi din labirint; expresie figurativă pentru a vorbi de o concepţie călăuzitoare.

59 să nu te însori cât eşti sergent, dacă ai perspectiva să ajungi duce de Danzig sau mareşal al Franţei – aluzie la un mareşal al lui Napoleon, François-Joseph Lefebvre (1755-1820), care era sergent în 1788; el a ajuns la cele mai mari onoruri (duce de Danzig în 1807) alături de soţia lui, femeie simplă, a cărei indiferenţă faţă de ceremonialul Curţii imperiale i-a adus porecla de Madame Sans-Gęne.

60 Rafael şi Notoire – pe lângă geniul pictural al lui Rafael, mediocrul talent academic al pictorului-decorator Charles-Joseph Natoire (1700-1777) rămâne mult în urmă.

61 un bazin cu diametrul de şase picioare – adică nici de 2 metri; exact 1,95 m.

62 In aere publico – lat. Prin decizie publică, pe faţă.

63 „Sunteţi giuvaergiu, domnule Josse” – în comedia lui Moličre, „Dragostea e el mai bun medic”, Sganarelle, a cărui fiică e bolnavă, primeşte de la cunoscuţii şi rudele sale sfaturi interesate; astfel, giuvaergiul Josse e de părere că Lucinde nu ar putea fi vindecată decât dacă i s-ar oferi o garnitură de diamante sau de rubine; de aici, aplicarea citatului la orice sfat interesat.

64 Întâmplările de la Lyon – revoluţia din 1830, victorie a maselor populare, nu a adus acestora drepturile pentru care luptaseră; guvernul marii burghezii la putere nu satisfăcea nici cele mai modeste revendicări ale muncitorimii, nici dreptul la muncă; atunci au avut loc o serie de greve şi insurecţii, dintre care cea mai importantă a fost cea a ţesătorilor din Lyon (les canuts) în noiembrie 1831; pe drapelul lor a apărut faimoasa inscripţie: „Să trăim muncind sau să murim luptând!”

65 abatele Terray – Joseph-Marie Terray (1715-1778) a fost, deşi preoţit, controlor general al finanţelor sub Ludovic al XV-lea şi, în această calitate, a dus o politică aspră de strângere a impozitelor şi de mărire a lor, mergând până la înfometarea satelor; de el se spunea că

„fură în numele regelui”; la mustrarea că ia banii din buzunarul omului, răspundea cinic: „Dar de unde să-i iau?”

66 Richard-Lenoir – e vorba, de fapt, de firma uneia dintre primele întreprinderi textile de bumbac din Franţa, firmă ieşită din asocierea lui Richard cu Lenoir-Dutresne. Primul a păstrat ca nume propriu numele firmei.

67 urmaşilor generalului Foy li s-a dat un milion – generalul Foy, fruntaş liberal opoziţionist, era atât de popular în vremea Restauraţiei încât, după moartea lui, s-a strâns peste un milion, prin subscripţie publică, pentru copiii pe care-i lăsase.

68 acele greşeli pe care Fouché te socotea mai grave decât o crimă – vorba care a circulat după executarea ducelui d'Enghien din ordinul lui Napoleon: – „Moartea ducelui d'Enghien e mai mult decât o crimă, e o greşeală”, a fost atribuită când lui Talleyrand, când lui Fouché (senator sub Napoleon şi ministru al Poliţiei sub Ludovic al XVIII-lea, om al tuturor regimurilor, ca şi Talleyrand.

69 Saint-Merry – la 6 iunie 1832, ţinând piept trupelor care voiau să împiedice o manifestaţie democratică, 120 de republicani parizieni au apărat cu dârzenie baricada de la Saint-Merry; ei erau conduşi de tânărul muncitor Jeanne şi au rezistat timp de douăsprezece ore forţelor guvernamentale, care au trebuit să aducă tunurile.

70 Ninon de Lenclos – vezi nota 47.

71 Robert Lindel – membru al Convenţiunii, ministru de Finanţe înainte de lovitura de stat din 1799 a lui Napoleon, Robert Lindet (1746-1825) a rămas cunoscut ca om integru; el a căutat să ţină piept şi reacţiunii thermidoriene.

72 toate furtunile din anii 27, 30, 32 – 1827 înseamnă momentul culminant al unei crize economice, 1830 este anul celei de-a doua revoluţii burgheze, iar 1832 a văzut o serie de insurecţii populare.

73 un agio – câştig rezultând din schimbul de valori sau din diferenţele de curs ale acţiunilor.

74 mareşalul Berthier, prinţ de Wagram, era nelipsit din preajma lui Napoleon I.

75 în fundul cimitirului Pčre Lachaise – acolo, după înmormântarea lui Moş Goriot, Rastignac a arătat pumnul Parisului, declarând că se va măsura cu noua societate (v. Sfârşitul romanului „Moş Goriot”).

76 Hanibal la Capua – cucerind Capua, în anul 215, Hanibal a petrecut iarna în acest frumos oraş al Italiei, ceea ce a făcut să se spună că „s-a moleşit în deliciile Capuei”.

77 Acis şi Galateea – în mitologie, păstorul Acis e iubit de nimfa Galateea; dar rivalul său, ciclopul Polifem, în momentul când îi surprinde, răstoarnă o stâncă din Etna, care îl zdrobeşte pe Acis; la rugămintea Galateei, Neptun îl transformă pe Acis în fluviu.

78 undeva, la etajul al treilea – în vremea lui Balzac, chiriile se stabileau invers proporţional cu etajele (nu era ascensor), aşa încât etajele superioare erau locuite de familii modeste.

79 o mumie Scăpată de la Passalacqua – Passalacqua a fost un negustor de antichităţi din vremea Restauraţiei.

80 „Legiunea de onoare” – decoraţie franceză, instituită în 1802 de Napoleon Bonaparte; pe atunci prim-consul, pentru a răsplăti serviciile militare şi civile.

81 Arago (Dominique-François) – savant francez (1786-1853), cunoscut pentru cercetările sale în domeniul electro-magnetismului ca şi în alte domenii ale fizicii şi matematicii; a făcut parte din guvernul revoluţionar burghez de la 1848.

82 „Legile sunt o pânză de păianjen…” – fraza se găseşte, înainte de Montesquieu, la Rabelais: Grippeminaud, arhiducele Cotoilor îmblăniţi, o spune în cartea V, cap. 12 din „Gargantua şi Pantagruel”: „legile noastre sunt ca nişte pânze de păianjen… musculiţele şi fluturaşii se prind în ele… bărzăunii răufăcători le rup… şi trec prin ele”.

83 numai o putere arbitrară poate salva popoarele – este concepţia utopică a lui Balzac, în faţa căruia societatea capitalistă apărea cu toate contradicţiile şi racilele ei, dar

care nu putea vedea încă misiunea istorică a proletariatului; de aceea, se întorcea spre ceea ce i se părea că reprezintă, „principiul onoarei” şi se declara teoretic regalist, adică pentru o putere arbitrară.

84 vorba episcopului de Léon – Jean-François de la Marche (1729-1806) a fost ultimul episcop al diocezei Saint-Polde-Léon (Finistčre).